

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДИХ
НАУКОВЦІВ

НАУКОВИЙ ВІСНИК

№ 11 (263)

Одеса – 2018

*Науковий вісник Одеського національного економічного університету.
2018. 11 (263). ISSN 2409-9260 (Print) ISSN 2415-3869 (Online).doc*

Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2018. – № 11 (263). – 264 с. – Мови: укр., рос., англ.

Збірник наукових праць «Науковий вісник Одеського національного економічного університету» заснований у 1994 р. Друковане наукове фахове видання

Засновник і видавець збірника наукових праць – Одеський національний економічний університет

Затверджено до друку Вченою радою Одеського національного економічного університету. **Протокол № 1 від 30 серпня 2013 р.**

Свідоцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації – **серія КВ № 20991-10791ПР від 18 серпня 2014 р.** (перереєстрація).

Періодичність видання – 10-12 разів на рік.

Мова видання – українська, англійська та російська.

Збірник включено до оновленого «*Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук*» (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 09.03.2016 № 241)

Індексування і реферування:

Реферативна база даних «Україніка наукова»,
Український реферативний журнал «Джерело»,
Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського,
Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru,
Google Scholar

Польська наукова бібліографія

Social Science Open Access Repository

Всеросійська база повнотекстових наукових публікацій «Порталус»

Електронний архів Одеського національного економічного університету.

Збірник включено до наукометричної бази даних Російський індекс наукового цитування (ПІНЦ) згідно договору № 428-07/2014 від 18.07.2014 р. – http://elibrary.ru/title_about.asp?id=51349

Адреса редакційної колегії: Україна, 65082, м. Одеса,
вул. Преображенська, 8, ОНЕУ
тел.: (0487) 32-77-95
E-mail: n.visnik.oneu@ukr.net

© Одеський національний економічний університет

*Науковий вісник Одеського національного економічного університету.
2018. 11 (263). ISSN 2409-9260 (Print) ISSN 2415-3869 (Online).doc*

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF
UKRAINE
ODESSA NATIONAL ECONOMIC UNIVERSITY
ALL-UKRAINIAN ASSOCIATION OF YOUNG
SCIENTISTS**

SCIENTIFIC BULLETIN

№ 11 (263)

Odessa - 2018

Collection of scientific papers «Scientific Bulletin of the Odessa National Economic University»

Printed scientific specialized edition

Founder – Odessa National Economic University

The collection of scientific works "Scientific herald" was registered by the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine as of January 26, 2011, No. 1-05 / 1 as a scientific publication on economic sciences, dated February 23, 2011, No. 1-05 / 2 as a scientific publication on political sciences.

Approved by the Academic Council of the Odessa National Economic University. Protocol № 1 from August 30, 2013

Certificate of state registration of print mass media – KB № 20991-10791PIP от 18.08.2014

Frequency of output – 10-12 times a year.

Language of publication – Ukrainian, English and Russian.

Bulletin is licensed as academic, professional journal: «Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» (№ 241, issued 09.03.2016)

Included in the scientific data base Russian Scientific Citation Index (RINC) under the agreement No. 428-07 / 2014 dated July 18, 2014 - http://elibrary.ru/title_about.asp?id=51349

Contacts of Editorial and publisher:

65082 Ukraine, Odessa,

Preobrazhenska st., 8, ONEU, of. 317

Ukraine

(+38067) 5595764

n.visnik.oneu@ukr.net

© Odessa National Economic University

Редакційна колегія

Редакційна колегія затверджена Вченою радою Одеського національного економічного університету. Протокол № 2 від 30 жовтня 2018 р.

Головний редактор: **Балджи Марина Дмитрівна** – д.е.н., професор, Одеський національний економічний університет

Заступник головного редактора: **Рябіка Володимир Леонідович** – к.політ.н., Голова Українського національного комітету молодіжних організацій

Ректор Одеського національного економічного університету: **Звєряков Михайло Іванович** – д.е.н., професор, член-кореспондент НАН України

Проректор Одеського національного економічного університету: **Ковальов Анатой Іванович** – д.е.н., професор

Науковий редактор: **Нездоймінов Сергій Георгійович** – к.е.н., доцент, Одеський національний економічний університет

Технічний редактор: **Гейко Людмила Михайлівна** – к.е.н., доцент, Одеський національний економічний університет

I. Економічні науки	II. Політичні науки	III. Історичні науки
Амбрози Маріан Маріанович – проректор, Вища Школа Міжнародного Бізнесу (Словацька Республіка)	Кармазіна Марія Степанівна – д.політ.н., професор (Україна)	Гончарук Тарас Григорович – д.істор.н., професор (Україна)
Волохова Ірина Семенівна – д.е.н., доцент (Україна)	Коваль Ігор Миколайович – д.політ.н., професор (Україна)	Демін Олег Борисович – д.істор.н., професор (Україна)
Єрмакова Ольга Анатоліївна – к.е.н., доцент (Україна)	Маслов Юрій Костянтинович – д.політ.н., професор (Україна)	Панчук Май Іванович – д.істор.н., професор (Україна)
Зборіна Ірина Михайлівна – к.е.н., доцент, Поліський державний університет (Республіка Білорусь)	Мілова Марія Іллівна – д.політ.н., професор (Україна)	Солдатенко Валерій Федорович – д.істор.н., професор (Україна)
Карпов Володимир Анатолійович – к.е.н., доцент (Україна)	Пахарєв Анатолій Дмитрович – д.політ.н., професор (Україна)	Стьопін Анатолій Опанасович – д.істор.н., професор (Україна)
Кетнер Карл Карлович – доктор економіки, професор Банківської вищої школи бізнесу і фінансів (Латвійська Республіка)	Пойченко Анатолій Михайлович – д.політ.н., професор (Україна)	Хмарський Вадим Михайлович – д.істор.н., професор (Україна)
Коваленко Вікторія Володимирівна – д.е.н., професор (Україна)	Попков Василь Васильович – д.філософ.н., професор (Україна)	Щербіна Надія Федорівна – к.е.н., доцент (Україна)
Литовченко Ірина Львівна – д.е.н., професор (Україна)		
Маркс-Бельська Рената – Phd, Вармінський та Мазурський університети в Ольштині (Республіка Польща)		
Божянінова Маріана – д.е.н., професор, проректор з освіти Академії економіки ім. Д.С. Тсенова, м. Свиштов (Республіка Болгарія)		
Меджибовська Наталія Семенівна – д.е.н., професор (Україна)		
Семенова Валентина Григорівна – д.е.н., професор (Україна)		
Совік Людмила Єгорівна – д.е.н., доцент, професор (Республіка Білорусь)		

Editorial board

The editorial board has been approved by the Academic Council of the Odessa National Economic University. Minutes № 2 dated October 30, 2018

Editor-in-Chief: **Baldzhy M. D.** – Doctor of Economics, Professor at the Department of Economics

Deputies of Editor-in-Chief: **Ryabika V. L.** – Candidate of Political Science (Ukraine)

Executive Secretary: **Geiko L. M.** – Candidate of Economics, Assistant Professor (Ukraine)

Scientific editor: **Nezdoyminov S. G.** – Candidate of Economics, Assistant Professor (Ukraine)

I. Economics sciences	II Political sciences	III Historical sciences
Ambrozy Marian M. – PhDr., CSc. Vice-Rector for Science, Research and International Relations, Higher School of International Business (Slovak Republic) Zveryakov M.I. – Doctor of Economics, Professor, Corresponding Member of NAS of Ukraine (Ukraine) Kovalev A.I. – Doctor of Economics, Professor (Ukraine) Volokhova I. S. – Doctor of Economics, Associate Professor (Ukraine) Ermakova O. A. – Candidate of Economic Science, Associate Professor (Ukraine) Zborina I. M. – PhD (Economic Sciences), Dean of the Faculty, Polessky state university (Republic of Belarus) Karpov V.A. – Candidate of Economics, Assistant Professor (Ukraine) Ketners Karllis K. – Doctor of Economics, Professor, BA School of Business and Finance (Latvia) Kovalenko V. – doctor of sciences, professor (Ukraine) Litovchenko I. – Doctor of Economics, Professor (Ukraine) Marks-Bielska R. – Phd, University of Life Sciences in Wroclaw, University of Warmia and Mazury (Poland) Bozhinova M.V. – Vice Rector for Education D.A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov Business or sector Higher education, Svishtov (Bulgaria) Medzhibovskaya N. S. - Doctor of Economics, Professor (Ukraine) Semenova V. G. - Doctor of Economics, Professor (Ukraine) Sauvik Lyudmila E. – Doctor of Economics, Associate Professor (Republic of Belarus)	Ambrozy Marian M. – PhDr., CSc. Vice-Rector for Science, Research and International Relations, Higher School of International Business (Slovak Republic) Karmazina M.S. – Doctor of Political Science, Professor (Ukraine) Koval' I.M. – Doctor of Political Science, Professor (Ukraine) Maslov Y. K. – Doctor of Political Science, Professor (Ukraine) Milova M.I. – Doctor of Political Science, Professor (Ukraine) Paharev A.D. – Doctor of Political Science, Professor (Ukraine) Poychenko A.M. – Doctor of Political Science, Professor (Ukraine) Popkov V. V. – Doctor of Political Science, Professor (Ukraine)	Goncharuk T. G. – Doctor of Historical Science, Professor (Ukraine) Demin O.B. – Doctor of Historical Science, Professor (Ukraine) Panchuk M.I. – Doctor of Historical Science, Professor (Ukraine) Soldatenko V.F. – Doctor of Historical Science, Professor (Ukraine) Stepin A.O. – Doctor of Historical Science, Professor (Ukraine) Khmarskyi V.M. – Doctor of Historical Science, Professor (Ukraine) Shcherbina N.F. – Candidate of Historical Science, Assistant Professor (Ukraine)

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Антонюк Павло

Кадровий потенціал підприємства як основа зростання продуктивності праці.....13

Береза Іван, Міщенко Максим

Модель розрахунку величини плати за доступ до об'єктів міської пасажирської інфраструктури з урахуванням участі підприємств транспортного будівництва у процесах її розвитку.....30

Вдовічен Анатолій

Управління державними борговими зобов'язання як фактор можливого поглиблення дисбалансів національної економіки..44

Гришнова Олена

Підвищення продуктивності праці – головна конкурентна перевага сучасного підприємства.....67

Іжко Ігор

Стан та перспективи розвитку галузі інформаційних технологій в Україні.....84

Ковальов Анатолій, Янковий Володимир

Методи оптимізації капіталоозброєності на підприємствах України в ринкових умовах.....97

Кузнецова Інна, Горбатюк Валентина

Формування конкурентної стратегії лідирування за витратами на засадах бережливого виробництва.....117

Маммадова Нігяр Октай гизи, Балаев Гусейн Магеррам оглу

Діагностичні основи експертизи і деталізація хімічного складу і харчової цінності сухого молока.....136

Полянська Алла, Савка Юлія

Проектна діяльність як інструмент розвитку енергетичних підприємств в умовах ринкових трансформацій.....144

Салавеліс Дмитро

Сучасні підходи до оцінки конкурентоспроможності потенціалу підприємства.....163

Танасюк Ірина, Орленко Ольга

Основні напрями підвищення продуктивності праці персоналу в сучасних умовах.....**179**

Тарасевич Наталія, Брит Анастасія

Основні тенденції банківського кредитування фізичних осіб в Україні.....**197**

Тарасенко Денис

Моделювання еколого-економічних процесів для забезпечення ефективної політики сталого розвитку та зеленої модернізації.....**210**

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Алієв Замін

Територіальна політика царської Росії і радянської влади на Південному Кавказі на початку ХХ століття.....**231**

Намазова Ельміназ Мухаррем гизи

Про деякі перші середньовічні релігійні пам'ятники Товузського району.....**239**

Остащук Віра

Органи виконавчої влади губернаторства трансністрії.....**250**

НАШІ АВТОРИ.....**262**

CONTENTS

ECONOMIC SCIENCES

<i>Antonyuk Pavel</i> Personal potential as a basis of labor productivity increasing	13
<i>Bereza Ivan, Mishchenko Maksym</i> Model of calculation of the cost of acquisition of access to objects of city passenger infrastructure with accounting of the participation of transport construction enterprises in their development processes.....	30
<i>Vdovichen Anatolii</i> Management of state borrow liability as a factor of possible development of national economic debts.....	44
<i>Grishnova Olena</i> Labor productivity growth – the main competitive advantage of the modern enterprise.....	67
<i>Izhko Ihor</i> State and prospects of information technology development in Ukraine.....	84
<i>Kovalev Anatoliy, Jankovyi Volodymyr</i> Methods of optimization of capital-labour ratio at Ukraine enterprises in market conditions.....	97
<i>Kuznetsova Inna, Gorbatiuk Valentina</i> Formation of cost leadership strategy based on lean production.....	117
<i>Mammadova Nigyar Oktay gizi, Balayev Huseyn Magerram oglu</i> Diagnostic bases of expertise and detailing the composition and nutritional value of powdered milk.....	136
<i>Polyanska Alla, Savka Julia</i> Project activity as an instrument for development of energy companies in market transformation conditions.....	144
<i>Salavelis Dmytro</i> Modern approaches to the assessment of the competitiveness of the enterprise potential.....	163

Tanasiuk Iryna, Orlenko Olga

The main directions of labor productivity improving in modern conditions.....**179**

Tarasevich Natalia, Brit Anastasiya

The main tendencies of bank lending of individuals in Ukraine....**197**

Tarassenko Denys

Modeling of ecological and economic processes to ensure an effective policy of sustainable development and green modernization.....**210**

HISTORICAL SCIENCES

Aliev Zamin

Territorial policy of tsarist Russia and soviet authorities in the South Caucasus at the beginning of the XX century.....**231**

Namazova Elminaz Muharrem gizi

About some first medieval religious monuments of Tovuz district**239**

Ostashchuk Vira

Administrative controls of the executive authority of transnistria hubernotation.....**250**

AUTHORS.....**264**

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Антонюк Павел

Кадровый потенциал предприятия как основа роста
производительности труда.....13

Береза Иван, Мищенко Максим

Модель расчета величины платы за доступ к объектам
городской пассажирской инфраструктуры с учетом участия
предприятий транспортного строительства в процессе ее
развития.....30

Вдовичен Анатолий

Управление государственными долговыми обязательствами как
фактор возможного углубления дисбалансов национальной
экономики.....44

Гришнова Елена

Повышение производительности труда – главное конкурентное
преимущество современного предприятия.....67

Ижко Игорь

Состояние и перспективы развития отрасли информационных
технологий в Украине.....84

Ковалев Анатолий, Янковий Владимир

Методы оптимизации капиталовооруженности на предприятиях
Украины в условиях рынка.....97

Кузнецова Инна, Горбатюк Валентина

Формирование конкурентной стратегии лидерования по
затратам на основе бережливого производства.....117

Маммадова Нигяр Октай гызы, Балаев Гусейн Магеррам оглу

Диагностические основы экспертизы и детализация
химического состава и пищевой ценности сухого молока.....136

Полянская Алла, Савка Юлия

Проектная деятельность как инструмент развития
энергетических предприятий в условиях рыночных
трансформаций.....144

Салавелис Дмитрий

Современные подходы к оценке конкурентоспособности
потенциала предприятия.....**163**

Танасюк Ирина, Орленко Ольга

Основные направления повышения производительности труда
персонала в современных условиях.....**179**

Тарасевич Наталья, Брит Анастасия

Основные тенденции банковского кредитования физических лиц
в Украине.....**197**

Тарасенко Денис

Моделирование эколого-экономических процессов для
обеспечения эффективной политики устойчивого развития и
зеленой модернизации.....**210**

ИСТОРИЧЕСКИЕ НАУКИ

Алиев Замир

Территориальная политика царской России и советской власти
на Южном Кавказе в начале XX века.....**231**

Намазова Эльминаз Мухаррем гызы

О некоторых первых средневековых религиозных памятниках
Товузского района.....**239**

Остащук Вера

Органы исполнительной власти губернаторства
транснистрии.....**250**

НАШИ АВТОРЫ.....**262**

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

УДК 331.101.6:331.108
JEL Classification: M200

Антонюк Павло

КАДРОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ОСНОВА ЗРОСТАННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ

У статті розглянуто різноманітні підходи до визначення категорії «кадровий потенціал». Доведено, що трансформаційні процеси, які є характерними для сучасного етапу вітчизняної економіки, ускладнюються нестабільністю політичного та соціального життя в країні. Визначено, що на сучасному етапі функціонування вітчизняної економіки кадровий потенціал стає одним із найвагоміших чинників виробництва, здатним суттєво підвищити рівень продуктивності праці. Це особливо відчувається на фоні посилення міграції робочої сили та значного погіршення демографічної ситуації в державі, що обмежує можливості забезпечувати подальше зростання національної економіки екстенсивними засобами. Продемонстровано, що, хоча в країні зберігається досить високий рівень освіти, він не завжди спроможний оперативно відповідати на зміни вимог та потреб ринку праці. Виникає гостра необхідність у вдосконаленні системи базової, професійної освіти та переході до пожиттєвого типу освіти. Для вирішення завдання щодо збереження кадрового потенціалу вітчизняних підприємств є необхідним створення як сучасних центрів освіти світового рівня, так і широке поширення професійних навчальних закладів, необхідних для отримання спеціальної освіти та перекваліфікації. Доведено необхідність у розвитку системи перекваліфікації персоналу та скорочення її інтервалів до 3-5 років. Виявлено, що активними учасниками міграційних процесів стає саме молодь. Внаслідок чого підприємства втрачають найбільш перспективну та креативну частину кадрового потенціалу, що відбивається на скороченні

інноваційної активності даних підприємств. Особливої актуальності кадровий потенціал підприємства набуває для динамічних та експортоорієнтованих галузей, зокрема олійно-жирової, оскільки на міжнародному ринку саме трудові ресурси стають найбільшою конкурентною перевагою будь-якого підприємства.

Ключові слова: кадровий потенціал, складові кадрового потенціалу, продуктивність праці, рух кадрів, міграція, система освіти, інноваційна діяльність, олійно-жирові підприємства

Antonyuk Pavel

PERSONAL POTENTIAL AS A BASIS OF LABOR PRODUCTIVITY INCREASING

The article discusses various approaches to the definition of the category of “personnel potential”. It is proved that the transformation processes that are characteristic of the current stage of the domestic economy, are complicated by the instability of political and social life in the country. It has been determined that at the present stage of the functioning of the domestic economy, personnel potential is becoming one of the main factors of production capable of significantly increasing the level of labor productivity. This is especially felt against the background of increasing labor migration and a significant deterioration in the demographic situation in the state, which limits the possibilities of ensuring the further growth of the national economy by extensive means. It has been demonstrated that, although the country still has a fairly high level of education, it is not always able to respond quickly to changing demands and demands of the labor market. There is an urgent need to improve the system of basic, vocational education and the transition to lifelong education. To accomplish the task of preserving the human resource potential of domestic enterprises, it is necessary to create both modern world-class education centers and the wide distribution of vocational educational institutions necessary for special education and retraining. Proved the need for the development of personnel retraining system and reduce its intervals to 3-5 years. It is revealed

that young people become active participants in migration processes. As a result, enterprises lose the most promising and creative part of their human resources, which is reflected in a reduction in the innovative activity of these enterprises. The personnel potential of an enterprise acquires particular relevance for dynamic and export-oriented industries, in particular, oil and fat, as it is the international labor market that becomes the most competitive advantage of any enterprise.

Keywords: personnel potential, staffing potential, labor productivity, personnel turnover, migration, education system, innovation activity, oil and fat enterprises

Антонюк Павел

КАДРОВЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ПРЕДПРИЯТИЯ КАК ОСНОВА РОСТА ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТИ ТРУДА

В статье рассмотрены различные подходы к определению категории «кадровый потенциал». Доказано, что трансформационные процессы, которые характерны для современного этапа отечественной экономики, усложняются нестабильностью политической и социальной жизни в стране. Определено, что на современном этапе функционирования отечественной экономики, кадровый потенциал становится одним из главных факторов производства, способным существенно повысить уровень производительности труда. Это особенно ощущается на фоне усиления миграции рабочей силы и значительного ухудшения демографической ситуации в государстве, что ограничивает возможности обеспечения дальнейшего роста национальной экономики экстенсивными средствами. Продемонстрировано, что, хотя в стране сохраняется достаточно высокий уровень образования, он не всегда способен оперативно отвечать на изменения требований и потребностей рынка труда. Возникает острая необходимость в совершенствовании системы базового, профессионального образования и переходе к пожизненному типу образования. Для решения задачи по сохранению кадрового потенциала

отечественных предприятий, необходимо создание как современных центров образования мирового уровня, так и широкое распространение профессиональных учебных заведений, необходимых для получения специального образования и переквалификации. Доказана необходимость в развитии системы переквалификации персонала и сокращения ее интервалов до 3-5 лет. Выявлено, что активными участниками миграционных процессов становится именно молодежь. В результате предприятия теряют наиболее перспективную и креативную часть кадрового потенциала, что отражается на сокращении инновационной активности данных предприятий. Особую актуальность кадровый потенциал предприятия приобретает для динамических и экспортоориентированных отраслей, в частности масложировой, поскольку на международном рынке именно трудовые ресурсы становятся самой конкурентным преимуществом любого предприятия.

Ключевые слова: кадровый потенциал, составляющие кадрового потенциала, производительность труда, движение кадров, миграция, система образования, инновационная деятельность, масложировые предприятия

DOI: 10.32680/2409-9260-2018-11-263-13-30

Постановка проблеми. Для вітчизняної економіки є наразі характерним етап переходу до новітньої економіки, що базується на знаннях. Цей етап обумовлений розвитком інформаційного суспільства, пришвидшеними темпами інноваційного розвитку, що відбувається в умовах посилення глобалізаційних процесів, стійкого тренда зростання відкритості і зближення економік. За такої ситуації в сучасному суспільстві кадровий потенціал підприємств стає ключовим ресурсом їх розвитку та визначає конкурентоспроможність економічних систем. Тому підтримка та розвиток кадрового потенціалу вітчизняних підприємств набуває особливого значення, що має стати пріоритетним завданням як на макрорівні, так і на рівні

кожного окремого суб'єкта господарювання, здатним забезпечувати йому стале зростання продуктивності праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні теоретичні та практичні аспекти проблем кадрового потенціалу підприємств знаходяться в полі зору багатьох вітчизняних та іноземних науковців: О. Амоші, Н. Гавкалової, Б. Генкіна, О. Грішиної, А. Колота, М. Семикіної та ін. Незважаючи на підвищений інтерес учених і практиків до даної проблематики, значну кількість публікацій дослідження кадрового потенціалу як багатогранного і складного явища, яке безпосередньо впливає на рівень продуктивності праці, продовжує залишатися актуальним. Недостатньо дослідженими залишаються проблеми формування кадрового потенціалу підприємства, його вплив на продуктивність праці та інші результати діяльності підприємств.

Невирішені раніше частини загальної проблеми полягають у необхідності створення та реалізації дієвих заходів, спрямованих на забезпечення зростання рівня продуктивності праці персоналу на основі реалізації кадрового потенціалу вітчизняних олійно-жирових підприємств.

Основний матеріал дослідження. Трансформаційні процеси, які є характерними для сучасного етапу вітчизняної економіки, ускладнюються політичною нестабільністю в країні. Тому вирішення проблем розвитку та подальшого існування підприємства повинне відбуватися на основі формування кадрового потенціалу, який виступає важливим стратегічним напрямом та засобом досягнення стійких конкурентних переваг в умовах жорсткої конкурентної боротьби.

Необхідно зазначити, що наразі відсутня одностайна думка науковців з приводу того, що саме розуміти під кадровим потенціалом. Науковець Н.С. Краснокутська розглядає кадровий потенціал підприємства як сукупність здібностей і можливостей кадрів для досягнення цілей довгострокового розвитку підприємства [1]. На думку Л.Б. Балабанова, кадровий потенціал – це гранична величина можливої участі працівників підприємства у його діяльності з урахуванням їх компетентності, психофізичних особливостей, інтересів, мотивацій [2]. Дослідниця В. В. Безсмертна визначає кадровий

потенціал як інтегральну сукупність можливостей персоналу до трудової активності, під якою розуміється його спроможність до творчої, продуктивної праці, до опанування нових знарядь праці, технології та способів трудової діяльності, до вдосконалення своєї професійної майстерності, інноваційної діяльності тощо [3].

На думку А.С. Головка, кадровий потенціал – це трудові можливості підприємства, здатність персоналу до генерування ідей, створення нової продукції, його освітній, кваліфікаційний рівень, психофізіологічні характеристики і мотиваційний потенціал [4].

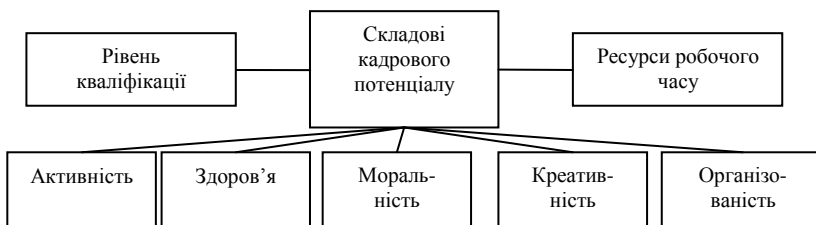

Рис.1. Складові кадрового потенціалу

Необхідність привернення уваги вітчизняних підприємств до проблеми забезпечення розвитку власного кадрового потенціалу обумовлена негативними демографічними тенденціями. Аналіз демографічного стану та ситуації на вітчизняному ринку праці, зокрема, демонструє, що починаючи з 1993 р. спостерігається досить негативна картина, яка до того ж погіршується з кожним роком. Загалом чисельність населення в Україні з 52,056 млн. у 1992 р. зменшилася до 42,584 млн. у 2017 р. Щодо чисельності економічно активного населення працездатного віку, то вона має негативну тенденцію і зменшується з кожним роком. Якщо у 2015 р. цей показник складав 17396 тис. осіб, то у 2017 р. зменшився до 17193 тис. осіб, тобто майже на 203 тис. осіб [15]. До того ж чисельність прийнятих працівників у промисловості менше, ніж чисельність тих, які вибувають (рис.2). Отже, спостерігається процес

зменшення кадрового складу підприємств та відчувається дефіцит кадрів.

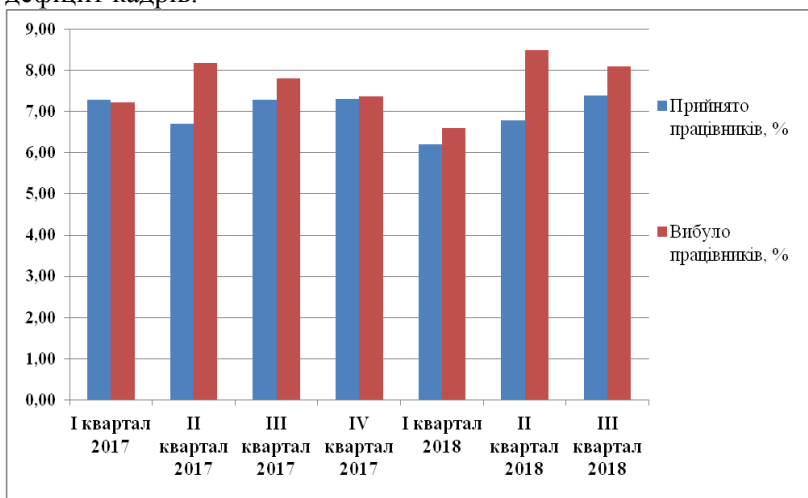

Рис.2. Рух кадрів промисловості, %
(складено автором за даними [15])

Це змушує звернути особливу увагу на необхідність збільшення рівня продуктивності праці та розроблення програми щодо збереження та розвитку кадрового потенціалу країни, оскільки екстенсивні шляхи підвищення рівня ВВП за рахунок використання більшої кількості трудових ресурсів у нашій країні наразі відсутні.

Негативні наслідки зменшення чисельності населення на фоні відсутності уваги до проблеми продуктивності праці посилюються падінням цін на сировинні товари на глобальному ринку, а також погіршенням ситуації на Сході країни в останні роки. У наслідку цього реальний ВВП України в постійних цінах 2010 року у 2016 р. не досягнув навіть рівня 2010 р. (рис. 3).

Фізичне зменшення чисельності населення в Україні посилюється пришвидшеними темпами міграції робочої сили, яка активізувалася внаслідок запровадження безвізового режиму, та збільшення транскордонної мобільності трудових ресурсів країни. Як зазначається у Звіті Міжнародної організації з

міграції, з початком конфлікту на Сході країни відбулося загальне зменшення кількості поїздок за кордон, передовсім за рахунок скорочення виїздів до Росії: у 2014 р. їх було майже на третину менше, ніж у 2013 р. Водночас, кількість виїздів українців до Євросоюзу продовжувала зростати з 10,5 млн. у 2014 р. до 12,5 млн. у 2015 р. [5].

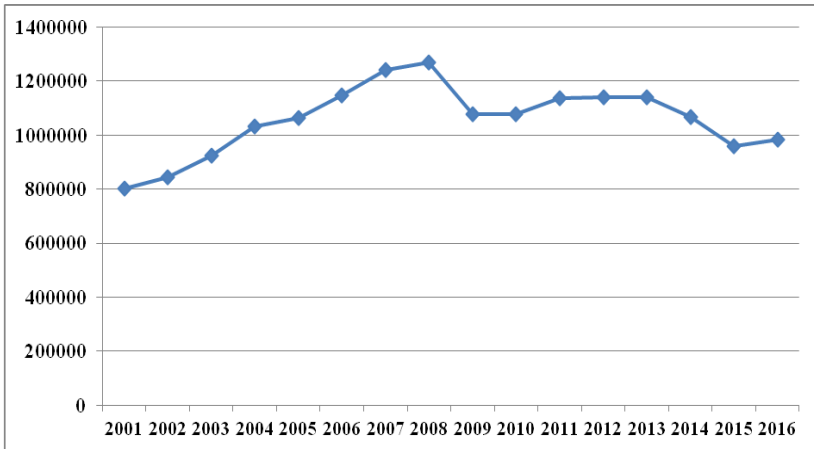

Рис. 3. Динаміка реального ВВП України в постійних цінах 2010 року, млн. грн.
(складено автором за даними [15])

Також постійно зростає чисельність українців, які проживають на території ЄС. У 2015 р. їх нараховувалося 905,2 тис. осіб. Вони становили понад 6 % іноземців із третіх країн на території Євросоюзу. Найбільше українців проживали в Італії (238 тис.), Польщі (336 тис.), Німеччині (112 тис.), Чеській Республіці (113 тис.) та Іспанії (84 тис.). Окрім цього, згідно з даними соціальних досліджень групи «Рейтинг», понад третина співвітчизників (35 %) хотіли б залишити Україну і за рік кількість таких людей зросла на 5 %. Працювати за кордоном воліють 44 % опитаних [5]. Усе це змушує активізувати пошуки шляхів збереження кадрового потенціалу та забезпечення збільшення рівня продуктивності праці, оскільки в іншому

випадку резерви розвитку для нашої країни та вітчизняних підприємств можна вважати вичерпаними.

Особливої уваги потребує процес міграції української робочої сили, який відбувається внаслідок переміщення працездатного населення з метою пошуку роботи, нових сфер застосування своїх здібностей, а також більш високої заробітної плати. Треба підкреслити, що процес міграції населення спостерігається і в інших країнах, а сучасна міграція населення характеризується молодим віком мігрантів, постійним зростанням їх кількості і глобальним характером. Для України ця проблема є особливо актуальною, у зв'язку зі значним відставанням рівня заробітної плати в країні від рівня зарплат у європейських країнах, і саме це спонукає молодь, особливо талановиту та креативну, шукати роботу за кордоном.

За таких умов актуальності набувають заходи щодо призупинення процесу міграції робочої сили, які мусять здійснюватися за трьома напрямками. По-перше, це створення робочих місць, по-друге, створення умов для розвитку здібностей молодого населення та кар'єрного зростання, по-третє, підвищення заробітної плати. Усі вищезазначені напрями залежать від рівня конкурентоспроможності наших підприємств та потребує значної їх інноваційної активності. Саме креативність та інноваційна спрямованість діяльності підприємства мусить здійснити трансформацію трудових процесів задля підвищення самостійності, творчості робітника та підвищення наукомісткості праці.

На жаль, інноваційна діяльність вітчизняних підприємств перебуває наразі в досить пригніченому стані. До прикладу, кількість упроваджених нових технологічних процесів з 2010 р. мала стабільну тенденцію до скорочення, досягнувши мінімального значення у 2015 р. У 2016 р. спостерігалось значне зростання, а у 2017 р. – знов падіння. Відносно маловідходних, ресурсо-зберігаючих технологій, то їхня кількість протягом шести років була майже стабільною, однак у 2016 р. зросла в 1,6 раза порівняно з 2015 р. Упровадження виробництва інноваційних видів продукції

протягом зазначеного періоду носило досить неоднозначний характер, впадши до мінімального рівня у 2017 р. (рис. 4).

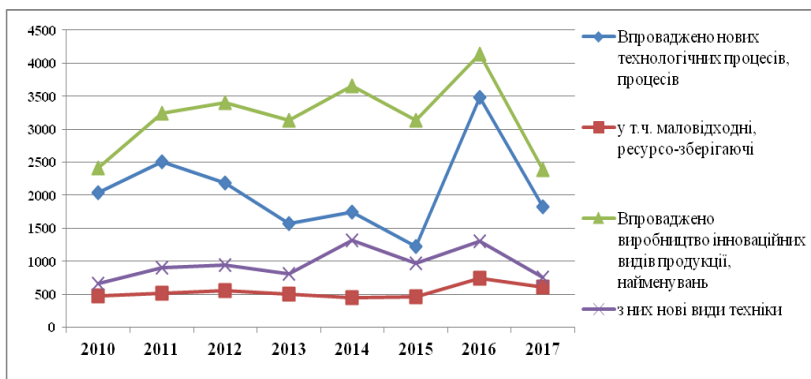

Рис. 4. Інноваційна діяльність вітчизняних підприємств, 2010-2017 рр.

(складено автором за даними [15])

Україна має високий освітній та науковий потенціал, здатний продукувати різноманітні новації у вигляді ідей, наукових розробок, патентів, однак при цьому вона має слабкий механізм упровадження їх у сферу економічної діяльності [8]. У зв'язку з цим передусім необхідно розробити дієвий механізм упровадження результатів інноваційної діяльності та створити ефективне інноваційне інституційне середовище, яке забезпечить розвиток талантів і підвищення освітнього рівня кадрового потенціалу. Як стверджують В.М. Гесць та В.П. Семиноженко [9], «досягнення кращого освітнього рівня важливе для здібності фірм до ведення інноваційної діяльності, зокрема впровадження нових технологій і організаційних методів, які можуть поліпшити продуктивність. Збільшення інвестування в ІКТ, особливо сумісно з організаційними нововведеннями, може також підняти продуктивність як приватного, так і державного сектора». Отже, для отримання конкурентних переваг у сучасному світі поряд з інноваціями у всіх сферах повинен одночасно зростати рівень освіти населення, оскільки саме освіта формує загальні та професійні знання,

культуру, професійні уміння та навички, розвиває інтелектуальні здібності людини, навчає думати, аналізувати, приймати обґрунтовані рішення [10].

Головну роль у якісному формуванні кадрового потенціалу підприємства відіграє освіта та професійна підготовка, значення яких важко переоцінити. Згідно з даними Звіту Всесвітнього економічного форуму «Про конкурентоспроможність» у 2018-2017 рр. за 5 розділом про «Вищу освіту та навчання» позиції України є досить високими – 35 місце серед 137 країн світу. Зокрема, за деякими показниками розділу «Вища освіта та навчання» наша країна займає досить провідні позиції (за показником «Загальний коефіцієнт зарахування до закладів вищої освіти» Україна посідає 16 місце, а за показником «Якість математики та наукової освіти» – 27 серед 137 країн світу). Проте за показниками «Рівень підготовки персоналу» та «Якість шкіл управління» – значення майже середні [11]. Це доводить той факт, що сам по собі рівень освіти – лише необхідна, але недостатня умова для підтримки рівня кадрового потенціалу та забезпечення на цій основі зростання продуктивності праці. До того ж значення цих показників демонструють протиріччя, які склалися у вітчизняній системі освіти та підготовки фахівців. Хоча і має місце досить високий рівень якості системи освіти (56 місце серед 137 можливих), однак підготовлені кадри потім не можуть реалізувати свій потенціал, особливо управлінські кадри. Оскільки наразі вже недостатньо бути освіченими, головна конкурентна перевага сучасного персоналу – постійно бути унікальними та креативними, чому не приділяється належної уваги під час навчання фахівців як у межах навчальних закладів, так і на підприємствах. Це відмічає і вітчизняний академік В.М. Геєць, стверджуючи, що «часто наші підприємства – як технічно, так і через некомпетентність менеджменту бізнесу – не готові до подолання існуючого розриву в конкурентоспроможності, що вимагає суттєвих змін, не в останню чергу – у технологіях, у тому числі й управлінських, за рахунок відповідного інвестування та зміни системи підготовки кадрів» [9]. Більшість сучасних вітчизняних освітніх закладів сьогодні не здатні

оперативно та якісно готувати необхідні кадри, тому продовжує існувати невідповідність між попитом та пропозицією на деякі позиції на локальних ринках праці.

Недостатньо розвинено систему перекваліфікації персоналу. Аналіз діяльності підприємств із підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів показує різке зниження обсягів зазначених заходів у поточній діяльності підприємства. Інтервали підвищення кваліфікації робітників в окремих галузях промисловості становлять 13-15 років, у той час як на підприємствах країн з ринковою економікою вони не перевищують 3-5 років. Також не створено на рівні держави переліку професій, що вимагають високої кваліфікації і є дефіцитними на вітчизняному ринку праці.

Для вирішення завдання зі збереження кадрового потенціалу вітчизняних підприємств у країні необхідно чітко вибудувати і відрегулювати всю систему освіти. Важливим є створення як провідних центрів освіти світового рівня, так і широке поширення професійних навчальних за. Крім того, необхідне вдосконалення освітніх програм, зокрема шляхом посилення їх практичної спрямованості і більшої орієнтації на потреби ринку, що допоможе поліпшити навички випускників і краще підготувати їх до практичної діяльності.

Одним із пояснень цієї ситуації є байдужість багатьох керівників українських підприємств до питань покращання якості кадрового потенціалу підприємства, що певною мірою пояснюється відсутністю взаємодії між бізнесом та вищими навчальними закладами країни в питаннях підготовки потрібних кадрів. Це, на нашу думку, обумовлено пасивною роллю самих учасників трудового процесу. Останнє пояснюється слабкістю державного нагляду за дотриманням трудового законодавства, аморфністю профспілок і трудових колективів. Наслідком цього стає те, що за показниками 7 розділу звіту «Про конкурентоспроможність» за 2017-2018 рр. під назвою «Ефективність ринку праці» Україна посіла лише 86 місце. Зокрема, за такими показниками, як «Гнучкість визначення заробітної плати», «Ставка (орієнтація) на якісне професійне управління» Україна зайняла 126 та 123 місця відповідно серед

137 країн [11]. Щодо показників «Здатність країни зберегти талант», «Здатність країни залучати талант» – 129 та 106 місця відповідно, що підтверджує вищенаведені дані, що на вітчизняних підприємствах персоналу більше вибуває, ніж приймається.

Дана ситуація є неприйнятною, оскільки витрати держави на вищу освіту стають марними, тобто наша держава готує кадри, які потім продуктивно використовують отримані знання за кордоном. Іншим поясненням ситуації, яка склалася на вітчизняному ринку праці, може слугувати те, що ці кадри не відповідають наявному попиту на вітчизняному ринку праці або відсутні умови, які здатні зацікавити ці «таланти» застосовувати свої знання та компетентності у своїй країні. У наслідку країни, які залучають наших кваліфікованих робітників, мають можливість брати більш активну участь у міжнародній передачі знань, трансфері технологій та навичок, тим самим підвищуючи кваліфікацію місцевих кадрів.

У той же час доречно зазначити, що існують галузі, для яких розвиток кадрового потенціалу та зростання продуктивності праці є надзвичайно важливими. Олійно-жирова промисловість – це сучасна, динамічна, найбільш ефективна, провідна експортоорієнтована галузь економіки України. За роки незалежності в цьому секторі збудовано шістдесят нових підприємств, а також реконструйовано і модернізовано багато підприємств. Загальний обсяг інвестицій у галузь перевищує 3 млрд. дол. США. Потужності з переробки олійних зросли з 2,5 млн. т на рік у 1998 р. до 19,5 млн. т у сезон 2015/2016 МР майже у 8 разів, з них 14,3 млн. т на оліїекстракційних заводах і 5,2 млн. т на пресових. Розвивається також припортова інфраструктура: у 6 портах збудовано 16 терміналів, через які експортується морем до 90 % олій [13].

Якщо аналізувати динаміку показників підприємств олійно-жирового сектора, то можна побачити, що витрати на оплату праці в розрахунку на 1 працівника підприємства досить різняться. Найбільше значення спостерігається на ПрАТ «АДМ Іллічівськ», хоча воно є найменшим за розміром, якщо розраховувати виходячи з чисельності персоналу. Щодо ПАТ

«Вінницький олійно-жировий комбінат», то за розміром підприємство є найбільшим (якщо виходити з чисельності персоналу), однак рівень витрат на оплату праці в розрахунку на 1 працівника підприємства є найменшим і складає 50,55 тис. грн./особу на рік. Щодо частки витрат на оплату праці в загальній структурі витрат, то на ПАТ «Вінницький олійно-жировий комбінат» він зменшився з 13,91 % у 2014 р. до 1,76 % у 2016 р., що можливо пояснити більш активним упровадженням досягнень НТП та оновленням основних засобів порівняно з ПрАТ «АДМ Іллічівськ» та ПрАТ «Агрофірма «Колос». У той час як на ПрАТ «АДМ Іллічівськ» та ПрАТ «Агрофірма «Колос» розвиток кадрового потенціалу відбувається за рахунок збільшення витрат на оплату праці (табл.1).

Таблиця 1

Динаміка показників підприємств олійно-жирового сектору, 2014-2016 рр.
(складено автором за даними [14])

Показники	ПрАТ «АДМ Іллічівськ»			ПрАТ «Агрофірма «Колос»			ПАТ «Вінницький олійно-жировий комбінат»		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016	2014	2015	2016
Чистий дохід від реалізації, млн. грн.	121,3	271,4	1067,1	91,7	104,3	155,2	285,4	1764,9	3478,0
Чисельність, осіб	172	160	154	248	242	246	833	833	891
Продуктивність праці, тис.грн./ос.	705,5	1696,6	6929,1	369,8	431,2	631,1	342,6	2118,8	3903,5
Витрати на оплату праці, тис.грн.	19232	27188	31185	15392	22258	26165	30182	45044	53985
Витрати на оплату праці на 1 особу, тис.грн./ос.	111,8	169,9	202,5	62,1	92,0	106,4	32,9	36,2	50,6
Частка витрат на оплату праці, %	20,1	22,4	12,9	14,4	13,5	17,4	13,9	3,1	1,8

Задля розкриття потенціалу кожного працівника необхідно впровадити нові мотиваційні механізми організації трудової діяльності персоналу і менеджменту компанії, які спрямовані на усунення всіх недоліків в організації роботи персоналу. Комплекс економічних стимулів та засобів соціального і морально-психологічного характеру, які враховують особисті характеристики та вплив внутрішнього та зовнішнього середовища, є спонукальними мотивами до праці та підсилюють її результативність.

Висновки. Недооціненість і недовикористання кадрового потенціалу підприємства, відсутність умов для розвитку самостійності, зовнішньої та внутрішньої мотивації призводить до зменшення віддачі від вкладених у підприємство інвестицій, зниження продуктивності праці, зменшення віддачі від капіталу, збільшення трудових витрат підприємств. Тому знання, досвід, майстерність, творче мислення трудових ресурсів стають головними резервами підвищення продуктивності праці, покращання показників діяльності олійно-жирових підприємств, а це вимагає від керівництва підприємствами більш прискіпливої уваги до підтримки та розвитку власного кадрового потенціалу.

Література

1. Краснокутська Н.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: навч. посіб.– Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 352 с.
2. Балабанова Л.Б. Управління персоналом: навч. посіб. – К.: Професіонал, 2006. – 512 с.
3. Безсмертна В. В. Стратегічне управління кадровим потенціалом підприємства // *Економіка и управление*. №3. – 2007. – С. 48–53.
4. Головка А.С. Теоретико-методичний зміст категорій «трудоий потенціал», «кадровий потенціал» та «трудоі ресурси». // *Вісник Хмельницького національного університету: наук. журнал*. – Сер.: Економічні науки. – Хмельницький: вид-во ХНУ. – 2010. – № 3. – С. 120-128.

5.Українців стає все менше. Що нас чекає: мігранти чи забуття [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://espresso.tv/article/2018/01/26/ukrayinciv_staye_vse_menshe_scho_nas_chekaye_migranty_chy_zabuttya.

6.Міжнародна організація з міграції (МОМ). Представництво в Україні. – 2016. – [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf.

7.Геєць В.М. Економіка України: ключові проблеми і перспективи / В.М. Геєць // Економіка і прогнозування. – 2016. – № 1. – С. 7–22.

8.Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки в контексті інтеграції України в Європейський науково-інноваційний простір : матеріали ХХІІ Міжнародної науково-практичної конференції, Одеса, 11–13 вересня 2017 р. – Київ: «Видавництво «Фенікс», 2017. – 339 с.

9.Геєць В.М., Семиноженко В.П. Інноваційні перспективи України – Харків: Константа, 2006. – 272 с.

10.Мельник Л. Ю. Місце і роль аграрної освіти в становленні економіки знань // Економічний аналіз : зб. наук. праць. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2016. – Том 23. – № 1. – С. 60-67.

11.The Global Competitiveness Report 2014-2015. – [Electronicresource]. – Access mode:www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2017-18.pdf

12.Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України. / За ред. В.М. Гейця, В.П. Семиноженка, Б.Є. Кваснюка. — К.: Фенікс, 2007.

13.Антонюк П.О., Лисюк В.М. Оцінка ринку олійних культур та продуктів їх переробки в Україні // Економічні інновації. – Вип. 66. – 2018.– С.44-52.

14.Система розкриття інформації на фондовому ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://smida.gov.ua>.

15.Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

1.Krasnokut's'ka N.S. Potentsial pidpryyemstva: formuvannya ta otsinka: navch. posib.– Kyiv: Tsentr navchal'noyi literatury, 2005. – 352 s.

2.Balabanova L.B. Upravlinnya personalom: navch. posib. – К.: Profesional, 2006. – 512 s.

3.Bezsmertna V. V. Stratehichne upravlinnya kadrovym potentsialom pidpryyemstva // *Ekonomyka y upravlenye*. #3. – 2007. – S. 48–53.

4.Holovko A.S. Teoretyko-metodychnyy zmist katehoriy «trudovyy potentsial», «kadrovyy potentsial» ta «trudovi resursy». // *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu: nauk. zhurnal*. – Ser.: Ekonomichni nauky. – Khmel'nyts'ky: vyd-vo KhNU. – 2010. – # 3. – S. 120-128.

5.Ukrayintsiv staye vse menshe. Shcho nas chekaye: mihranty chy zabuttya [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: https://espresso.tv/article/2018/01/26/ukrayinciv_staye_vse_menshe_scho_nas_chekaye_migranty_chy_zabuttya.

6.Mizhnarodna orhanizatsiya z mihratsiyi (MOM). Predstavnytstvo v Ukraini. – 2016. – [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu do resursu: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf.

7.Heyets' V.M. Ekonomika Ukrainy: klyuchovi problemy i perspektyvy / V.M. Heyets' // *Ekonomika i prohnozuvannya*. – 2016. – # 1. – S. 7–22.

8.Problemy i perspektyvy innovatsiynoho rozvytku ekonomiky v konteksti intehratsiyi Ukrainy v Yevropeys'kyy naukovu-innovatsiynyy prostir : materialy XKhII Mizhnarodnoyi naukovu-praktychnoyi konferentsiyi, Odesa, 11–13 veresnya 2017 r. – Kyiv: «Vydavnytstvo «Feniks», 2017. – 339 s.

9.Heyets' V.M., Semynozhenko V.P. Innovatsiyni perspektyvy Ukrainy – Kharkiv: Konstanta, 2006. – 272 s.

10.Mel'nyk L. Yu. Mistse i rol' ahrarynoyi osvity v stanovlenni ekonomiky znan' // *Ekonomichnyy analiz : zb. nauk*.

prats'. – Ternopil': Vydavnycho-polihrafichnyy tsentr Ternopil's'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu “Ekonomichna dumka”, 2016. – Tom 23. – # 1. – S. 60-67.

11.The Global Competitiveness Report 2014-2015. – [Electronicresource]. – Access mode:www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2017-18.pdf

12.Stratehichni vyklyky XXI stolittya suspil'stvu ta ekonomitsi Ukrainy. / Za red. V.M. Heytsya, V.P. Semynozhenka, B.Ye. Kvasnyuka. — K.: Feniks, 2007.

13.Antonyuk P.O., Lysyuk V.M. Otsinka rynku oliynykh kul'tur ta produktiv yikh pererobky v ukrayini // Ekonomichni innovatsiyi. – Vyp. 66. – 2018.– S.44-52.

14.Systema rozkryttya informatsiyi na fondovomu rynku Ukrainy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://smida.gov.ua>.

15.Ofitsiynny sayt Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

28.12.2018

УДК 657.631

JEL Classification: C520; R490

Берега Іван, Міщенко Максим

**МОДЕЛЬ РОЗРАХУНКУ ВЕЛИЧИНИ ПЛАТИ ЗА
ДОСТУП ДО ОБ'ЄКТІВ МІСЬКОЇ ПАСАЖИРСЬКОЇ
ІНФРАСТРУКТУРИ З УРАХУВАННЯМ УЧАСТІ
ПІДПРИЄМСТВ ТРАНСПОРТНОГО БУДІВНИЦТВА У
ПРОЦЕСАХ ЇЇ РОЗВИТКУ**

Обґрунтована необхідність вдосконалення методології тарифоутворення для пасажирського міського транспорту, з урахуванням заходів з розвитку транспортної інфраструктури та

вказана роль підприємств транспортного будівництва в цих процесах. Наголошується на високому рівні зносу об'єктів основних засобів. Основна проблема встановлення плати за користування об'єктами міської пасажирської інфраструктури полягає в тому, що необхідність платити перевізникам за економічні вигоди, які вони генерують, розуміється не завжди й не всіма.

В роботі удосконалено методичні підходи до операційного аналізу витрат, який на відміну від існуючих, базується на нелінійних залежностях витрат, прибутку будівельних організацій від відтворювальної діяльності об'єктів транспортної інфраструктури, що дозволяє знайти оптимальне співвідношення «результати-витрати», відповідно до якого обґрунтовуються рішення щодо доцільності реалізації відтворювальної діяльності.

У сімох Європейських країнах введена так звана двохелементна структура тарифу з фіксованою й змінною складовими. Перша визначається за допомогою залежностей між планованими потребами перевізника й постійних видатків за користування об'єктами міської пасажирської інфраструктури. Змінна визначається по факту використання ресурсів мережі.

Одноелементна розраховується виходячи з фактичної відстані експлуатації, тобто плата прямо пропорційна фактичному використанню інтенсивності експлуатаційної діяльності.

Саме при одноелементній структурі, більша частина маргінальних видатків визначається виходячи зі статистичних даних, що значно спрощує методику визначення їх рівня. Але, істотним недоліком одноелементної структури є низький рівень обґрунтування частини умовно-постійних видатків.

Одержали подальший розвиток методичні підходи до визначення ефективності системи управління відтворювальною діяльністю об'єктів транспортної інфраструктури на основі показників оцінки ефективності виконання окремих функцій підприємств транспортного будівництва за рахунок розробки узагальнюючого показника для проведення комплексної оцінки

ефективності процесів управління відтворенням основних засобів.

Ключові слова: міський пасажирський транспорт, рухомий склад, тариф, собівартість перевезення, підприємства міського транспорту, транспортного будівництва, економічна ефективність.

Bereza Ivan, Mishchenko Maksym

MODEL OF CALCULATION OF THE COST OF ACQUISITION OF ACCESS TO OBJECTS OF CITY PASSENGER INFRASTRUCTURE WITH ACCOUNTING OF THE PARTICIPATION OF TRANSPORT CONSTRUCTION ENTERPRISES IN THEIR DEVELOPMENT PROCESSES

The necessity of perfection of methodology of tariff formation for passenger urban transport, based on measures on development of transport infrastructure and the role of enterprises of transport construction in these processes is substantiated. The high level of depreciation of fixed assets is highlighted. The main problem of setting fees for the use of urban passenger infrastructure is that the necessity to pay carriers for the economic benefits that they generate is not always understood and not by everyone.

The methodical approaches to operational analysis of costs are improved, which, unlike existing ones, is based on the nonlinear dependencies of costs, the profit of construction organizations on the reproduction of transport infrastructure objects, which allows us to find the optimal "cost-benefit" ratio, according to which decisions are justified on the expediency of realization of reproductive activity.

In seven European countries introduced a so-called two-element structure of the tariff with fixed and variable components. The first one is determined by means of dependencies between the planned needs of the carrier and constant expenses for the use of objects of the city passenger infrastructure. The variable is determined by the use of network resources.

One element is calculated based on the actual operating distance, ie, the charge is directly proportional to the actual use of the intensity of operational activity.

It is in the one-element structure that most marginal expenditures are determined on the basis of statistical data, which greatly simplifies the methodology for determining their level. However, the significant disadvantage of the one-element structure is the low level of substantiation of part of fixed-term expenditures.

Further development of methodological approaches to determining the effectiveness of the management system for reproduction activity of transport infrastructure objects was obtained on the basis of indicators of assessing the effectiveness of performing certain functions of transport construction enterprises through the development of a generalized indicator for a comprehensive assessment of the effectiveness of the processes of managing the reproduction of fixed assets.

Key words: urban passenger transport, rolling stock, tariff, cost of transportation, urban transport companies, transport construction, economic efficiency.

Берега Иван, Мищенко Максим

МОДЕЛЬ РАСЧЕТА ВЕЛИЧИНЫ ПЛАТЫ ЗА ДОСТУП К ОБЪЕКТАМ ГОРОДСКОЙ ПАССАЖИРСКОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ С УЧЕТОМ УЧАСТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ ТРАНСПОРТНОГО СТРОИТЕЛЬСТВА В ПРОЦЕССЕ ЕЕ РАЗВИТИЯ

Обоснована необходимость совершенствования методологии тарифообразования для пассажирского транспорта, с учетом мероприятий по развитию транспортной инфраструктуры и указана роль предприятий транспортного строительства в этих процессах. Отмечается высокий уровень износа объектов основных средств. Основная проблема формирования платы за пользование объектами городской пассажирской инфраструктуры заключается в том, что

необходимость платить перевозчикам за экономические выгоды, которые они генерируют, понимается не всегда и не всеми.

В работе усовершенствованы методические подходы операционного анализа затрат, который в отличие от существующих, базируется на нелинейных зависимостях расходов, прибыли строительных организаций от воспроизводственной деятельности объектов транспортной инфраструктуры, позволяющей найти оптимальное соотношение «результаты-расходы», согласно которому обосновываются решения о целесообразности реализации воспроизводственной деятельности.

В семи европейских странах введена так называемая двухэлементная структура тарифа с фиксированной и переменной составляющими. Первая определяется с помощью зависимостей между планируемыми потребностями перевозчика и постоянных расходов за пользование объектами городской пассажирской инфраструктуры. Переменная определяется по факту использования ресурсов сети.

Одноэлементная рассчитывается исходя из реального расстояния эксплуатации, то есть плата прямо пропорциональна фактическому использованию интенсивности эксплуатационной деятельности.

Именно при одноэлементной структуре, большая часть маржинальных расходов определяется исходя из статистических данных, что значительно упрощает методику определения их уровня. Но, существенным недостатком одноэлементной структуры является низкий уровень обоснования части условно-постоянных расходов.

Получили дальнейшее развитие методические подходы к определению эффективности системы управления воспроизведенной деятельностью объектов транспортной инфраструктуры на основе показателей оценки эффективности выполнения отдельных функций предприятий транспортного строительства за счет разработки обобщающего показателя для проведения комплексной оценки эффективности процессов управления воспроизводством основных средств.

Ключевые слова: городской пассажирский транспорт, подвижной состав, тариф, себестоимость перевозки, предприятия транспорта, транспортного строительства, экономическая эффективность.

DOI: 10.32680/2409-9260-2018-11-263-30-44

Problem definition.

The main problem of setting fees for the use of urban passenger infrastructure objects is that the necessity to pay carriers for the economic benefits that they generate is not always understood and not by everyone. Therefore, carriers are interested in the evaluation and offering of benefits that are able to provide the society and the arguments for compensation. Sources of payment will be different in each case, but they can be grouped into several categories.

Analysis of the recent research and publications

Determination of the level of payment for the use of objects of urban passenger infrastructure should be implemented in accordance with the experience of European countries EU-28 [EU regional and urban development: https://ec.europa.eu/info/eu-regional-and-urban-development/topics/cities-and-urban-development/priority-themes/urban-mobility_en].

In seven European countries, the so-called two-element structure of the tariff with fixed and variable components has been introduced. The first one is determined by means of dependencies between the planned needs of the carrier and the constant expenses for the use of objects of the city passenger infrastructure. The variable is determined by the use of network resources.

One-element calculation is based on the actual operating distance, that is, the charge is directly proportional to the actual use of the intensity of operational activity.

It is in the one-element structure that most marginal expenditures are determined on the basis of statistical data, which greatly simplifies the methodology for determining their level. However, the essential disadvantage of one-element structure is the low level of substantiation of part of fixed-term expenditures.

If it is necessary to create and maintain internal competition, with the presence of more than one carrier it is expedient to apply a two-element payment. In cases where there is no need to form competition, the expediency of one-element fee is expedient.

At different times, the solution of various aspects of this problem involved such domestic and foreign specialists: Gurnak V.M. [3], Boyd Colin W. [1], Ortuzar J. de D [5], Winston C. [7], Butkavichius J.P. [2], Kotik V.O. [4], Pinchuk S.O. [6].

Considering the importance of the theory and practice of the results obtained, some issues still remain insufficiently highlighted.

Unsolved aspects of the problem the article is dedicated to.

Carriers and representatives of urban passenger infrastructure, in this case, have to set a fee based on the level of projected costs, desirable income and the solvency of passengers. But today there is no model for charging for the use of urban passenger infrastructure.

Purpose of the article

Proceeding from the above objective of this article is the development of a one-and two-element model for calculating the payment for the use of objects of urban passenger infrastructure.

Basic research material

One-piece model of payment calculation is based on a level that provides compensation for costs and profits, sufficient for the economic stimulation of efficient carriers.

Recently, the EU-28 pays great attention to the issue of the efficient functioning of urban passenger transport [8].

At the moment, passenger transportation in cities is carried out according to schemes, routes of which were formed over a long period of operation. But this does not mean that these routes are optimal. Every day the city is developing, its infrastructure is changing. The elements of the system are changing: place of residence - place of work. The points of concentration of passenger traffic, the guiding directions of movement, the average distance of transportation, the number of passengers transported, the specific gravities of different types of passenger transport in the urban passenger traffic change. Therefore, it is advisable to periodically revise the existing system of passenger urban transport in order to optimize its parameters. Optimization of urban routeing schemes of

passenger traffic is mainly limited to bus routes. Changing the bus route does not require large investments, especially in infrastructure. Another thing - trolley buses, trams, subway. Here in the optimization process will be significantly stretched in time with the need to attract significant investment. Also, the payback period of such investments will be quite significant. However, electric transport is a recognized leader in urban transport in many European countries in terms of parameters: the cost of transporting one passenger, the total number of passengers carried, and the passenger turnover. In addition, electric transport allows you to get a lot of indirect effects. This and reducing the burden on the ecosystem, the use of renewable fuels, safety and high level of comfort. The high regularity of their messages can significantly reduce the load on congested urban roads. Changes in bus routes due to the appearance of a new route or changes in their length, the movement of stopping points, and the creation of new ones occur at regular intervals. Besides the fact that these actions do not have a proper feasibility study, they do not significantly affect the optimization of parameters of the passenger transport system.

The development of an optimal scheme for the functioning of passenger transport includes the solution of the following problems and tasks: identification of passenger traffic points, development of travel routes and public transport stops, distribution of passenger traffic over time and space, reasonable choice of vehicles according to parameters passenger capacity and type of transport, development of proposals on the regularity of messages, the formation of timetables, linking schedules of movement of various types passenger transport. In large cities, communications and their number between corresponding points can be significant. Therefore, the number of options for transport schemes that potentially form is also quite a large number. This greatly complicates the decision-making process to optimize the passenger transport system of the city. Here, as criteria, we can recommend the minimum duration of transportation and the number of transfer points, which will inevitably lead to a reduction in the cost of the trip. As an effective tool for optimizing the passenger urban transport system, you can use the method of combinatorial analysis, by analogy with rail transport,

where it is used everywhere. Taking into account modern methods of automated calculation, the solution of such a problem does not require much time. However, significantly increased requirements for the reliability of the source data, which should cover not only the retrospective, but also the future development of urban infrastructure. There are also no major restrictions that make it possible to reduce the number of circuits and routes. The basis for the formation of the optimal supply of transport schemes for the future city route is the minimum duration and distance of the passenger transportation. Given the lack of duplicate options. At the moment, as we believe, the stated approach is the most rational. It must be said that the criteria for the formation of messages are focused on the development of a route that includes the longest elements. Today there is sufficient experience in solving such problems with various indicators of final performance. Despite the possibility of widespread use of this method, it still has the potential for further development. The method proposed above includes several stages of sequential implementation. Initially, the main criterion is minimization of time costs for moving. At the next stage, it is necessary to form a route taking into account the minimum length and the number of transfer points. Based on the above, over time we have clearly formed directions for solving the stated scientific problem. First, empirical studies - which are performed on the basis of real data of operational processes. Secondly, analytical studies - analytical models are being formed. Third, modeling, including the development of simulation, mathematical, and economic-mathematical models.

When calculating the market price for construction products, including the improvement of urban transport infrastructure, the conditions for the reproduction processes of the main means of transport, taking into account the peculiarities of this process during the period of transformation processes, should be developed.

The main general economic precondition for an uninterrupted process of production in any society is the constantly repeating process of reproduction of all factors of production: labor, means of production and natural resources. Consideration of the process of reproduction of manpower and natural resources requires independent research.

At the stage of formation of market relations in the investment sphere, the process of reproduction of fixed assets is changing. This is due in the first place to the fact that subcontractors operate on the basis of self-financing of production costs and capital investments, which cover both the investment of fixed assets.

At the present time, the acquisition of fixed assets is carried out at free market prices, which, in conditions of economic instability, are jump-free. As a result of inflationary processes in the economy, accrued depreciation is not enough to implement reproductive processes. In this case, fixed assets, machinery and vehicles are significantly outdated, morally, physically and in need of upgrades. Depreciation of equipment is in some cases up to 90%. Therefore, transport organizations, in order to maintain their production potential, to ensure safe and reliable transport connections, must, to a certain extent, use part of their net profit for reproduction processes. Previously, this phenomenon in the economic practice of transport industry enterprises was not observed, as traditionally the reimbursement of fixed assets was accounted for depreciation, and their expansion - at the expense of profits remaining at the disposal of the company after the repayment of all taxes, payments, fees.

Thus, in the conditions of transformation processes, the aforementioned feature of the reproductive processes of the main means of transport was revealed.

Principal changes in the reproductive conditions of fixed assets (both in natural-material and in value forms) can have a negative impact on the crisis situation in the national economy. Lack of depreciation resources, even for simple reproduction, can slow down the process of write-off of fixed assets (after the expiration of the normative terms of their service).

The deceleration of the write-off process leads to accumulation on the balance of the morally and physically obsolete technology, equipment, mechanisms. This, in turn, leads to a reduction in the production capacity of the organization, safe, uninterrupted, reliable operation (due to lower productivity of old technology, increased downtime of technical equipment, due to a greater number of breakdowns and accidents, extension of the repair cycle, reduction of inter-repair intervals), the impossibility

application of the latest technologies in the construction of objects that meet the requirements of world standards. And, as a result, this negative tendency can cause a disturbance of the reproductive process on the scale of the national economy as a whole (both quantitatively and qualitatively). Reduce the competitiveness of transport.

The process of artificial restraint of the write-off of fixed assets will increase. This is explained, firstly, by the fact that, when profits become the main source of funds for investing, the growing recession of physical volumes of capital construction produces a shortage of funds from the contractor due to a decrease in profits and multiple increases in fixed asset prices. Secondly, there was a negative tendency to change the proportions in the distribution of profits in the direction of reducing the share of funds for the development and improvement of transport production.

Given that at the expense of these funds, enterprises now have not only to develop production, but also to provide reproductive processes of fixed assets, the situation in the national economy is alarming.

The methodical approaches to operational analysis of costs are improved, which, unlike existing ones, is based on the nonlinear dependencies of costs, the profit of construction organizations on the reproduction of transport infrastructure objects, which allows us to find the optimal "cost-benefit" ratio, according to which decisions are justified on the expediency of realization of reproductive activity.

The necessity of using profit reproductive processes of fixed assets is, in our opinion, a problem of the transition period of the formation of an economic system based on a system of markets and prices. With the stabilization of market relations and the formation of a coordinating mechanism of a market economy, which is a pricing system, reproduction processes will be carried out at the expense of the accumulated depreciation fund, which for the period of service life of fixed assets will have to be adjusted, with different means, to the replacement cost of replacement fixed assets moment of purchase. One such mechanism may be the revaluation method, the revaluation of fixed assets, taking into account the dynamics of prices and

official statistical indicators, reflecting the inflation component of the national economy.

The peculiarity of the method of statistical tests is that when modeling a system of mass servicing whenever an event interferes with the process, its influence is taken into account by the playout of the value of a random variable having its distribution law. Therefore, the technological data for modeling the transport service process should include the laws of the distribution of random variables and their parameters.

In order to properly organize the simulation procedure, the above data should be divided into two groups: data entered into the simulation algorithm in the finished form before the start of simulation (output data); data obtained in the simulation process on the basis of processing of output data (simulation results).

For ease of presentation, the raw data should be determined in the general sequence of simulation indicated in the information logic. According to the information logic, the transport service modeling process begins with a program module that generates the parameters of the flow of applications of the highest priority (traffic flow).

Further development of methodological approaches to determining the effectiveness of the management system for reproduction activity of transport infrastructure objects was obtained on the basis of indicators of assessing the effectiveness of performing certain functions of transport construction enterprises through the development of a generalized indicator for a comprehensive assessment of the effectiveness of the processes of managing the reproduction of fixed assets.

In order to objectively calculate the costs and further calculate the level of payment for the use of objects of urban passenger infrastructure, it is necessary to take into account the time factor in economic calculations.

The total cost of repairs for the entire lifecycle of the city passenger infrastructure, taking into account the timeliness of their implementation, is defined as:

$$\sum P_j^p = \sum_{t=1}^{LC} P_j^p \cdot \alpha_t$$

where α_t - the discount rate, which leads to costs before the beginning of the life cycle of the city passenger infrastructure, is determined from the expression:

$$\alpha_t = (1 + r)^{-t}$$

where r - real (cleared from inflation) rate of income (discount rate).

Taking into account the foregoing, and taking into account the annual expenses for the current maintenance, we will write a formula for calculating the cost of the life cycle of objects of urban passenger infrastructure:

$$C_j^{LC} = P_j^M + \sum_{t=1}^{LC} P_j \cdot \alpha_t + \sum_{t=1}^{LC} P_j^{C.M.} \cdot \alpha_{t.c.m.} - P_1 \cdot \alpha_{t.l.c.}$$

where t is the serial number of the year for the implementation of repairs or current maintenance;

P_j^M - cost of modernization of the city passenger infrastructure;

$P_j^{C.M.}$ - annual cost of work on the current maintenance of the city passenger infrastructure.

Thus, the average annual cost of repairs and the current maintenance of urban passenger infrastructure, based on the cost of the life cycle, is:

$$C_j^P = \frac{C_j^{LC}}{T_{LC}}$$

where T_{LC} - established the life cycle of the object of urban passenger infrastructure, years.

Previously, it was emphasized that the guiding factor for the implementation of the repair complex is the normative timing of their implementation, and not the work. But introduction of norms for repairs without regard to the economic principles of work, repair and replacement. Proceeding from this it would be advisable to propose a mechanism for economic optimization of the regulated list and the volume of repairs.

The solution of such a problem is possible using the Bellman equation.

Conclusions of the research

The paper proposes one and two elemental models for calculating the payment for the use of objects of urban passenger infrastructure, taking into account the existing requirements of European transport legislation, which provides compensation for costs and profits, sufficient for the economic stimulation of effective activity of carriers and objects of urban passenger infrastructure. .

Prospects for further developments in this area

Carriers and representatives of urban passenger infrastructure objects must independently establish a fee (fee), based on the level of projected costs, desirable income and the solvency of passengers.

The most promising method for calculating the payment for the use of urban passenger infrastructure objects - the budgetary method proceeds from the state forecasting of the socio-economic development of the national economy, the ecological, demographic situation and the needs for the specified volumes of passenger traffic, taking into account modern requirements to ensure the required level of quality.

References

1. Boyd Colin W. Notes on the theoretical dynamics of intermittent public transportation systems / Colin W. Boyd – Transportation research, 1983, A-17, №5, p.p. 347 – 354.
2. Butkavichius J.P. Practical recommendations for improving the organization of planning and management of local passenger transportation / J.P. Butkiavichus, V.P. Starovoid // Bulletin of the National Transport University. - 2003. - Vip. 8. - P. 135-137.
3. Gurnak V.M. Problems of management of economic-economic activity of transport industry in modern conditions / V.M. Gurnak, O.V. Onanchenko // Collection of scientific works of the State Economic-Technological University of Transport. Ser: Economics and Management. - 2015. - Vip. 32.- P. 9-19.
4. Kotik V.O. State regulation of increase of efficiency of passenger transportation operation: author's abstract. dis for

obtaining sciences. Degree Candidate economist Sciences: special 08.00.03 "Economics and Management of the National Economy" / V.O.Kotyk. - Kh., 2008. - 20 p.

5. Ortuzar J. de D. Modelling transport. Third edition / J. de D. Ortuzar, L. G. Willumsen. – John Wiley & Sons Ltd. 2006, – 499 p.

6. Pinchuk S.O. Improving the quality of service for the population on the basis of optimization of the route network / S.O.Pynchuk // Bulletin of the National Transport University. - 2003. - Vip. 8. - P. 234-237.

7. Winston C. The Demand for Transportation : Models and Applications / C. Winston, K. A. Small. – C.: Univesity of California, 1998. – 51 p.

8. EU regional and urban development:
https://ec.europa.eu/transport/themes/strategies/2011_white_paper_en
27.12.2018

УДК 336.276:338.27

JEL Classification: H630

Вдовічен Анатолій

УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ БОРГОВИМИ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЯК ФАКТОР МОЖЛИВОГО ПОГЛИБЛЕННЯ ДИСБАЛАНСІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У проведеному дослідженні здійснюється конкретизація сутності державного боргу та його впливу на поглиблення макроекономічних дисбалансів національної економіки та варіантів застосування сценаріїв управління державним боргом України, а також виявлення напрямів удосконалення, модернізації політики управління державним боргом України задля зменшення рівня боргового навантаження на національну економіку та збереження його на безпечному рівні. Зазначається, що чинниками негативного впливу диспропорцій на економіку країни є різні внутрішні і зовнішні фактори, проте саме навколо

платіжного балансу часто виникають проблемні ситуації, зокрема, тривалий час Україна утримувала негативне сальдо зовнішньої торгівлі, насамперед, внаслідок низькоконкурентного експорту та значних обсягів сировинного та енергетичного імпорту. Дана ситуація може спровокувати погіршення макроекономічного середовища, призвести до поглиблення існуючих та виникнення нових дисбалансів поточного рахунку, рахунку капіталів. Саме в цих умовах перед урядом країни виникають питання, щодо ефективного управління державним боргом. Сьогодні важко знайти державу, яка була б спроможна обходитися без запозичень. Використання державою позик зумовлено нестачею власних фінансових ресурсів, необхідних для фінансування державного бюджету. За умови ефективного використання залучені кошти можуть стати позитивним чинником економічного зростання, але в іншому випадку збільшення заборгованості призводить до фінансової кризи, порушення макроекономічної стабільності та поглиблення макроекономічних дисбалансів.

Ключові слова: дисбаланс, макроекономічні диспропорції, державний борг, управління державним боргом, реструктуризація державного боргу, внутрішній державний борг, зовнішній державний борг, боргова політика, дефіцит бюджету, ВВП.

Vdovichen Anatolii

MANAGEMENT OF STATE BORROW LIABILITY AS A FACTOR OF POSSIBLE DEVELOPMENT OF NATIONAL ECONOMIC DEBTS

In the conducted research the specification of the essence of the state debt and its influence on deepening of macroeconomic imbalances of the national economy and variants of application of scenarios of the state debt management of Ukraine is carried out, as well as revealing directions of improvement, modernization of the policy of management of the state debt of Ukraine in order to reduce the level of debt burden on the national economy and save it on safe

level. It is noted that the factors of the negative influence of disproportions on the country's economy are various internal and external factors, but it is precisely the balance of payments that often poses problem situations, in particular, for a long time Ukraine maintained a negative balance of foreign trade, primarily because of low-competitiveness exports and significant volumes of raw materials and energy imports. This situation can provoke a deterioration of the macroeconomic environment, lead to deepening existing and the emergence of new imbalances in the current account, capital accounts. It is in these circumstances that the government of the country raises questions about the effective management of public debt. Today it is difficult to find a state that would be able to do without borrowing. The use of state loans is due to the lack of own financial resources necessary to finance the state budget. Under the conditions of effective use, attracted funds can be a positive factor in economic growth, but in the other case, an increase in indebtedness leads to a financial crisis, a violation of macroeconomic stability and deepening of macroeconomic imbalances.

Key words: imbalance, macroeconomic imbalances, public debt, public debt management, public debt restructuring, internal state debt, external public debt, debt policy, budget deficit, GDP.

Вдовичен Анатолий

УПРАВЛЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННЫМИ ДОЛГОВЫМИ ОБЯЗАТЕЛЬСТВАМИ КАК ФАКТОР ВОЗМОЖНОГО УГЛУБЛЕНИЯ ДИСБАЛАНСОВ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

В проведенном исследовании осуществляется конкретизация сущности государственного долга и его влияния на углубление макроэкономических дисбалансов национальной экономики и вариантов применения сценариев управления государственным долгом Украины, а также выявление направлений совершенствования, модернизации политики управления государственным долгом Украины для уменьшения уровня долговой нагрузки на национальную экономику и

сохранение его на безопасном уровне. Отмечается, что факторами негативного влияния диспропорций на экономику страны есть разные внутренние и внешние факторы, однако именно вокруг платежного баланса часто возникают проблемные ситуации, в частности, длительное время Украина удерживала отрицательное сальдо внешней торговли, прежде всего, вследствие низко-конкурентного экспорта и значительных объемов сырьевого и энергетического импорта. Данная ситуация может спровоцировать ухудшение макроэкономической среды, привести к углублению существующих и возникновение новых дисбалансов текущего счета, счета капиталов. Именно в этих условиях перед правительством страны возникают вопросы, по эффективному управлению государственным долгом. Сегодня трудно найти государство, которое было бы в состоянии обходиться без заимствований. Использование государством займов обусловлено недостатком собственных финансовых ресурсов, необходимых для финансирования государственного бюджета. При условии эффективного использования привлеченные средства могут стать положительным фактором экономического роста, но в противном случае увеличение задолженности приводит к финансовому кризису, нарушениям макроэкономической стабильности и углубление макроэкономических дисбалансов.

Ключевые слова: дисбаланс, макроэкономические диспропорции, государственный долг, управление государственным долгом, реструктуризация государственного долга, внутренний государственный долг, внешний государственный долг, долговая политика, дефицит бюджета, ВВП.

DOI: 10.32680/2409-9260-2018-11-263-44-67

Постановка проблеми. Чинниками негативного впливу диспропорцій на економіку країни є різні внутрішні і зовнішні фактори, проте саме навколо платіжного балансу часто виникають проблемні ситуації, зокрема, тривалий час Україна

утримувала негативне сальдо зовнішньої торгівлі, насамперед, внаслідок низько-конкурентного експорту та значних обсягів сировинного та енергетичного імпорту. Дана ситуація може спровокувати погіршення макроекономічного середовища, призвести до поглиблення існуючих та виникнення нових дисбалансів поточного рахунку, рахунку капіталів. Своєю чергою нарощування зовнішньоторговельного дефіциту формує високий девальваційний потенціал, що й відбулося у 2013-2015 рр., та вимагає пошуку джерел фінансування дефіцитів, а також виплат за раніше накопиченими боргами.

Обсяг зовнішнього боргу не завжди свідчить про небезпеку для країни, більш показовим є співвідношення зовнішнього боргу до річного показника ВВП, тобто небезпека боргових зобов'язань порівнюється з економічними можливостями держави до економічного зростання. Позичкові кошти повинні використовуватися не на проїдання, а на формування можливостей зростання різних галузей економіки. Нові глобальні умови розвитку світової економіки початку ХХІ ст. призвели до формування багатосторонньої системи врегулювання зовнішньої заборгованості за участю «07», МВФ та інших міжнародних фінансових організацій. Саме в цих умовах перед урядом країни виникають питання, щодо ефективного управління державним боргом. Сьогодні важко знайти державу, яка була б спроможна обходитися без запозичень. Використання державою позик зумовлено нестачею власних фінансових ресурсів, необхідних для фінансування державного бюджету. За умови ефективного використання залучені кошти можуть стати позитивним чинником економічного зростання, але в іншому випадку збільшення заборгованості призводить до фінансової кризи, порушення макроекономічної стабільності та поглиблення макроекономічних дисбалансів.

Аналіз останніх досліджень. Проблемам утворення боргових зобов'язань присвячені праці західних учених: Р. Барро, Дж. Бьюкенена, П. Елворта, Н. Калдора, Дж. Кейнса, П. Кругмана, А. Лернера, К. Маркса, Р. Масгрейва, Л. Мауера, Ф. Махлупа, Ф. Модільяні, Л. Пазинетті, Д. Рікардо, А. Сміта,

Дж. Стігліца, П. Харрода та ін. Різні аспекти цього питання розкриті у роботах українських учених-фінансистів: О.І. Барановського, О.Д. Василика, Т.П. Вахненко, В.М. Гейця, В.В. Козюка, Г.В. Кучер, В.В. Лісовенка, З.О. Луцишиної, І.О. Лютого, В.Є. Новицького, Л.Я. Новосад, О.В. Плотнікова, В.М. Федосова, Л.В. Шинкарук та ін. Однак, незважаючи на велику кількість праць, проблематика оптимального та ефективного управління державним боргом у сьогоденних реаліях є надзвичайно актуальною, особливо на рівні нашої держави.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. У працях вище зазначених західних та вітчизняних вчених досліджені різноманітні аспекти державного боргу і його впливу, як позитивного так і негативного на економіку. Однак компліментарність згаданої проблеми свідчить про те, що не всі питання державного боргу та його взаємозв'язку макроекономічними диспропорціями вивчені та висвітлені повною мірою. Недооцінюються його позитивні та негативні соціально-економічні наслідки, дисбаланси у національній економіці, фінансові ризики, не представлена концепція вдосконалення управління державним боргом, а проблеми запровадження цілісного механізму управління державним боргом і розробки ефективної стратегії боргової політики України залишаються невіршеними.

Цілі статті. Мета статті полягає у дослідженні сутності державного боргу та його впливу на поглиблення макроекономічних дисбалансів національної економіки та варіантів застосування сценаріїв управління державним боргом України, а також виявлення напрямів удосконалення, модернізації політики управління державним боргом України задля зменшення рівня боргового навантаження на національну економіку та збереження його на безпечному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державний борг – сукупні боргові зобов'язання держави перед усіма кредиторами (юридичними та фізичними особами, іноземними державами, міжнародними організаціями, тощо). Державний борг складається із заборгованості центрального уряду,

регіональних та місцевих органів влади, а також боргів усіх корпорацій з державною участю, пропорційно частці держави в їх капіталі.

Державний борг традиційно поділяють на зовнішній та внутрішній [1].

Зовнішній державний борг – заборгованість держави іншим країнам, міжнародним економічним організаціям та іншим особам. Державний зовнішній борг є частиною валового зовнішнього боргу країни.

Внутрішній державний борг – заборгованість держави власникам державних цінних паперів та іншим кредиторам.

Власне державний борг виникає внаслідок фінансових запозичень держави, договорів і угод про надання кредитів та позик, пролонгації та реструктуризації боргових зобов'язань минулих років. Сукупність боргових зобов'язань держави містить також гарантований державою борг, що виникає внаслідок прийнятих на себе державою гарантій за зобов'язаннями третіх осіб, або прийняті на себе державою зобов'язання третіх осіб.

Валовий зовнішній борг (скор. ВЗБ) станом на певну дату являє собою загальний обсяг заборгованості за всіма існуючими зобов'язаннями, що мають сплачені боржниками, та які є зобов'язаннями резидентів економіки країни перед нерезидентами. Інакше кажучи, це є загальна заборгованість країни за зовнішніми позиками та невиплаченими за ними процентами.

Слід відрізнити валовий зовнішній борг від державного зовнішнього боргу. Валовий зовнішній борг містить в собі як державний зовнішній борг (уряду та Нацбанку), так і недержавний (банків, національних та акціонерних компаній тощо). Валовий зовнішній борг розраховується в доларах США.

Державний борг розвинених країн досяг рівня 105,4% ВВП. У історичному контексті такий високий рівень державного боргу в цій групі країн мав місце лише в часи II світової війни. Найвищим рівнем боргового навантаження по відношенню до ВВП характеризуються: Японія – 236,4%, Греція – 181,9%, Італія – 131,5%, Португалія – 125,6%, Сінгапур – 110,9%, США

– 107,8%, Бельгія – 103,2%, Іспанія – 98,4%, Франція – 97%, Канада – 89,7% ВВП.

Як зазначається в дослідженні експертно-аналітичного центру «Оптіма», набагато нижчими, проте також небезпечними відносними показниками характеризується державний борг країн з низьким рівнем доходів, який на кінець 2017 року становив 44,3% ВВП, і країн з ринками, що формуються із середнім рівнем доходів, який досяг майже 50% ВВП (такі показники у цих країнах було зафіксовано лише у період боргової кризи 1980-х років). За класифікацією МВФ Україна належить до групи країн з ринками, що формуються та середнім рівнем доходів, а за класифікацією Світового банку – до групи з нижчими середніми доходами.

На фоні співставних країн борг сектору загального державного управління в Україні є надзвичайно високим. В кінці 2017 року він перевищував середній рівень боргу в країнах з ринками, що формуються, і в країнах із низькими доходами відповідно на 25,6 % ВВП і на 31,3% ВВП, і становив 75,6% ВВП.

Надмірне боргове навантаження створює загрози для національних економік, пов'язані з можливістю некерованого зростання ризикових премій за державними цінними паперами, що може спровокувати фінансову нестабільність та боргові кризи. Вже зараз у країнах з низьким рівнем доходів процентні платежі за державним боргом займають 9% у структурі державних видатків і поглинають 18% податкових доходів (що вдвічі перевищує їх рівень на початку 2000-х років).

Повністю структуру державного та гарантованого державою боргу за даними Міністерства фінансів України на кінець 2018 р наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Структура державного та гарантованого державою боргу
за даними Міністерства фінансів України [6]

(млн. грн.)	зовнішній		внутрішній		усього	
Державний борг	1 099 407,7	50,7%	761 088,9	35,1%	1860 496,6	85,8%
Гарантований борг	297 810,1	13,7%	10 320,4	0,5%	308 130,5	14,2%
Сукупний борг	1 397 217,8	64,4%	771 409,3	35,6%	2168 627,1	100,0%

Як ми бачимо, станом на кінець 2018 р. державний та гарантований державою борг України складає 2 168 627,1 млн. грн, у тому числі: державний 1 860 496,6 млн. грн. та гарантований державою борг –308 130,5 млн. грн. [7]. Окрім того, у структурі державного та гарантованого державою боргу України частка зовнішніх запозичень становить 64,4%, а питома вага внутрішнього боргу – сягнула 35,6%.

Це свідчить про те, що дисбаланси боргової залежності України носять загрозливий характер, причиною чого є нестабільна ситуація з рефінансуванням боргів попередніх років, високі валютні ризики зовнішньої заборгованості, та тиск боргових виплат на державні фінанси. Необхідно також акцентувати увагу на тому, що негативний вплив мали і мають досі фінансово-економічні втрати України від анексії АР Криму та воєнні дії на сході країни.

Загальний обсяг державного та гарантованого державою боргу України (табл. 2) за 2016 р. збільшився на 357,58 млрд грн та на 31.12.2016 р. склав 1929,8 млрд грн, у т.ч. державний борг – 1650,8 млрд грн, гарантований державою борг – 278,9 млрд грн. Рівень державного (ДБ) та гарантованого державою боргу (ГДБ) за 2016 р. склав 81,0% ВВП проти 79,0% ВВП на кінець 2015 р. Проте, рівень державного боргу до ВВП на кінець 2017 р. склав 71,8%.

Таблиця 2
Державний та гарантований державою боргу України
у 2004-2018 рр.
(побудовано автором за даними [6])

Рік	Гарантований державою борг		Державний борг		Державний та гарантований державою борг	
	млрд грн	% до ВВП	млрд грн	% до ВВП	млрд грн	% до ВВП
1	2	3	4	5	6	7
2004	17,7	5,0	67,7	18,9	85,4	23,9
2005	15,0	3,3	63,1	13,8	78,1	17,1
2006	14,4	2,5	66,1	11,7	80,5	14,2
2007	17,4	2,3	71,3	9,5	88,7	11,8
2008	58,7	5,9	130,7	13,2	189,4	19,1
2009	90,9	9,6	227,0	24,0	317,9	33,6

Продовж. табл. 2

1	2	3	4	5	6	7
2010	108,8	10,1	323,5	30,0	432,3	40,1
2011	115,8	8,9	357,3	27,5	473,1	36,4
2012	116,3	8,3	399,2	28,4	515,5	36,7
2013	104,2	7,1	480,2	32,8	584,4	39,9
2014	153,8	9,7	947,0	59,7	1100,8	69,4
2015	237,9	12,0	1333,9	67,1	1571,8	79,0
2016	279,0	11,7	1650,8	69,3	1929,8	81,0
2017	308,0	10,3	1833,7	61,5	2141,7	71,8

Станом на кінець грудня 2018 року державний та гарантований державою борг України становить 2168,63 млрд. грн. або 78,32 млрд. дол. США, в тому числі: державний та гарантований державою зовнішній борг – 1397,22 млрд. грн. (64,43% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 50,46 млрд. дол. США; державний та гарантований державою внутрішній борг – 771,41 млрд. грн. (35,57%) або 27,86 млрд. дол. США.

Державний борг України становив 1860,50 млрд. грн. (85,79% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 67,19 млрд. дол. США. Державний зовнішній борг становив 1099,41 млрд. грн. (50,70% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 39,71 млрд. дол. США. Державний внутрішній борг становив 761,09 млрд. грн. (35,10% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 27,49 млрд. дол. США.

Гарантований державою борг України становив 308,13 млрд. грн. (14,21%) або 11,13 млрд. дол. США, в тому числі: гарантований державою зовнішній борг – 297,81 млрд. грн. (13,80%) або 10,76 млрд. дол. США; гарантований державою внутрішній борг – 10,32 млрд. грн. (0,48%) або 0,37 млрд. дол. США.

Протягом 2018 року сума державного та гарантованого державою боргу України збільшилась у гривневому еквіваленті на 26,94 млрд. грн. та у доларовому еквіваленті державний та

гарантований державою борг збільшився на 2,02 млрд. дол. США.

Отже, загальна динаміка зовнішнього боргу України за період з 2010 до 2018 року майже постійно є зростаючою.

Найменше значення державного та гарантованого державою боргу зафіксовано у 2007 році – 11,8% ВВП але такий рівень не був результатом скорочення державного боргу попередніх років, а наслідком позитивних змін кон'юнктури ринку (номінальний ВВП України збільшився на 32% за умови стабільного валютного курсу). За 2008 рік номінальний ВВП зріс на 32%, а державний борг – більш ніж у 2 рази (на 114%), при зростанні валютного курсу на 4%. У 2009 році курс гривні до долара зріс на 48%, а державний борг – на 68%, у 2010 р. державний борг зріс на 36% і становив 39,9% до ВВП. Щодо 2011-2012 рр., то державний борг продовжував зростати, але не такими стрімкими темпами, як у попередні два роки (на 9% щорічно) і по відношенню до ВВП за цей період) державний борг скоротився до 36,7%.

Виплата по зовнішнім боргам є найбільшою статтею розходів бюджету і перебивають витрати за такими пріоритетними напрямками як соціальна сфера; медицина та освіта разом узяті; оборонний сектор практично вдвічі.

Якщо порівняти скільки Україна виділяє на соціальні субсидії та виплати по державному боргу, то співвідношення буде 1 до 8. Тобто, якби не заборгованість за попередні роки, то окремі сектора могли би збільшити надходження в декілька разів.

При тому, і в наступному 2019 р., і в 20-му, і в 21-му роках заборгованість залишатиметься на суттєвому рівні та впливатиме на добробут населення, можливість реалізовувати не лише соціальні, але й інфраструктурні, економічні проекти в незалежності від того, хто прийде до влади та яку демагогію використовує сьогодні.

Як ми вже вище зазначали на кінець 2018 р, загальний державний борг (тобто внутрішній та зовнішній складав) 2 168 627,1 млн. грн. Приблизно така ж ситуація була і в 2017 р., тоді борг складав – 71,8% від ВВП. На 2013 р. борг становив – 39,9%

ВВП. Падіння економіки, необхідність виплати за попередні запозичення, війна, окупація території та втрата ключових підприємств, лише прискорили зростання зовнішньої заборгованості. Проте негативна тенденція була започатковано ще до війни, а війна лише поглибила негативний баланс започаткований роками раніше.

Зокрема, ще з часу проголошення незалежності відбувається безсистемне утворення і нагромадження боргу: на початок 1994 р. державний борг України становив 4,8 млрд дол. (у тому числі зовнішній – 75 %). На 1 січня 2000 року загальна сума державного боргу становила 15,2 млрд дол., у тому числі зовнішній – 12,4 млрд дол. і внутрішній – 2,8 млрд дол. Тоді борг становив 48% від ВВП країни, тобто навіть більше, а ніж на січень 2013 р. В період економічного зростання (2001 -2007 рр.) прямий державний та гарантований державою борг поступово зменшується до 12,2% від валового внутрішнього продукту України. Але з 2008 р. нова криза, тому борги ростуть, зростають і нові запозичення, що продемонстровано в таблиці 2.

У 2019-2021 роках Україна матиме значні потреби у фінансових ресурсах для погашення державного боргу та покриття дефіциту державного бюджету.

У 2019 році уряду України знадобиться приблизно 7,7 млрд. доларів (5,8% ВВП) для погашення державного боргу (в іноземній та національній валюті) і ще 2,9 млрд. доларів (2,3% ВВП) для покриття прогнозованого дефіциту державного бюджету. Про це повідомляє РБК-Україна з посиланням на Економічний огляд Світового банку (СБ) в Україні.

У свої аналітичних доповідях фахівці СБ наголошують, що за таких обставин, величезне значення має затвердження реалістичного бюджету на 2019 рік та виконання його з дефіцитом, що не перевищує 2,5% ВВП. У банку також підкреслили, що для стабілізації державних фінансів у середньостроковій перспективі необхідне впровадження нещодавно ухвалених реформ у сфері охорони здоров'я, освіти, державного управління, пенсійного забезпечення та житлово-комунальних субсидій таким чином, аби запобігти подальшому

зростанню видатків, покращуючи при цьому якість державних послуг.

У своїх публікаціях РБК-Україна повідомляло про те, що у четвертому кварталі 2018 року Україні за діючими угодами потрібно виплатити 96,60 млрд. грн. боргу (3,41 млрд. доларів за поточним курсом). Нагадаємо, що прем'єр-міністр України Володимир Гройсман повідомив про те, що Україна у 2019 році має віддати третину державного бюджету (який буде складати один трильйон двісті мільярдів гривень), тобто 427 млрд. грн., щоб погасити зовнішні борги.

Із зазначеного вище, бачимо, що для України є важливими фіскальні дисбаланси, оскільки значні бюджетні дефіцити (до 8% ВВП) призводять до стрімкого зростання державного боргу, а зниження рівня дефіциту дозволяло б скорочувати борговий рівень (рис. 1).

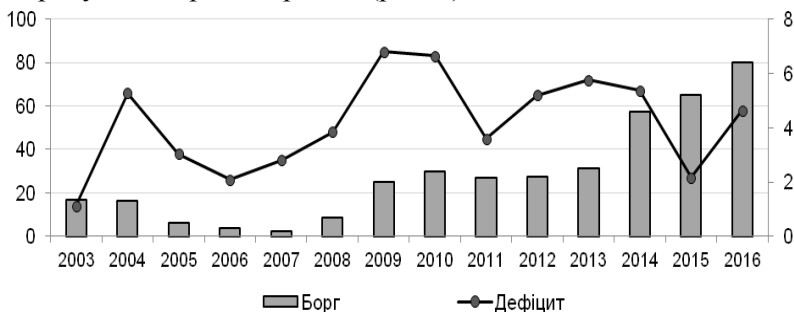

Рис. 1. Бюджетний дефіцит (права шк.) і державний борг України, % ВВП (сформовано автором за даними [12])

Україна потребує змін в системі регулювання щодо гарантування запозичень, оскільки значення середнього показника відношення ГДБ/ДБ впродовж 2010-2018 рр. перевищило 25%, а відношення ГДБ до ЗДБ перевищило – 20% , проти загальноприйнятого у країнах ЄС у 10%.

Після кризи 2008 року змінилися підходи до регулювання зовнішньої боргової залежності країн і на сьогодні рівень державного боргу окремих країн перевищує рівень ВВП

відповідної країни у разі (табл. 3), але запровадження жорстких фіскальних консолідованих заходів, після досягнення рівня боргів 60% ВВП у окремих країнах відтермінується. З обраних нами розвинутих країн лише Німеччина (за попередніми оцінками Світового Банку) знизилася рівень боргу до 68,2 ВВП.

Криза 2008-2009 рр. суттєво змінила ставлення до рівня боргової залежності, оскільки жорсткі обмежуючі заходи (спрямовані на зменшення дефіцитів) «підштовхували» реальний сектор до депресивного стану, наслідком чого, своєю чергою, ставало подальше погіршення стану державних фінансів.).

Таблиця 3

Валовий державний борг розвинутих країн, % ВВП
(сформовано автором за даними [12])

Країна	2008	2012	2016
Велика Британія	50,0	85,0	89,0
Німеччина	65,0	79,5	68,0
США	72,6	102,3	108,0
Японія	192,0	238,0	250,0

На думку науковців Центру Разумкова [11, с.47–64] до 2008 року практично усі країни і Україна, у тому числі, розширювали свій доступ до ринку запозичень. У посткризовий період, коли завдання фіскальної консолідації ставали пріоритетними (разом із погіршенням доступу до зовнішніх ресурсів), країни-члени ЄС (Польща, Угорщина) вже послідовно скорочували свою зовнішню залежність. З одного боку, завдяки економічному відновленню і нарощуванню експорту та ВВП (а також підтримки валютної стійкості національної грошової одиниці), з іншого – обмежуючи боргове розширення (темпи зростання зовнішніх боргів не перевищували темпи зростання номінального ВВП).

Окрім усього вищезазначеного, важливою характеристикою зовнішнього боргу є можливості його обслуговування, як було досліджено раніше, за рахунок

поточного експорту або резервів. На сьогодні загальний зовнішній борг України більше ніж у 2 рази перевищує обсяг виручки від усього експорту, а короткостроковий є втричі перевищує валові валютні резерви країни. Тобто, диспропорції у частині боргу і джерел його обслуговування є кризовими, що вимагає значного зниження рівня зовнішніх боргів країни.

Розглядаючи дані про структуру ВВП України за кінцевим використанням, можна побачити і динаміку співвідношення експорту та імпорту України за останні роки (табл. 4).

Таблиця 4
Зовнішньоторговельний баланс України з 2005 р. по 2017 р., млн. грн. (побудовано автором за даними [6])

Номинальний ВВП за рік		Експорт товарів та послуг		Імпорт товарів та послуг		Сальдо (експорт – імпорт)	
		% ВВП	% ВВП	% ВВП	% ВВП	% ВВП	% ВВП
2005	441452	227252	51.5	-223555	-50.6	3697	0.8
2006	544153	253707	46.6	-269200	-49.5	-15493	-2.8
2007	720731	323205	44.8	-364373	-50.6	-41168	-5.7
2008	948056	444859	46.9	-520588	-54.9	-75729	-8.0
2009	913345	423564	46.4	-438860	-48.0	-15296	-1.7
2010	1082569	549365	50.7	-580944	-53.7	-31579	-2.9
2011	1316600	707953	53.8	-779028	-59.2	-71075	-5.4
2012	1408889	717347	50.9	-835394	-59.3	-118047	-8.4
2013	1454931	681899	46.9	-805662	-55.4	-123763	-8.5
2014	1566728	770121	49.2	-834133	-53.2	-64012	-4.1
2015	1979458	1044541	52.8	-1084016	-54.8	-39475	-2.0
2016	2383182	1174625	49.3	-1323127	-55.5	-148502	-6.2
2017	2982920	1430230	47.9	-1618749	-54.3	-188519	-6.3

Вочевидь, що разом із зростанням обсягів експортно-імпортних операцій, імпорт в Україну в останні роки хронічно випереджає експорт, а їх різниця сягає часом 8% ВВП.

Загалом, внутрішній борг є менш небезпечним, ніж зовнішній, оскільки сплата відсотків за внутрішнім боргом

залишається у економіці своєї країни, а при помірних відсоткових ставках він не є тягарем для майбутніх поколінь, а відбувається перерозподіл доходу і в результаті рівень споживання в країні не зменшується.

Диспропорції боргу є загрозливими і потребують перегляду стосовно інструментів його регулювання. Оскільки однією з першочергових вимог надання провідними країнами світу та МФО фінансування на вигідних умовах для стабілізації та відновлення економічного зростання в Україні є консолідація державних фінансів та зменшення рівня боргового навантаження це вимагає перегляду політики України, враховуючи досвід країн.

Реструктуризація зовнішнього боргу 2015 р. лише відтермінувала проблеми, пов'язані з зовнішньоборговими виплатами. У 2016 р. виплати України сягали 1 млрд дол. США досягнуть піку у 2019 р. (рис. 2).

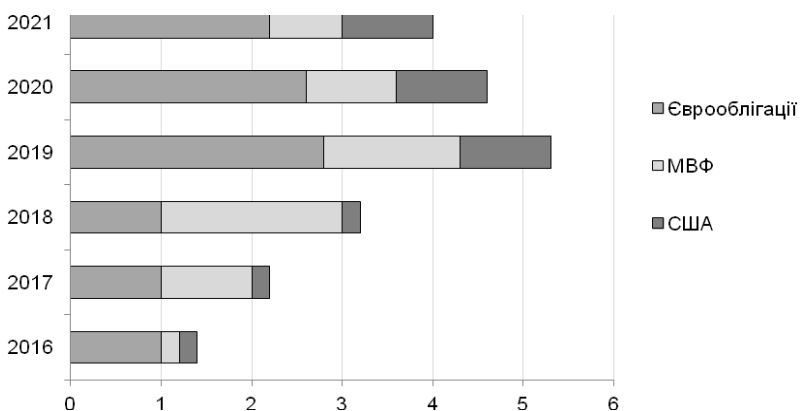

Рис. 2. Виплати за зовнішніми державними боргами, млрд. дол. США (сформовано автором за даними Національного Банку України)

Економічне зростання в 2019 р. необхідно узгоджувати з параметрами реструктуризації зовнішнього державного боргу. Як відомо з умов реструктуризації зовнішнього державного

боргу України, наша країна зобов'язана виплачувати зовнішнім кредиторам додатковий бонус «за зростання», який розраховується за спеціальною формулою.

Модельна оцінка віддалених наслідків реструктуризації державного боргу у цінах 2015 року продемонструвати боргове навантаження на економіку України. Відповідно до домовленостей, угода передбачає негайне списання 20% основного боргу України (близько 3,6-3,8 млрд. дол. США), що зменшує гарантований борг з приблизно 19,3 до 15,5 млрд. дол. США. При цьому за цінними паперами буде підвищено середньозважену купонну ставку з 7,22% до 7,75% річних. Також встановлено відтермінування погашення єврооблігацій на 4 роки – з 2015-2023 рр. до 2019-2027 рр., за ці 4 роки Україна мала б сплатити за кредитами біля 15 млрд. дол. США [4; 5].

У рамках угоди передбачається випуск 20-річних інструментів відновлення вартості (value recovery instruments, VRI). Суми виплати за ними будуть визначатись залежно від динаміки зростання ВВП України. При темпах зростання до 3% на рік – виплати нульові, від 3% до 4% – 15% від приросту ВВП понад 3%, від 4% зростання – 40% вартості від кожного відсотка зростання. VRI діятиме лише після того, як ВВП України сягне 125,4 млрд. дол. США (за прогнозами МВФ в 2025 ВВП України становитиме 84,3 млрд. дол. США). В 2021-2025 рр. виплати за VRI будуть обмежені 1% ВВП [2; 4; 5].

Згідно із досягнутими із кредиторами домовленостями, якщо після 2020 року українська економіка зростатиме швидшими темпами, ніж нині прогнозує МВФ, то вони отримають додаткові платежі. Під це у 2021 році випустять нові цінні папери, мова може йти про прив'язані до ВВП інструменти, випуск котрих дозволить кредиторам зберегти шанси на мінімізацію списання українського боргу у випадку більш швидкого відновлення економіки країни і одночасно задовольнить закладеним в програму МВФ вимогам щодо реструктуризації.

Загалом, якщо наш ВВП в період з 2021 по 2040 рр. перевищить 125,4 млрд. дол. США, а темпи економічного зростання складуть 3-4%, то Україні доведеться заплатити

зовнішнім кредиторам 15% від приросту, а в разі прискорення понад 4% – вже 40% від додаткового зростання.

Аналіз ретроспективи зростання ВВП доводить, що вище 3% ми росли лише дев'ять з 24 років незалежності, але для переходу до розвитку, нашій економіці недостатньо і безглуздо ставити завдання 3%, оскільки надто значний розрив з показниками країн які розвиваються. У зв'язку з цим будь-які довгострокові прогнози зростання варто вибудовувати лише в контексті перегляду умов реструктуризації зовнішнього боргу, які були нав'язані Україні. Інакше все економічне зростання піде не в кишені українців, а у венчурні фонди, які володіють нашими суверенними облигаціями. Але навіть якщо не враховувати вище зазначену реструктуризацію, відкритим залишається питання, як Україні досягти 7% зростання ВВП [3; 10].

В 2015 році Україна мала сплатити 238,819 млрд грн за всіма видами кредитів. В умовах загрози дефолту Уряд провів переговори з кредиторами і в серпні 2015 року уклав угоду про реструктуризацію боргу. Угода передбачає списання 20% боргу та подовження на чотири роки терміну погашення українських єврооблігацій. Згідно з досягнутими домовленостями, якщо після 2020 року українська економіка зростатиме швидкими темпами то кредитори отримають додаткові платежі.

Стосовно величини цих додаткових надходжень й досі не вщухає дискусія в ЗМІ. Так, В.Пинзеник у статті «Боргова арифметика: три мільярди списали, десятки додали?» [2] досить критично ставиться, як і більшість авторів, до угоди про реструктуризацію боргу в частині VRI. Відмічаючи загрозове зростання виплат при високих темпах ВВП, в заключній частині він робить висновок : «Урядова домовленість за боргами не передбачає списання боргів Україні, а дає нам лише тимчасову передишку. А деяке зниження боргових виплат для України замінили значним їх збільшенням у майбутньому». Редакторська колегія Vox Ukraine більш лояльна в оцінці наслідків реструктуризації: «...за умови швидкого зростання ВВП виплати не будуть високими відносно обсягу економіки та бюджету» [9].

Згідно інформації Держ.стат.звіт.уа з посиланням на FinClub, уряд в свою чергу затвердив трирічну стратегію управління держборгом, а саме Міністерство фінансів України презентувало оновлену Середньострокову стратегію управління державним боргом на 2018 – 2020 роки. Згідно з документом, відзначається, що структура держборгу характеризується дещо вищою часткою зовнішнього боргу порівняно з країнами-аналогами. «Як результат, Україна є більш вразливою до зовнішніх шоків», зазначають автори стратегії.

Разом з тим, 73% держборгу складають боргові інструменти з фіксованою ставкою, що відповідає рівню країн-аналогів. «Порівняно низька частка боргових інструментів з плаваючою ставкою дозволяє Україні мінімізувати відсотковий ризик», – йдеться в документі. Стратегія містить орієнтовний план дій на наступні два роки, який передбачає, зокрема, можливість випуску ОЗДП в євро та інших валютах, з якими українська гривня не має високого рівня кореляції, випуск ОЗДП у гривні для міжнародних інвесторів, розширення співпраці з МФО та урядами іноземних держав щодо пільгового фінансування.

Також у рамках реалізації Стратегії планується зміцнити відносини з інвесторами, залучити міжнародних інвесторів на внутрішній ринок України, а також активізувати роботу з покращення рейтингу України як позичальника. Результатом цих дій має стати створення Агенції з управління боргом відповідно до найкращих міжнародних практик. Завдяки вищезазначеним крокам очікується скорочення розміру держборгу до 60% від ВВП у 2018 році, до 52,2% – у 2019 році, 49% – у 2020 році.

«Стратегія управління боргом – невід’ємний елемент комплексної Стратегії управління публічними фінансами, втілення всіх елементів якої, і особливо запровадження середньострокового бюджетування, оглядів видатків, контролю за фіскальними ризиками та реформування податкової та митної сфери, - дозволить нам на тлі непорушної макроекономічної стабільності максимально прискорювати зростання економіки, збільшувати рівень інвестицій та як результат підвищувати

добробут наших громадян», – зазначає в.о. міністра фінансів України Оксана Маркарова.

У Мінфіні додали, що Стратегія була розроблена на прогнозах економічного і соціального розвитку України на 2018-2020 роки та 2019-2021 роки та подальшого зменшення дефіциту держбюджету (з 2,4% ВВП у 2018 році до 2,0% ВВП у 2020 році).

Однак, уряд також озвучив п'ять сценаріїв управління держборгом, а саме Міністерство фінансів України вивчає п'ять альтернативних шокових сценаріїв, які можуть очікувати на український держборг.

Зазначається, що ці сценарії відображаються на показниках боргу, як негативно впливаючих на валові потреби у фінансуванні та/або обсяг державного боргу, і включаються в розрахунки з 2018 року.

З метою перевірки боргової стійкості України були розглянуті п'ять альтернативних стрес-сценаріїв, а саме:

Перший сценарій «Валютний шок» передбачає девальвацію гривні на 20% протягом 2018 року в порівнянні з валютним курсом 30,1 грн. за долар. Тобто, це девальвація до 36 грн. за долар, що нижче, ніж очікувані НБУ 40 грн. за долар в разі відмови від роботи з МВФ і падіння цін на експортні товари України.

Другий сценарій під назвою «Шок відсоткових ставок» передбачає зсув вгору кривих доходностей (для внутрішнього і зовнішнього боргу), який вплине на інструменти фінансування.

Третій «Стрес-сценарій на основі зростання реального ВВП» робить акцент на ймовірності падіння темпу приросту реального ВВП протягом трьох років на 5 п.п., 3 п.п. і 1 п.п. відповідно.

Четвертий негативний сценарій це «Шок первинного балансу»: мова йде про первинний баланс держбюджету. Негативний баланс на рівні 2% від ВВП призведе до збільшення валової потреби у фінансуванні.

Фінальний п'ятий сценарій «Шок умовних зобов'язань» передбачає, що стійкість фіскального сектора може погіршитися у зв'язку з ризиками надпланових зобов'язань. У випадку

Україні цей ризик пов'язаний з вразливим банківським сектором, фінансовою підтримкою держпідприємств. Йдеться про загрозу збільшення навантаження на держбюджет на 1 млрд доларів щорічно в 2018-2020 роки. Шок відповідає реалізації приблизно 80% зобов'язань в обсязі 94 млрд грн.

Висновки. Безумовно, нарощування державного боргу залежить не лише від рівня бюджетного дефіциту, а й від витрат на обслуговування боргу та ін., але для України важливо врахувати, що послаблення загального боргового навантаження може відбутися через розширення видатків для стимулювання економічного зростання ВВП через зниження частки боргу у ВВП.

Основними причинами формування дисбалансу за обсягом боргу в Україні є: непередбачене виникнення кризових явищ в економіці країни; погіршення світової економічної кон'юнктури; хибна курсова політика Національного банку України; популістські передвиборні соціальні програми, які не забезпечені відповідним бюджетним фінансуванням; фінансування важливих пріоритетних національних програм розвитку економіки країни; форс-мажорні обставини, що пов'язані з природними катаклізмами; нецільове використання бюджетних коштів; неефективне використання бюджетних коштів, залучених під державні гарантії; несвоєчасне фінансування та виконання інфраструктурних, будівельних проєктів, що викликає необхідність залучення додаткових коштів для консервації та зберігання об'єктів; девальвації національної валюти попередніх років, курс якої по відношенню до долара США зріс майже до 28 грн/дол. США на кінець 2018 року; фінансування дефіциту державного бюджету за рахунок внутрішніх та зовнішніх запозичень та ін. [3; 10].

До основних методів регулювання зовнішньо боргової залежності країни слід віднести: списання боргу (в діапазоні від 20-30 до 100% всього боргу); надання або збільшення пільгового періоду, коли боржникові надається відстрочка погашення основного боргу і виплати відсотків; надання пільгових кредитів; реструктуризація боргу зі збільшенням терміну його погашення і зниженням вартості обслуговування (у

тому числі процентних ставок); розширення безоплатної фінансової допомоги (офіційної допомоги розвитку) та ін.

Література

1. Закон України «Про державний внутрішній борг України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T260400.html

2. Боргова арифметика: три мільярди списали, десятки додали? // LB.ua. 9.09.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://economics.lb.ua/state/2015/09/09/315502_borgova_arifmetika_tri_milyardi.html.

3. Вдовічен А. А. Макроекономічні диспропорції економіки України: сутність та особливості формування: монографія. – К.: Національний університет біоресурсів і природокористування України, 2017. – 310 с.

4. Верховна Рада проголосувала за реструктуризацію держборгу // BBC Україна. 17 вересня 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/news_in_brief/2015/09/150917_dk_rada_debt_restructuring

5. Економічні підсумки 2016 року: Зростання тарифів, долара, боргів і нездійснені надії. 22 грудня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.112.ua/statji/ekonomichni-pidsumky-2016-roku-zrostannia-taryfiv-dolara-borhiv-i-nezdiisneni-nadii-360732-print.html>

6. Офіційний сайт Міністерства фінансів України / Державний борг та гарантований державою борг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.minfin.gov.ua/news/borg/derzhavnyiborhtaharantovanyi-derzhavoiu-borh>

7. Статистика зовнішнього сектору. НБУ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=65613&cat_id=44446.

8. Статистичні матеріали щодо боргу // Міністерство фінансів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/>.

9. Чи Варто Було Верховній Раді Голосувати за Реструктуризація Держборгу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://voxukraine.org/2015/09/19/chy-var-to-verhovniy-radi-holosuvatu-za-restrukturyzatsiy-derzhborgy/>

10. Шинкарук Л.В., Вдовічен А.А. Макроекономічні диспропорції України: особливості формування та механізм регулювання: монографія. – Чернівці: Технодрук, 2018. – 488 с.

11. Юрчишин В. Зовнішньоекономічні дисбаланси України як фактор-виклик 2019. Аналітична доповідь // Виклики і ризики розгортання кризових процесів в Україні та напрями економічної політики їх запобігання. Наук. ред. В.Юрчишин. – Київ: Заповіт, 2017. – С. 5–73.

12. World Bank Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org/indicator>.

1. Zakon Ukrayiny «Pro derzhavnyy vnutrishniy borh Ukrayiny» [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu :http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T260400.html

2. Borhova arifmetyka: try mil'yardy spysaly, desyatky dodaly? // LB.ua. 9.09.2015. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://economics.lb.ua/state/2015/09/09/315502_borgova_arifmetika_tri_milyardi.html.

3. Vdovichen A. A. Makroekonomichni dysproportsiyi ekonomiky Ukrayiny: sutnist' ta osoblyvosti formuvannya: monohrafiya. – K.: Natsional'nyy universytet bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrayiny, 2017. – 310 s.

4. Verkhovna Rada proholosuvala za restrukturyzatsiyu derzhborhu // BBC Ukrayina. 17 veresnya 2015. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.bbc.com/ukrainian/news_in_brief/2015/09/150917_dk_rada_debt_restructuring

5. Ekonomichni pidsumky 2016 roku: Zrostannya taryfiv, dolara, borhiv i nezdiysneni nadiyi. 22 hrudnya 2016 r. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://ua.112.ua/statji/ekonomichni-pidsumky-2016-roku-zrostannya-taryfiv-dolara-borhiv-i-nezdiysneni-nadii-360732-print.html>

6. Ofitsiynyy sayt Ministerstva finansiv Ukrayiny / Derzhavnyy borh ta harantovanyy derzhavoyu borh [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu:

<https://www.minfin.gov.ua/news/borg/derzhavnyiborhta-harantovan-yi-derzhavoiu-borh>

7. Statystyka zovnishn'oho sektoru. NBU. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=65613&cat_id=44446.

8. Statystychni materialy shchodo borhu // Ministerstvo finansiv Ukrayiny. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.minfin.gov.ua/>.

9. Chy Varto Bulo Verkhovniy Radi Holosuvaty za Restructuryzatsiya Derzhborhu. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://voxukraine.org/2015/09/19/chy-varto-verhovniy-radi-holosuvatu-za-restructuryzatsiy-derzhborgy/>

10. Shynkaruk L.V., Vdovichen A.A. Makroekonomichni dysproportsiyi Ukrayiny: osoblyvosti formuvannya ta mekhanizm rehulyuvannya: monohrafiya. – Chernivtsi: Tekhnodruk, 2018. – 488 s.

11. Yurchyshyn V. Zovnishn'oekonomichni dysbalansy Ukrayiny yak faktor-vyklyk 2019. Analitychna dopovid' // Vyklyky i ryzyky roz-hortannya kryzovykh protsesiv v Ukrayini ta napryamy ekonomichnoyi polityky yikh zapobihannya. Nauk. red. V.Yurchyshyn. – Kyiv: Zapovit, 2017. – S. 5–73.

27.12.2018

УДК 658.821:331.101.6
JEL Classification: M290

Грیشнова Олена

ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ – ГОЛОВНА КОНКУРЕНТНА ПЕРЕВАГА СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМСТВА

В статті розглянуто проблему підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств за рахунок зростання продуктивності праці персоналу. Погіршення основних показників функціонування економіки України

призводить до послаблення інноваційної активності вітчизняних суб'єктів господарювання, що обмежує їх можливості забезпечувати зростання продуктивності праці персоналу і знижує рівень конкурентоспроможності підприємств як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Для вирішення даної проблеми пропонується відновити роботу Національного центру продуктивності, як головного координуючого органу в питаннях продуктивності, здатного сприяти співпраці між державними органами, промисловістю, профспілками, асоціаціями та іншими організаціями. Доцільно також ініціювати національний рух за високу продуктивність, спрямований на зміну відношення керівництва та персоналу підприємств до проблеми продуктивності. На рівні підприємства зростання продуктивності праці можливо досягнути шляхом безперервного вдосконалення бізнес-процесів і усунення втрат різного характеру, зокрема за рахунок реалізації програм впровадження принципів «leanproduction». Збільшити продуктивність праці також можливо на основі застосування нового виду інтелектуальних послуг – консалтингових проектів з управління персоналом, спрямованих на охоплення інтересів всіх учасників соціально-трудова відносин.

Ключові слова: продуктивність праці, центри продуктивності, конкурентоспроможність, рух за продуктивність, глобальний індекс конкурентоспроможності.

Grishnova Olena

LABOR PRODUCTIVITY GROWTH – THE MAIN COMPETITIVE ADVANTAGE OF THE MODERN ENTERPRISE

The article considers the problem of competitiveness increasing of domestic enterprises due to the labor productivity growth. The main economy indicators decline leads to a weakening of the domestic enterprises innovative activity limits their ability to ensure the labor productivity growth and reduces the level of

competitiveness of enterprises both in the domestic and foreign markets. To solve this problem, we propose to resume the work of the National Productivity Center, as the main productivity coordinating body, which can facilitate cooperation between government agencies, industry, trade unions, associations and other organizations. Also, we are invited to resume the work of the National Productivity Center as the main productivity coordinating body that can promote cooperation between government bodies, industry, trade unions, associations and other organizations. It is also advisable to initiate a national movement for high productivity, aimed at changing the attitude of enterprise management and other organizations to the problem of productivity.

It is also advisable to initiate a national movement for high productivity, aimed at changing the attitude of enterprises' management and personnel to the problem of productivity. At the enterprise level, productivity growth can be achieved through continuous improvement of business processes and the elimination of losses of a different nature, including the implementation of «leanproduction» principles. The increasing of labor productivity level can also be achieved through the use of a new type of intellectual services – personnel management consulting projects, aimed at uniting the interests of all participants in social and labor relations.

Key words: labor productivity, productivity centers, productivity movement, competitiveness, global competitiveness index.

Гришнова Елена

ПОВЫШЕНИЕ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТИ ТРУДА – ГЛАВНОЕ КОНКУРЕНТНОЕ ПРЕИМУЩЕСТВО СОВРЕМЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье рассмотрена проблема повышения конкурентоспособности отечественных предприятий за счет роста производительности труда персонала. Ухудшение основных показателей функционирования экономики Украины

приводит к ослаблению инновационной активности отечественных субъектов хозяйствования, что ограничивает их возможности обеспечивать рост производительности труда персонала и снижает уровень конкурентоспособности предприятий, как на внутреннем, так и на внешнем рынках. Для решения данной проблемы предлагается возобновить работу Национального центра производительности, как главного координирующего органа по вопросам производительности, способного содействовать сотрудничеству между государственными органами, промышленностью, профсоюзами, ассоциациями и другими организациями. Целесообразно также инициировать национальное движение за высокую производительность, направленное на изменение отношения руководства и персонала предприятий к проблеме производительности. На уровне предприятия увеличения производительности труда можно достичь путем непрерывного совершенствования бизнес-процессов и устранения потерь различного характера, в том числе за счет реализации программ внедрения принципов «leanproduction». Повышения уровня производительности труда также можно добиться за счет применения нового вида интеллектуальных услуг – консалтинговых проектов по управлению персоналом, направленных на объединение интересов всех участников социально-трудовых отношений.

Ключевые слова: производительность труда, центры производительности, конкурентоспособность, движение за производительность, глобальный индекс конкурентоспособности.

DOI: 10.32680/2409-9260-2018-11-263-67-83

Постановка проблеми. Трансформація вітчизняної економіки впливає на функціонування українських підприємств, які в процесі діяльності стикаються з проблемою виживання в умовах високої невизначеності та динамічності зовнішнього середовища. Для збереження конкурентних позицій в умовах змін кожне підприємство повинне виробляти продукцію з аналогічними (або меншими) витратами, ніж у конкурента,

забезпечуючи споживача товаром із кращими властивостями. Це складне завдання можна вирішити тільки на основі зростання продуктивності праці на підприємстві на інноваційній основі. За цих умов підвищення продуктивності праці стає практично безальтернативним джерелом зменшення витрат на виробництво та реалізацію продукції, створення можливостей для формування інвестиційного капіталу задля подальшого розвитку підприємства та забезпечення конкурентоспроможності бізнесу. Оцінюючи вплив продуктивності праці на конкурентоспроможність підприємства можна стверджувати, що головним завданням менеджменту сучасної компанії є орієнтація на вищий, ніж у конкурентів, рівень продуктивності праці персоналу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні аспекти продуктивності праці висвітлюють у працях такі вітчизняні науковці: А.Колот, М. Семикіна, Т.Морщенок, А. Пасека, Л.Капінус, С. Кожем'якіна, Л. Лісогор та ін. Проте доцільно зазначити, що питанню взаємозв'язку і взаємозалежності конкурентоспроможності підприємства та рівня продуктивності праці не приділено належної уваги. У зв'язку з цим особливого значення набувають дослідження, спрямовані на розробку підходів щодо забезпечення конкурентоспроможності підприємств на основі підвищення продуктивності праці.

Невирішені раніше частини загальної проблеми полягають в обґрунтуванні необхідності розробки дієвих заходів, спрямованих на забезпечення зростання рівня продуктивності праці персоналу як головної конкурентної переваги вітчизняних підприємств у сучасному динамічному середовищі.

Основний матеріал дослідження. Глобалізація світової економіки є новим етапом, який посилює взаємозалежність країн, регіонів, а також окремих економічних суб'єктів. Вона створює нове зовнішнє середовище діяльності компаній, характеристики якого є відносно універсальними і не пов'язаними з діяльністю фірм у конкретних країнах і регіонах світу. Унаслідок цього компанії, які оперують не тільки на зовнішніх ринках, але й на внутрішніх, змушені враховувати можливість швидкої втрати своїх конкурентних переваг в умовах посилення конкуренції.

Додаткова загроза втратити конкурентні переваги національними підприємствами викликана системними кризовими явищами, характерними для економіки України впродовж багатьох років, а саме: високим рівнем інфляції, повільними темпами зростання виробництва вітчизняних підприємств, що підтверджують показники, надані в табл.1.

Таблиця 1
Динаміка основних показників функціонування економіки України, 2014-2017 рр.
(складено автором за даними [1, 2])

Показники	Одиниці виміру	2014	2015	2016	2017	Темп росту 2017/2014, %
ВВП, номінальний	млн. дол. США	131805	90615	93270	112154	85,09
ВВП, номінальний	млн. грн.	1566728	1979458	2383182	2982920	190,39
ВВП, реальний (у цінах попереднього року)	млн. грн.	1365123	1430290	2034430	2445587	179,15
Чисельність населення	тис. осіб	43722	42836	42668	42477	97,15
ВВП номінальний у розрахунку на 1 особу населення	дол. США/особу	3014,6	2115,4	2185,9	2640,3	87,58
Рівень безробіття	%	9,70	9,50	9,70	9,9	102,06
Індекс інфляції, (індекс споживчих цін)	%	124,9	143,3	112,4	113,7	91,03
Державний борг	% від ВВП	70,2	79,4	81	71,8	102,28
Індекс промислового виробництва	%	94,4	99	82,8	98,4	104,24
Прямі іноземні інвестиції в Україну	млн. дол. США	410	2961	3284	1848	450,73

Зазначимо, що протягом 2014-2017 рр. відбувалося погіршення більшості показників функціонування вітчизняної економіки, а саме: зменшення номінального ВВП, розрахованого в доларах США, на 14,9 % у 2017 р. порівняно з 2014 р., при тому, що динаміка ВВП як номінального, так і реального, виміряного в гривнях, демонструє тенденцію зростання, що пояснюється інфляційними процесами. У той же час важливо відмітити тенденцію до підвищення величини

номінального ВВП до 112154 млн. доларів США у 2017 р. на відміну від 93270 млн. дол. США у 2016 р. ВВП номінальний у розрахунку на 1 особу мав аналогічну тенденцію. З 2014 р. постійно зростає рівень безробіття, хоча в Україні достатньо високий рівень тіньової зайнятості.

Протягом зазначеного періоду зменшувався індекс промислового виробництва та зростає індекс інфляції на фоні збільшення питомої ваги державного боргу у ВВП. З 2015 р. намітилася позитивна тенденція до щорічного зростання іноземних інвестицій, яке перейшло у зменшення у 2017 р.

За період з 2014 р. до 2017 р. позитивним було зростання питомої ваги інноваційно активних підприємств, хоча частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції у 2017 р. зменшилася на 1,8 п.п. відносно 2014 р. (табл.2), що доводить факт неприйняття ринком вітчизняної інноваційної продукції унаслідок відсутності взаємодії різних форм інновацій та низької якості менеджменту підприємств.

Таблиця 2
Інноваційна активність вітчизняних підприємств,
2014-2017 рр..

(складено автором за даними [1, 2])

Показники	Одиниці виміру	2014	2015	2016	2017	Абсолютна зміна (2017/2014), п.п.
Питома вага підприємств, що займалися інноваціями	%	16,1	17,36	18,9	16,2	0,1
Питома вага підприємств, що впроваджували інновації	%	12,1	15,2	16,6	14,3	2,2
Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової	%	2,5	1,4	*	0,7	-1,8

Слушно наголосити, що важливою умовою ефективного розвитку вітчизняних підприємств є активна інноваційна діяльність, упровадження результатів науково-технічного прогресу у виробництво.

Тяжкого удару вітчизняна економіка зазнала внаслідок політичної кризи 2014 р. і війни, яка триває вже п'ятий рік. Окрім цього, як зазначається в прогнозі, підготовленому Міністерством економічного розвитку і торгівлі України, негативно вплинуло на економіку країни погіршення зовнішньоекономічної кон'юнктури. Упродовж 2014-2015 рр. ціни на світових товарних ринках на основну українську експортну продукцію суттєво знизилися: на чорні метали – на 23,2 %, залізні руди – на 58,8 %, добрива – на 19,7 %, кукурудзу – на 34,5 %, пшеницю – на 35 %. Як наслідок, протягом 2014 р.-першої половини 2015 р. в Україні розгорнулася глибока економічна криза, що спричинила втрату частини потенціалу розвитку та різке погіршення рівня життя населення. За 2014-2015 рр. ВВП скоротився на 15,8 %, обсяг виробництва промислової продукції – на 21,8 %, валової продукції сільського господарства – на 2,7 %, середньомісячна заробітна плата в реальному вимірі зменшилася на 23,3 % [3].

Наслідком таких процесів стало суттєве погіршення рівня конкурентоспроможності України протягом 2014-2017 рр. (табл.3).

Як можна побачити з таблиці 3, глобальний індекс конкурентоспроможності України мав тенденцію до падіння, починаючи з 2014-2015 рр. він знизився з 76 позиції у рейтингу серед 144 країн світу до 85 позиції у 2016-2017 рр. серед 138 країн. Зазначимо, що найбільше погіршення протягом зазначеного періоду спостерігалось серед таких складових індексу глобальної конкурентоспроможності: оцінка інфраструктури – з 68 до 75 місця, макроекономічна стабільність – з 105 до 128 місця, охорона здоров'я і початкова освіта – з 43 до 54 місця, що свідчить про значне погіршення базових умов конкурентоспроможності, без яких подальший розвиток економіки стає проблемним. Серед чинників-підсилювачів конкурентоспроможності знизили позиції такі

складові: рівень розвитку фінансового ринку – з 107 до 130 місця, розмір ринку – з 38 до 47 місця, утім інші складові покращили свої значення.

Таблиця 3
Динаміка індексу глобальної конкурентоспроможності
України, 2014- 2017 рр.
(складено автором за даними [4, 5, 6])

Складові індексу глобальної конкурентоспроможності	2014-2015		2015-2016		2016-2017	
	(144 країни)		(140 країн)		(138 країн)	
	бал	рейтинг	бал	рейтинг	бал	рейтинг
Базові вимоги	4,4	87	4,1	101	4,0	102
Якість інститутів	3	130	3,1	130	3,0	129
Інфраструктура	4,2	68	4,1	69	3,9	75
Макроекономічна стабільність	4,1	105	3,1	134	3,2	128
Охорона здоров'я і початкова освіта	6,1	43	6,1	45	6,0	54
Підсилювачі ефективності	4,1	67	4,1	65	4,0	74
Вища освіта і професійна підготовка	4,9	40	5	34	5,1	33
Ефективність ринку товарів і послуг	4	112	4	106	4,0	108
Ефективність ринку праці	4,1	80	4,3	56	4,2	73
Рівень розвитку фінансового ринку	3,5	107	3,2	121	3,0	13
Технологічна готовність	3,5	85	3,4	86	3,6	85
Розмір ринку	4,6	38	4,5	45	4,4	47
Інновації та розвиток	3,4	92	3,6	72	3,5	73
Конкурентоспроможність бізнесу	3,7	99	3,7	91	3,6	98
Інновації	3,2	81	3,4	54	3,4	52
Глобальний індекс конкурентоспроможності	4,1	76	4	79	4,0	85

У той же час зіставлення позицій України з деякими країнами світу за індексом глобальної конкурентоспроможності демонструє суттєвий відрив не на нашу користь навіть від країн, схожих за умовами функціонування.

На наше переконання, однією з головних причин поглиблення кризових явищ в економіці країни і зниження рівня

конкурентоспроможності вітчизняних підприємств виступає недостатня увага до підвищення продуктивності праці. Незважаючи на те, що конкурентоспроможність підприємства об'єднує багато складових, (а саме: виробництво якісних товарів і послуг, постійне зростання рівня продуктивності праці, інвестиційної привабливості підприємства, стійкий фінансовий стан на внутрішньому та світовому ринку, диверсифікація продукції та напрямків діяльності, активне впровадження сучасних технологій та ін.), на нашу думку, серед усіх чинників пріоритетним є саме зростання продуктивності праці. Такий підхід було визначено в роботах багатьох учених. Зокрема, Майкл Портер стверджував, що «конкурентоспроможність це постійне підтримання продуктивності праці на більш високому, ніж у конкурентів рівні, використовуючи безперервний процес винаходу і впровадження інновацій» [7].

Таблиця 4

Порівняння позицій України та деяких країн світу за
індексом глобальної конкурентоспроможності
(складено автором за даними [4, 5, 6])

Позиції України та деяких країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності	2012-2013 (з 144 країн)	2013-2014 (з 148 країн)	2014-2015 (з 144 країн)	2015-2016 (з 140 країн)	2016-2017 (з 138 країн)
Україна	73	84	76	79	85
Грузія	77	72	69	66	59
Туреччина	43	44	45	51	55
Росія	67	64	53	45	43
Польща	41	42	43	41	36

Грейсон Джексон К. зауважував, що «найкращим вимірником рівня конкурентоспроможності також є продуктивність і найкращим шляхом для відродження конкурентоспроможності товарів є підвищення продуктивності праці» [8].

Аналогічний підхід до трактування конкурентоспроможності можна знайти у звіті про глобальну конкурентоспроможність Всесвітнього економічного форуму, у якому конкурентоспроможність країни визначається як «набір

інститутів, політики, а також чинників, які визначають рівень продуктивності країни» [9].

Безумовно, продуктивність праці є важливим показником, основним критерієм ефективності підприємства, оскільки її зростання дозволяє збільшувати обсяги виробництва, зменшувати собівартість і ціну виробленої продукції, що створює умови для подальшого розвитку підприємства. Саме зростання продуктивності праці вважається менеджментом підприємств розвинутих країн головною основою їх розвитку та посилення конкурентоспроможності, у той час як вітчизняний бізнес зосередив основну увагу на контролі за показником прибутку. Сьогодні постійне прагнення підприємств до збільшення продуктивності праці є одним із пріоритетних напрямів в економічній політиці розвинених країн світу. Нестача належної уваги з боку держави та бізнесу до проблеми продуктивності праці в Україні призвела до того, що вітчизняний рівень продуктивності праці на сьогодні складає лише 20 % рівня продуктивності праці США та суттєво відстає не лише від розвинутих країн, але й країн, близьких за умовами господарювання, таких, як Білорусь, Казахстан, Азербайджан (рис.1).

Якщо аналізувати практику розвинутих країн, то продуктивність праці завжди належала до пріоритетних показників як на рівні держави, так і на рівні підприємств. Однією з вагомих умов, що сприяла стрімкому зростанню продуктивності праці, було створення та успішне функціонування у всіх розвинутих країнах центрів з продуктивності, які допомагають оволодіти навичками ефективного управління ресурсами та сприяють обміну передовим досвідом управління продуктивністю праці. Для більшої ефективності та сприяння обміну досвідом і кращими практиками національні центри об'єднуються в міжнародні асоціації, які здійснюють навчання, активно спираючись на мережу Інтернет, пропонуючи широкий вибір форматів: вебінари, відеоконференції, дистанційні курси тощо. Окрім того, асоціації займаються і дослідницькою діяльністю, вивчаючи практики і тенденції зростання продуктивності праці в різних

країнах, регіонах, галузях і окремих компаніях. Окремим напрямом діяльності є «зелена продуктивність» – створення безпечних для навколишнього середовища виробництв і модернізація наявних за допомогою інноваційних технологій. На нашу думку, саме інноваційна складова мусить бути основою для економічних і соціальних реформ в Україні.

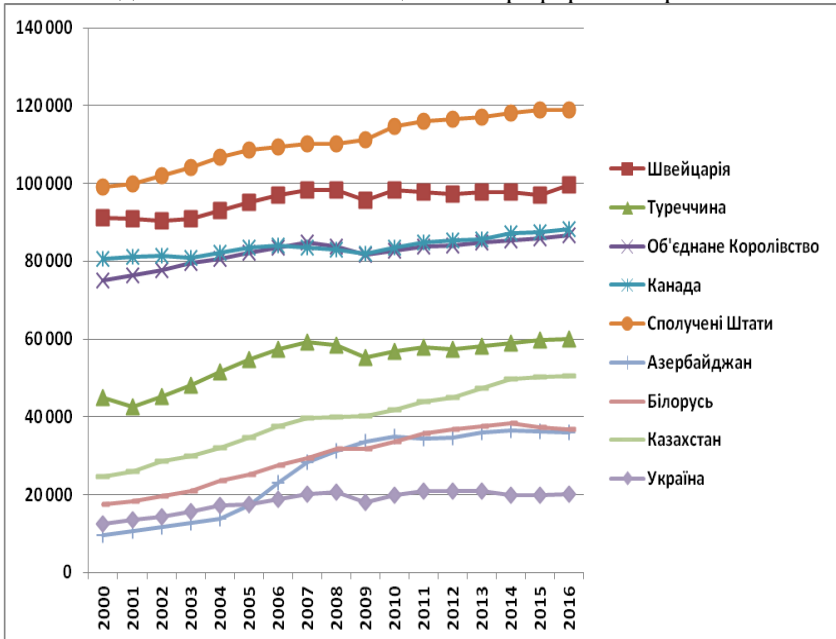

Рис. 1. Динаміка продуктивності праці одного працюючого за 2000-2016 рр. (перерахована до рівня цін 2015 р. з оновленим ПКС у 2011 р.), дол. США.
(складено автором за даними [10])

Під впливом тенденцій інформаційної економіки і глобального світового економічного простору змінюються й принципи організації праці. Колишня прив'язка до робочого місця у багатьох випадках стає необов'язковою, так само як і жорсткий погодинний режим праці. На зміну їм приходять дистанційна зайнятість, графіки гнучкого робочого часу тощо [11]. За таких умов необхідне створення механізмів якісного

розвитку виробництва з метою розширення потенціалу країни за рахунок збільшення продуктивності праці.

Наприклад, у Сінгапурі під керівництвом уряду реалізується програма, спрямована на активізацію руху за високу продуктивність, яка вже демонструє певні успіхи. «Way to Go, Singapore!» є національною інформаційною кампанією, яка має на меті згуртувати працівників для збільшення продуктивності. У ході кампанії роботодавці, працівники і громадськість визначили, що кожен може мати певну роль у підвищенні продуктивності праці. Хоча учасниками є громадськість під егідою Національної ради з продуктивності (NPC), ініціаторами цього процесу були державні органи, промисловість і профспілки [12].

Яскравим прикладом національного руху продуктивності «GO Productivity», який очолює приватний сектор, є Канада. «GO Productivity» є приватною, некомерційною організацією, яка допомагає компаніям по всій країні максимально ефективно використовувати власні ресурсів та бути більш ефективними шляхом виявлення і усунення недоліків у продуктивності. «GO Productivity» пропонує компаніям навчання та необхідні інструменти для підвищення рівня продуктивності праці [13].

На рівні підприємства зростання продуктивності праці досягається шляхом безперервного вдосконалення бізнес-процесів і усунення втрат різного характеру. Потужний ефект може надати реалізація програм щодо впровадження принципів «leanproduction», ефект від проведення яких можна підсилити, інвестуючи в обладнання, виробничі, інформаційні та інші технології, що допомагають зменшити витрати праці. Оптимізація бізнес-процесів покликана виключити надлишкові функції і процедури, що створюють додаткову роботу, але не створюють додаткової вартості [14].

Найсуттєвіші зміни у нашому житті, швидкість і глибина яких набули небаченого раніше масштабу, відбуваються саме у соціально-трудовій сфері, охоплюють інтереси всіх учасників соціально-трудових відносин. У відповідь на проблеми, що потребують професійного вирішення, виник новий вид

інтелектуальних послуг – консалтингові проекти з управління персоналом. Питання, пов'язані із забезпечення соціальної ефективності консалтингових проектів з управління персоналом, в сучасних умовах набувають особливої важливості, що зумовлено передусім впливом глобалізаційних чинників, діяльністю міжнародних компаній в Україні, посиленням уваги до питань, пов'язаних з соціальною відповідальністю бізнесу [15].

Висновки. Основним цінним елементом зростання продуктивності праці і, як наслідок, посилення конкурентоспроможності підприємства, виступає інтелектуальний капітал, який складається з таких важливих аспектів як: високоякісні людські ресурси і належним чином організована робота працівників, їх постійний розвиток. Важливість підвищення продуктивності праці з урахуванням постійного розвитку людського чинника включає в себе надання більшої відповідальності працівникам на робочому місці, належне проектування робочих місць, використання нових знань, сприяння процесам кооперування і співробітництва між керівництвом підприємства і працівниками.

Завдання, що стоять перед Україною, полягають у зміні моделі соціально-економічного розвитку від монетаристського підходу і екстенсивної експлуатації людських та природних ресурсів до інтенсивного використання «людського капіталу», науки і інновацій. Це особливо важливо з огляду на глобальні тенденції і процеси інтелектуалізації праці та суспільно-економічного життя взагалі, характер і швидкість яких надають нового вигляду моделі світу та місцю в ній окремих держав, включаючи і Україну[16].

Саме такий підхід до людських ресурсів та організації праці на підприємстві приведе до стабільного зростання продуктивності праці, забезпечивши можливість для посилення конкурентних позицій підприємства, тоді, як економія на людських ресурсах на користь швидкого отримання максимального прибутку призведе до втрати конкурентних переваг підприємства в майбутньому.

Проблема підвищення продуктивності праці має посідати пріоритетне місце в науковій та практичній сфері економіки нашої країни. Можливість соціально-економічного прогресу суспільства як в найближчому майбутньому, так і у віддаленій перспективі залежить від постійного зростання продуктивності праці. Рівень і динаміка продуктивності праці визначають можливість для соціально-економічного розвитку підприємства та забезпечення його конкурентних переваг на внутрішньому та світовому ринку в довгостроковому періоді.

Література

1. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Міністерство фінансів – фінансовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minfin.com.ua>
3. Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2018-2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=babcc926-f791-4ab6-932c-83d4fda1643c&title=PrognozEkonomichnogoISotsialnogoRozvitkuUkrainiNa2018-2020-Roki>
4. The Global Competitiveness Report 2014-2015. – [Electronicresource]. – Access mode:www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf
5. The Global Competitiveness Report 2015-2016. – [Electronicresource]. – Access mode:www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2015-16.pdf
6. The Global Competitiveness Report 2016-2017. – [Electronic resource]. – Access mode:www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2016-17.pdf

7. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов/ Майкл Е. Портер; Пер. с англ. – М.: АльпинаБизнес Букс, 2005. – 454 с.
8. Грейсон Джексон К. мл., О'Делл К. Американский менеджмент на пороге XXI века. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://adhdportal.com/book_1954.html
9. Всесвітній економічний форум [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org>
10. The Conference Board Total Economy Database [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.conference-board.org/data/economydatabase>
11. Грішнова О.А., Пасека А.С. Динаміка змін соціально-трудових відносин під впливом глобалізаційних тенденцій / О.А. Грішнова, А.С. Пасека // Регіональна економіка 2010. – №1. – С. 7-14.
12. WaytoGo, Singapore [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.mom.gov.sg/newsroom/press-releases/2012/way-to-go-singapore>
13. GO Productivity: Productivity Improvement for Progressive Canadian [Electronic resource]. – Access mode:<https://goproductivity.ca/>
14. Enhancing Productivity: The Roleo Management Practices [Electroni cresource]. – Access mode: <http://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/0803/0803.2995.pdf>
15. Грішнова О.А., Брінцева О.Г. Соціальна ефективність консалтингових проєктів з управління персоналом: сутність, значення, форми прояву/ О.А. Грішнова, О. Г. Брінцева // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 6. – С. 198-204.
16. Грішнова О. А. Інтелектуалізація праці – визначальна ознака постіндустріального суспільства / О. А. Грішнова // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: Зб. наук. праць Приазов. держ. техн. ун-ту. – Маріуполь, 2009. – С. 147–150.

1. Ofitsiyyny sayt Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

2. Ministerstvo finansiv – finansovyy portal [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: [https:// minfin.com.ua](https://minfin.com.ua)

3. Prohnoz ekonomichnoho i sotsial'noho rozvytku Ukrayiny na 2018-2020 roky [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=babcc926-f791-4ab6-932c-83d4fda1643c&title=ProhnozEkonomichnogoISotsialnogoRozvitkuUkrainiNa2018-2020-Roki>

7. Konkurentnaya stratehiya: Metodyka analiza otrasley y konkurentov/ Maykl E. Porter; Per. s anhl. – M.: Al'pynaByznes Buks, 2005. – 454 s.

8. Hreyson Dzhekson K. ml., O'Dell K. Amerykanskyy menedzhment na porohe XXI veka. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://adhdportal.com/book_1954.html

9. Vsesvitniy ekonomichnyy forum [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.weforum.org>

11. Hrishnova O.A., Pasyeka A.S. Dynamika zmin sotsial'no-trudovykh vidnosyn pid vplyvom hlobalizatsiynykh tendentsiy / O.A. Hrishnova, A.S. Pasyeka // Rehional'na ekonomika 2010. – #1. – С. 7-14.

15. Hrishnova O.A., Brintseva O.H. Sotsial'na efektyvnist' konsal'tynhovykh proektiv z upravlinnya personalom: sutnist', zachennya, formy proyavu/ O.A. Hrishnova, O. H. Brintseva // Aktual'ni problemy ekonomiky. – 2012. – # 6. – S. 198-204.

16. Hrishnova O. A. Intelektualizatsiya pratsi – vyznachal'na oznaka postindustrial'noho suspil'stva / O. A. Hrishnova // Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektual'noyi vlasnosti: Zb. nauk. prats' Pryazov. derzh. tekhn. un-tu. – Mariupol', 2009. – S. 147–150.

26.12.2018

УДК: 338.012

JEL Classification: L860

Іжко Ігор

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УКРАЇНІ

У статті досліджується стан розвитку галузі інформаційних технологій в Україні. Запропоновано визначення інформаційної технології та визначено вплив галузі на економічний розвиток держави. Відмічена тенденція до зміни вартості інформаційної технології. Проаналізовано вплив інформаційних технологій на бізнес та відмічена зміна світових лідерів. Представлені основні показники, які визначають зміни ІТ-сектору, зокрема темп зростання ринку, податкові надходження від сектору до державного бюджету, експорт ІТ-послуг та визначено частку ІТ-сектору у ВВП України. Виявлені перспективи зростання сектору інформаційних технологій. Визначені кількісні значення показників, що вимірюють результати зростання ІТ-сектору до 2020 року в розрізі кількості фахівців галузі, експорту ІТ-послуг, частки ринку, відсотка відрахувань до бюджету. Відмічена мала частка ІТ-ринку України у загальносвітовому показнику. Визначені проблеми, які негативно позначаються на розвитку сфери: падіння курсу гривні, частковий занепад внутрішнього ринку, зростання кількості працюючих на експорт спеціалістів, суттєва різниця в заробітних платах ІТ-фахівців, які працюють на український і зарубіжний ринки, військовий конфлікт на сході та мобілізація, відсутність стратегії розвитку галузі та програми освіти майбутніх фахівців. Надані пропозиції для забезпечення сталого розвитку українського ІТ-ринку: покращення ділового клімату, дотримання єдиної згуртованої політики щодо здійснення конкурентної боротьби, інформування потенціальних інвесторів про привабливість українського ІТ-ринку; розвиток ІТ-інфраструктури; розширення та покращення підготовки ІТ-спеціалістів. Основою для перетворення можливостей ІТ-галузі в конкурентоспроможний сегмент

світового ринку, а також реалізації ІТ-потенціалу Україна визнана стабілізація економічної і політичної ситуації в країні та методологічно обґрунтоване інституційне регулювання ринку ІТ – послуг.

Ключові слова: інформаційні технології, ІТ-галузь, ІТ-інфраструктура, ІТ-потенціал, проблеми, перспективи, діловий клімат.

Izhko Ihor

STATE AND PROSPECTS OF INFORMATION TECHNOLOGY DEVELOPMENT IN UKRAINE

The article examines the state of information technology development in Ukraine. The definition of information technology is proposed and the influence of the industry on the economic development of the state is determined. The trend towards changing the value of information technology has been noted. The influence of information technologies on business and the marked change of world leaders are analyzed. The main indicators that determine the changes in the IT-sector, such as the growth rate of the market, tax revenues from the sector to the state budget, the export of IT-services, and the share of the IT-sector in the GDP of Ukraine are presented. The prospects for growth of the information technology sector are revealed. The quantitative values of the indicators measuring the growth of the IT-sector by 2020 in terms of the number of industry professionals, IT-services export, market share, and the percentage of deductions to the budget are determined. A small part of IT-market of Ukraine in the global index is noted. The problems that have a negative impact on the development of the sphere are identified. There are the fall of the hryvnia, the partial decline of the domestic market, the growth of the number of specialists working for export, the significant difference in salaries of IT-specialists working in the Ukrainian and foreign markets, the military conflict in the east and mobilization, lack of industry development strategy and future education program. Proposals for the sustainable development of the Ukrainian IT-market were given. Among them there are

improvement of the business climate, adherence to a single cohesive policy of competitive struggle, informing potential investors about the attractiveness of the Ukrainian IT-market; development of IT-infrastructure; extending and improving the training of IT-professionals. The basis for the transformation of the IT-industry into a competitive segment of the world market, as well as the implementation of IT-potential Ukraine recognized the stabilization of the economic and political situation in the country and methodologically grounded institutional regulation of the IT-services market.

Key words: information technologies, IT-industry, IT-infrastructure, IT-potential, problems, prospects, business climate.

Ижко Игорь

СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ОТРАСЛИ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УКРАИНЕ

В статье исследуется состояние развития отрасли информационных технологий в Украине. Предложено определение информационной технологии и определено влияние отрасли на экономическое развитие государства. Отмечена тенденция к изменению стоимости информационной технологии. Проанализировано влияние информационных технологий на бизнес и отмечено изменение мировых лидеров. Представлены основные показатели, которые определяют изменения IT-сектора, в частности темп роста рынка, налоговые поступления от сектора в государственный бюджет, экспорт IT-услуг и определена доля IT-сектора в ВВП Украины. Определены перспективы роста сектора информационных технологий. Определены количественные значения показателей, измеряющих результаты роста IT-сектора в 2020 году в разрезе количества специалистов отрасли, экспорта IT-услуг, доли рынка, процента отчислений в бюджет. Отмечена малая доля IT-рынка Украины в общемировом показателе. Определены проблемы, негативно сказывающиеся на развитии сферы:

падение курса гривны, упадок внутреннего рынка, рост количества работающих на экспорт специалистов, существенная разница в заработных платах IT-специалистов, работающих на украинском и зарубежных рынках, военный конфликт на востоке и мобилизация, отсутствие стратегии развития отрасли и программы образования будущих специалистов. Предложены пути обеспечения устойчивого развития украинского IT-рынка: улучшение делового климата, соблюдение единой сплоченной политики по осуществлению конкурентной борьбы, информирование потенциальных инвесторов о привлекательности украинского IT-рынка; развитие IT-инфраструктуры; расширение и улучшение подготовки IT-специалистов. Основой для преобразования возможностей IT-отрасли в конкурентоспособный сегмент мирового рынка, а также реализации IT-потенциала Украины признана стабилизация экономической и политической ситуации в стране и методологически обоснованное институциональное регулирование рынка IT - услуг.

Ключевые слова: информационные технологии, IT-отрасль, IT-инфраструктура, IT-потенциал, проблемы, перспективы, деловой климат.

DOI: 10.32680/2409-9260-2018-11-263-84-97

Постановка проблеми. Україна – технологічно відстала і одночасно бідна країна. Ці два стани пов'язані один з одним і тому, коли відбувається четверта індустріальна революція, багатство безпосередньо залежить від того, наскільки розвинені технології. З технологіями, які створюють найбільшу додану вартість, в Україні є проблеми. Найбільш успішний бізнес в нашій країні виходить побудувати у тих бізнесменів, які пов'язані з видобутком або вирощуванням сировини, а також мають доступ до системи перерозподілу фінансових ресурсів. Колись так було і в інших державах світу, в тому числі в тих, які зараз ставлять Україні в приклад. Але у країн, які змогли забезпечити добробут своїм громадянам, є спільна риса: вони досягли успіху в розвитку технологій. Уряди створили

відповідні умови, ентузіасти стали розробляти інновації, бізнес ці інновації підхопив і застосував. Це і є рецепт здорової, конкурентоспроможної економіки: держава створює умови для інноваторів, вони в свою чергу придумують верстати, автомобілі, мікросхеми та нанороботів, а бізнес вкладає в цю справу гроші, продає їх громадянам і сам використовує, щоб стати ефективніше. Відтак актуальним є дослідження тенденцій розвитку галузі інформаційних технологій та визначення можливостей, що відкриваються для нашої держави, на шляху оголошеної орієнтації економіки на інноваційність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам інформатизації суспільства та дослідженню сфери інформаційних технологій присвячено праці багатьох українських та зарубіжних науковців, у наукових роботах яких, зокрема вивчався та аналізувався вплив інформаційних технологій на економічний та соціальний розвиток у різних просторових масштабах. У цьому аспекті варто відмітити праці Дж. Сакса, С. Біліченка, Б. Гаврилишина, В. Гейця, В. Горбуліна, А. Довбиша, А. Додонова, М. Єрмошенка, І. Олейніченка, В. Онищенко, С. Симоновича, Л. Федулової та ін. Проте недостатнім є вивчення стану розвитку галузі інформаційних технологій в Україні та дослідження його впливу на процеси економічного розвитку, що визначає актуальність, практичне значення та мету даного дослідження.

Мета дослідження. Метою даної статті є дослідження стану розвитку галузі інформаційних технологій в Україні, виявлення проблем та перспектив.

Виклад основного матеріалу. Інформаційні технології – одні з найважливіших досягнень діяльності людства. Дослідники трактують поняття як «сукупність методів, виробничих процесів та програмно-технічних засобів, об'єднаних у технологічний ланцюжок, що забезпечує виконання інформаційних процесів з метою підвищення їхньої надійності та оперативності і зниження трудомісткості ходу використання інформаційного ресурсу» [1]. Використання інформаційних технологій дає можливість створити сприятливі умови для розвитку економіки, стимулювати зростання продуктивності праці та підвищення заробітної платні,

полегшити організацію комунікацій на всіх рівнях управління, швидко знижувати матеріало- та енергоємність окремого виробництва і національної економіки в цілому.

Необхідно відмітити, що зміни в світі відбуваються все швидше і стають більш глобальними. Якщо кілька десятків років тому простенький і громіздкий комп'ютер викликав резонанс, то зараз суспільство не здивуєш комп'ютером, який лежить в кишені. Одночасно вартість технологій падає: 10 років тому розшифрувати геном людини коштувало 10 000 доларів, в наші дні ця вартість сягає 1 000 доларів. За прогнозами експертів через 10 років це буде коштувати лише 100 доларів [2, с. 133]. Україна, як відносно молода держава зі значним інтелектуальним потенціалом може встигнути за такими темпами змін. Вона має шанс створити такі умови, за яких українські програмісти і вчені не виїжджатимуть з країни, а працюватимуть в Україні, і крім того можна сприяти тому, щоб сюди приїжджали працювати іноземці. За таких умов інновації створюватимуться в Україні, бізнесмени інвестуватимуть в Україну. Але для цього потрібно, як відмічають дослідники, перш за все, усвідомити, наскільки наша країна відстає від світу, по-друге, створити сприятливі умови для інноваторів [3, с. 57].

Перш за все поглянемо на найбільш прибуткові види бізнесу у світі. На рис. 1 показано, які компанії були найбільш фінансово успішними в 2006 і в 2016 роках. У минулому це були нафтова компанія Exxon Mobil, виробник техніки General Electric, фінансова група Citigroup і енергетична компанія British Petroleum. Звичайно, і в 2016 році це успішні, величезні і прибуткові компанії, які ведуть бізнес по всьому світу. Але в лідери замість них вибилися інші: виробник гаджетів Apple, Alphabet (материнська компанія Google), виробник ПО Microsoft і майданчик для продажу всього на світі Amazon (яка також продає і власні гаджети, просто в Україні вони не популярні). Нова четвірка лідерів відрізняється від старої тим, що вона дала світові технології, яким користуються абсолютно всі на планеті, в тому числі і компанії старої четвірки лідерів. Навіть в найбідніших країнах Африки є мобільний інтернет, який дозволяє Google заробляти і там: показувати рекламу, надавати

доступ до інших спеціалізованих послуг типу service контекстної реклами Google AdSense. А бізнес British Petroleum або Citigroup не так інноваційний, а значить, не настільки глобальний.

Багато країн і бізнеси програють битву з ІТ, і Україна – серед них. За результатами минулого року ІТ-сектор України продовжив своє зростання більш високими темпами, ніж економіка країни в цілому. За даними аудиторської компанії PwC, в 2017 році ринок ІТ зріс на 20%. Податкові надходження від ІТ-сектору в державний бюджет в 2017 збільшився на 38% проти показника попереднього року і склали 7,8 млрд грн. Експорт ІТ-послуг збільшився до 3,6 млрд доларів. Інформаційні технології впевнено займають третю позицію за рівнем експортних надходжень, поступаючись тільки агробізнесу та металургії. Внесок ринку ІТ в економіку в минулому році склав близько 4% ВВП країни, і в наступні роки продовжить збільшуватися.

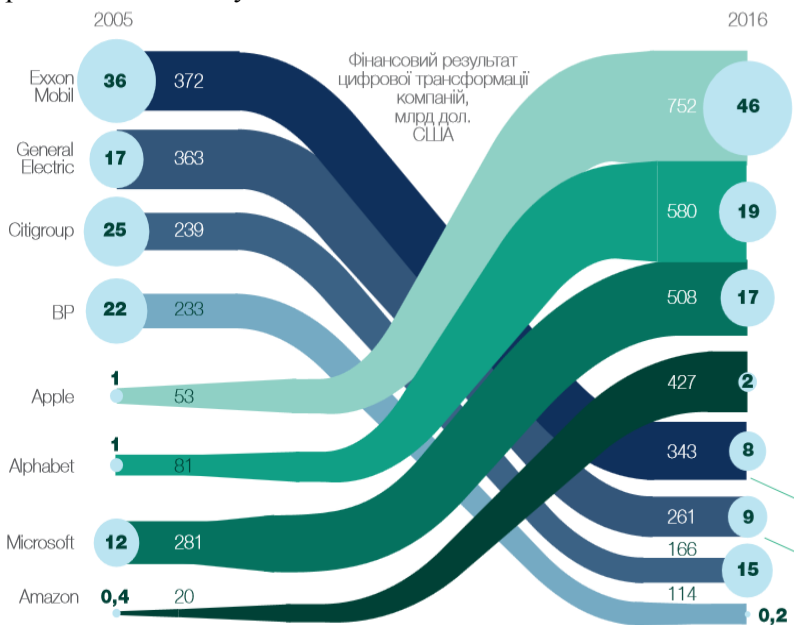

Рис 1. Вплив технологій на бізнес [4]

У 2018 році очікується, що темпи зростання ринку ІТ збільшаться до 30%. При цьому кількість фахівців, зайнятих у галузі, зросте з 116 до 145 тис. осіб, так оцінює перспективи цього року асоціація «ІТ Україна». При збереженні існуючих темпів зростання через 5 років інформаційні технології мають всі шанси вийти на друге місце в структурі українського експорту (рис. 2).

За оцінками компанії GlobalLogic Україна, за сприятливих умов до 2025 року сектор інформаційних технологій може зрости до 8,4 млрд дол., або у 2,3 рази, а кількість робочих місць збільшиться до понад 240 тис. осіб. За результатами дослідження експертів Європейської Бізнес Асоціації, за сприяння та підтримки галузі на державному рівні, експортно-орієнтована сфера інформаційних технологій до 2020 року може збільшитися вдвічі за всіма показниками і відраховувати до 27 млрд грн податків в державний бюджет. ІТ-сектор чинить все більший вплив і на внутрішню економіку України. Крім збільшення валютних надходжень у країну, ця індустрія сприяє формуванню середнього класу – основи для побудови процвітаючої економіки. Галузь надає все більше робочих місць з високим рівнем доходу. Показово, що понад 40% попиту на комерційну нерухомість в Києві зараз формують ІТ-компанії.

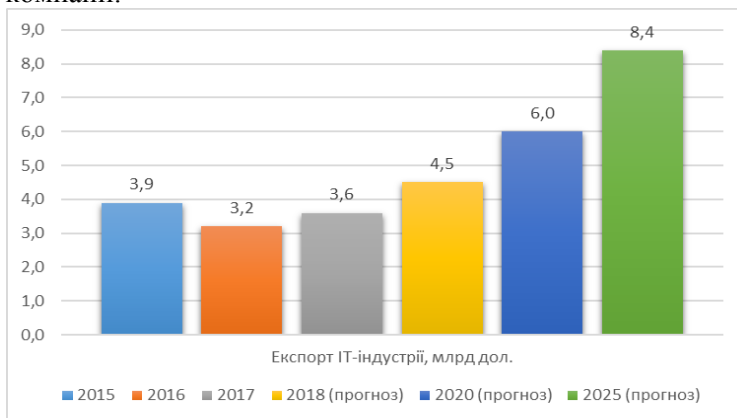

Рис 2. Експорт ІТ-Індустрії 2015-2025рр. (побудовано за даними [5])

Очікувані результати зростання ІТ-сектору до 2020 року [4]:

- Зростання кількості фахівців галузі до 200 тис.
- Збільшення експорту ІТ-послуг до 6 млрд доларів.
- Ринок ІТ складе близько 5% ВВП країни.
- Вихід галузі на друге місце за рівнем експорту.
- Збільшення ніші на світовому ринку.
- Збільшення відрахувань у бюджет до 27 млрд гривень.

Незважаючи на вражаюче зростання, український ІТ-ринок за світовими масштабами продовжує залишатися невеликим і складає близько 1% від загальносвітового показника. Обсяг світового ринку ІТ-послуг у 2017 році перевищив 3,5 трлн доларів, з яких більш ніж 40% припадають на США. Наприклад, ІТ-ринок Індії оцінюється в 145 млрд дол., це в 40 разів більше, ніж в Україні. При цьому індійський ринок інформаційних технологій активно підтримується на рівні держави, чого немає в Україні. Зараз кількість ІТ-фахівців в Індії перевищує 4 млн, що в 40 разів більше, ніж в Україні. Від експорту ІТ-послуг на кожного українця припадає по 80 доларів, для порівняння цей показник в Ізраїлі становить 1650 дол. Зараз ІТ-сектор в Україні розширюється не за рахунок збільшення частки на світовому ринку, а за рахунок зростання надаваних послуг у світі. Для збільшення частки нашої країни на світовому ринку щорічні темпи зростання ІТ-послуг повинні перевищувати середньосвітовий рівень, забезпечуючи приріст не менше ніж 30-40% на рік.

Варто констатувати, що в Україні на ринку інформаційних технологій склалася неоднозначна ситуація. Разом з тим, що дана сфера є однією з найбільш розвинених, порівняно з іншими галузями, а Україна є одним із найбільших розробників програмного забезпечення у світі, існують суттєві проблеми, які негативно позначаються на розвитку сфери: падіння курсу гривні, частковий занепад внутрішнього ринку, зростання кількості працюючих на експорт спеціалістів, суттєва різниця в заробітних платах ІТ-фахівців, які працюють на український і зарубіжний ринки. Крім того, потрібно пам'ятати

про військовий конфлікт на сході та мобілізацію, що нерідко стає додатковим аргументом на користь еміграції. Україна має найбільший людський ресурс у сфері інформаційних технологій в Європі, і кожного року експортує програмне забезпечення вартістю мільярди доларів

Одна з головних проблем ринку – відсутність стратегії розвитку галузі та програми освіти майбутніх фахівців. Рівень технічної освіти не відповідає сучасним запитам. На світовому ринку найбільш затребуваними є висококласні фахівці, що спеціалізуються на найбільш перспективних сегментах інформаційних технологій.

Зараз ІТ-галузь переорієнтовується на машинне навчання, роботизацію, автоматичний аналіз великих даних, що в майбутньому може залишити без роботи 80% сьгоднішніх індійських програмістів. В результаті, на індійському ІТ ринку залишаться тільки програмісти з високим рівнем навичок – таких сьгодні меншість. Всього в 2017 році сім провідних індійських ІТ-компаній звільнили щонайменше 60 тис. співробітників. Це більш ніж половина від усіх айтишників, які працюють зараз в українських компаніях.

Для забезпечення сталого розвитку українського ІТ-ринку потрібно, перш за все, звернути увагу на діловий клімат. Основна проблема ІТ-спеціалістів нашої країни полягає в тому, що більшість із них працює «в тіні». Поганий економічний клімат визначається рівнем простоти ведення бізнесу, “дружелюбності” держави та законодавчої бази, яка б підтримувала розвиток сфери. Найчастіше у ІТ-спеціалістів виникають проблеми із оформленням великої кількості документів у податковій службі, пенсійному фонді, банках тощо. Поки діловий клімат в Україні буде гіршим, ніж в сусідніх країнах, українські інноватори будуть реалізовувати свої стартапи на території інших держав, де для їх розвитку створені більш сприятливі умови.

Для збільшення частки України на ІТ-ринку провідним вітчизняним підприємствам галузі необхідно дотримуватись єдиної згуртованої політики щодо здійснення конкурентної боротьби. зокрема, при проведенні великих спеціалізованих

виставок в США, Європі чи Азії, на яких існує найкраща можливість представити власні напрацювання щодо ІТ-продукції чи послуг, продемонструвати високий рівень розвитку не тільки існуючим, а й потенційним замовникам, українські компанії (які поки що не є гігантами в ІТ-сфері), як правило, беруть участь поодинокі і залишаються майже непоміченими [6, с. 24]. Вважаємо, що підприємства, які входять до асоціації "ІТ-України", повинні брати участь у міжнародних форумах разом, створивши окремий павільон з однойменною назвою, а не представляти окремі компанії за допомогою окремих стендів. Саме такої політики дотримується Польща, створивши власний бренд "Польща - кращий аутсорсер". Об'єднання зусиль ІТ-підприємств щодо залучення замовників, а також суттєва підтримка галузі зі сторони польського уряду сприяли успішному формуванню даного бренду. Як результат - за свідченням дослідників "Gartner" частота замовлень аутсорс-розробник в Польщі перевищує 25%, тоді як в Україні даний показник досягає лише 3%. Тільки об'єднавши зусилля, українські ІТ-спеціалісти зможуть довести показник, що вони є одними з найкращим у світі [7, с. 56].

В Україні на даний час присутні всі складові для успішного розвитку галузі інформаційних технологій: високий рівень забезпеченості висококваліфікованими ІТ-фахівцями, значна підтримка (в т.ч. фінансова, інвестиційна) зі сторони країн - світових лідерів, наявність політичної волі й бажання до прогресивних змін в економіці (й ІТ-галузі, зокрема) зі сторони нового уряду країни.

Щоб забезпечити динамічний розвиток ІТ-галузі, необхідно: інформувати потенціальних інвесторів про привабливість українського ІТ-ринку в спеціалізованих іноземних виданнях та на Інтернет-сайтах; забезпечити розвиток ІТ-інфраструктури; розширити та покращити підготовку ІТ-спеціалістів; працювати над створенням власного національного програмного продукту.

Успішна реалізація цих заходів сприятиме розвитку і зростанню не лише інформаційної індустрії, а й економіки України в цілому.

Висновки. Отже, проаналізувавши основні сучасні тенденції розвитку ІТ сфері, визначено, що ІТ-галузь є однією з найбільш перспективних, динамічних і інноваційних галузей сучасної економіки України. Рівень її розвитку є одним з ключових аспектів, який визначає загальний рівень розвитку країни. Основна проблема галузі - незбалансованість ринку: з одного боку, спостерігається зростаючий дефіцит професіоналів, з іншого - надлишок фахівців з недостатнім рівнем кваліфікації.

ІТ-індустрії, як й іншим галузям, не вистачає якісної промоції України як країни, з якої можна і потрібно вести бізнес. В Україні підтримка ІТ-сфери з боку держави є недостатньо дієвою, і це породжує ряд проблем, які у свою чергу впливають на позиції України у світових рейтингах. Лише тісна співпраця ІТ-галузі та держави, сприяння та стимулювання державою розвитку даної сфери спроможні покращити наявну ситуацію. У цілому, основою для перетворення можливостей ІТ-галузі в конкурентоспроможний сегмент світового ринку, а також реалізації ІТ-потенціалу Україна є стабілізація економічної і політичної ситуації в країні та методологічно обгрунтоване інституційне регулювання ринку ІТ – послуг.

Нашому суспільству потрібно зрозуміти, що ІТ-технології треба почати сприймати як інструмент для досягнення цілей в будь-якій сфері. Таке відношення до галузі та технологій допоможе пришвидшити реформи та зробити державну систему більш прозорою і зрозумілою, а це, у свою чергу, сприятиме зменшенню корупції.

Література

1. Шкраб'юк Н. В. Перспективи розвитку інформаційних технологій в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/17_AND_2010/Informatica/68784.doc.htm
2. Гарасим П. М. Роль і місце інформаційних технологій у забезпеченні розвитку регіональної економіки / П. М. Гарасим, І. Б. Шевчук // Сталий розвиток економіки. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2013. – № 1. – С. 133–136.

3. Пікус А.Ю. Тенденції та перспективи галузі ІКТ в Україні. / А. Ю Пікус // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – № 11. – С. 57-60.

4. Перше видання інфографічного атласу "ІТ-індустрія в Україні" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://businessviews.com.ua/ru/the-infographics-report-it-industry-of-ukraine-2017/>

5. Савенко С. ІТ України. Допомогати не можна заважати / С. Савенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://news.finance.ua/ua/news/-/419649/it-ukrayiny-dopomogaty-ne-mozhna-zavazhaty>

6. Бабанін О. С. Статистика розвитку ІТ-ринку в США, Україні й світі / О. С. Бабанін // Статистика України. – 2013. – № 1. – С. 22-27.

7. Карпенко Н.В. Розвиток ІТ-галузі як складова зростання економіки України / Н.В. Карпенко // Економіка: проблеми економічного становлення. – 2014. – № 2. – С. 52-58.

8. Мешко Н.П. Перспективи розвитку сфери ІТ як провідної інноваційної галузі України / Н.П. Мешко., М. К. Костюченко // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Менеджмент інновацій». – 2015. – Випуск 4. – С. 71-77.

1. Shkrab"yuk N. V. Perspektyvy rozvytku informatsiynykh tekhnolohiy v Ukrayini [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.rusnauka.com/17_AND_2010/Informatica/68784.doc.htm

2. Narasym P. M. Rol' i mistse informatsiynykh tekhnolohiy u zabezpechenni rozvytku rehional'noyi ekonomiky / P. M. Narasym, I. B. Shevchuk // Stalyu rozvytok ekonomiky. Vseukrayins'kyu naukovo-vyrobnychyy zhurnal. – 2013. – # 1. – S. 133–136.

3. Pikus A.Yu. Tendentsiyi ta perspektyvy haluzi IKT v Ukrayini. / A. Yu Pikus // Investytsiyi: praktyka ta dosvid. – 2011. – # 11. – S. 57-60.

4. Pershe vydannya infohrafichnoho atlasu "IT-industriya v Ukrayini" [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://businessviews.com.ua/ru/the-infographics-report-it-industry-of-ukraine-2017/>

5. Savenko S. IT Ukrainy. Dopomahaty ne mozhna zavazhaty / S. Savenko [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://news.finance.ua/ua/news/-/419649/it-ukrainy-dopomagaty-ne-mozhna-zavazhaty>

6. Babanin O. S. Statystyka rozvytku IT-rynku v SSHA, Ukraini y sviiti / O. S. Babanin // Statystyka Ukrainy. – 2013. – # 1. – S. 22-27.

7. Karpenko N.V. Rozvytok IT-haluzi yak skladova zrostannya ekonomiky Ukrainy / N.V. Karpenko // Ekonomika: problemy ekonomichnoho stanovlennya. – 2014. – # 2. – S. 52-58.

8. Meshko N.P. Perspektyvy rozvytku sfery IT yak providnoyi innovatsiyanoi haluzi Ukrainy / N.P. Meshko., M. K. Kostyuchenko // Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu. Seriya «Menedzhment innovatsiy». – 2015. – Vypusk 4. – S. 71-77.

19.12.2018

УДК 658.152:658.589 (477)

JEL Classification: C610; G320

Ковальов Анатолій, Янковий Володимир

МЕТОДИ ОПТИМІЗАЦІЇ КАПІТАЛООЗБРОЄНОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ В УМОВАХ РИНКУ

Обґрунтовано поняття оптимальної капіталоозброєності підприємства за критерієм максимізації реалізованої продукції при заданих загальних витратах виробничих факторів. Досліджено теоретичні проблеми оптимізації капіталоозброєності підприємства на базі двофакторних виробничих функцій. Запропоновано шлях до внутрішньої рівноваги товаровиробника за траєкторією росту, що проходить через певні точки граничної норми технологічного заміщення виробничих факторів. Дослідження виробничих функцій у рамках мікроекономіки та економіки підприємства відкриває можливість успішно вирішити проблему пошуку оптимальної капіталоозброєності.

Теоретичним фундаментом запропонованої у статті процедури визначення оптимальної капіталоозброєності на базі виробничої функції є еквімаржинальний принцип із мікроекономіки. Розвиток його ідей щодо апарату виробничої функції й апробація отриманих теоретичних результатів за даними рядів динаміки українських підприємств промисловості вказують на простоту й практичну значущість даного методу аналізу екстремальних значень реалізації продукції в залежності від загальних витрат капіталу на мікрорівні.

Ключові слова: капіталоозброєність, фондоозброєність, оптимізація, внутрішня рівновага, виробнича функція.

Kovalev Anatolyi, Jankovyi Volodymyr

METHODS OF OPTIMIZATION OF CAPITAL-LABOUR RATIO AT UKRAINE ENTERPRISES IN MARKET CONDITIONS

The concept of optimal capital labour-ratio of an enterprise is substantiated according to the criterion of maximization of sold products at given total costs of production factors. Theoretical problems of capital optimization of the enterprise on the basis of two-factor production functions are investigated. The path to the internal equilibrium of commodity production is proposed by the trajectory of growth, passing through certain points of the marginal rate of technological replacement of production factors. The study of production functions within the framework of microeconomics and the economy of an enterprise opens the opportunity to successfully solve the problem of finding optimal capital labour-ratio.

The theoretical basis of the proposed procedure for determining the optimal capital labour-ratio on the basis of the production function is the equivalence principle of microeconomics. The development of his ideas about the apparatus of the production function and the approbation of the theoretical results according to the series of dynamics of Ukrainian industrial enterprises point to the simplicity and practical significance of this method of analyzing the

extreme values of product sales, depending on the total cost of capital at the micro level.

Key words: capital labour-ratio, optimization, internal equilibrium, production function.

Ковалев Анатолий, Янковий Владимир

МЕТОДЫ ОПТИМИЗАЦИИ КАПИТАЛОВОООРУЖЕННОСТИ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ РЫНКА

Обосновано понятие оптимальной капиталовооруженности предприятия по критерию максимизации реализованной продукции при заданных общих затратах производственных факторов. Исследованы теоретические проблемы оптимизации капиталовооруженности предприятия на базе двухфакторных производственных функций. Предложено путь к внутреннему равновесию товаропроизводителя по траектории роста, которая проходит через определенные точки предельной нормы технологического замещения производственных факторов. Исследование производственных функций в рамках микроэкономики и экономики предприятия открывает возможность успешно решить проблему поиска оптимальной капиталовооруженности. Теоретическим фундаментом предложенной в статье процедуры определения оптимальной капиталовооруженности на базе производственной функции является эквимаржинальный принцип из микроэкономики. Развитие его идей относительно аппарата производственной функции и апробация полученных теоретических результатов по данным рядов динамики украинских предприятий промышленности указывают на простоту и практическую значимость данного метода анализа экстремальных значений реализации продукции в зависимости от общих затрат капитала на микроуровне.

Ключевые слова: капиталовооруженность, оптимизация, фондовооруженность, внутреннее равновесие, производственная функция.

DOI: 10.32680/2409-9260-2018-11-263-97-117

Постановка проблеми. В умовах обмеженості й платності виробничих факторів будь-який підприємець в рамках ринково-виробничої системи на кшталт підприємства вимушений шукати таке їхнє співвідношення, яке при заданому випуску продукції (робіт, послуг) певної якості забезпечує мінімальну вартість витрачених ресурсів, або при визначеному ліміті витрат на виробництво надає можливість отримувати максимальний об'єм реалізації. Іншими словами, відносний надлишок, принаймні, одного з виробничих ресурсів, буде означати не оптимальність управління виробництвом, необхідність прийняття заходів до повернення підприємства до внутрішньої рівноваги.

Справедливе також і зворотне твердження: в умовах обмеженості й платності виробничих факторів підприємство знаходиться у стані внутрішньої рівноваги, коли співвідношення всіх узагальнених ресурсів виробництва забезпечує мінімальну їхню вартість при заданому випуску продукції (робіт, послуг) певної якості, або при визначеному ліміті витрат на виробництво надає можливість отримувати максимальний об'єм реалізації. Такий стан справ буде означати, що на підприємстві спостерігається оптимальна координація всіх виробничих факторів, зокрема, капіталу K і праці L , тобто оптимальна капіталоозброєність (фондоозброєність).

Не дивлячись на те, що термін «фондоозброєність» виходить з радянської та пострадянської економічних шкіл (є похідним від поняття «основні фонди»), його актуальність в теорії і застосування на практиці не викликає сумніву. Як відомо, з початку XXI ст. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7[1], Податковий кодекс України [2] рекомендують використовувати у звітності підприємств поняття «основні засоби». Однак, до сих пір термін «засобоозброєність» так і не прижився в економічній науці. Натомість, фондоозброєність поряд з капіталоозброєністю є популярним і зрозумілим поняттям у вітчизняній та зарубіжній літературі.

На наш погляд, основний капітал більш широке поняття, яке містить поряд з основними засобами (основними виробничими фондами) також і оборотні засоби (оборотні фонди й фонди обігу). Тобто капіталоозброєність і фондоозброєність співвідносяться між собою як ціле і частка.

Технологічну залежність між витратами факторів виробництва і випуском продукції на підприємстві в мікроекономіці відображає двофакторна виробнича функція (ВФ), яка являє собою рівняння залежності між будь-яким набором факторів K і L та обсягом продукції (робіт, послуг) Y , виробленої з даного набору:

$$Y = f(K, L), \quad (1)$$

де f – деяка математична функція, що відображає форму зв'язку між результативною змінною Y і виробничими факторами K, L .

На нашу думку, саме дослідження ВФ у рамках мікроекономіки та економіки підприємства відкриває можливість успішно вирішити проблему пошуку оптимальної капіталоозброєності (фондоозброєності).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У економіко-математичній літературі показнику капіталоозброєності в рамках теорії ВФ приділяється недостатньо уваги. Зазвичай,

автори обмежуються дослідженням співвідношення $\frac{K}{L}$ як

похідної величини, котру можна розрахувати в рамках аналізованої ВФ. Дійсно, шляхом простих перетворень вихідна ВФ приводиться до вигляду, коли капіталоозброєність виступає в якості нового чинника. Наприклад, якщо вихідна ВФ має вигляд (1), то поділив її ліву і праву частину на L , отримуємо

$$\frac{Y}{L} = f\left(K, L, \frac{K}{L}\right),$$
 тобто функцію, що відображає залежність

продуктивності праці від трьох факторів, серед яких є і капіталоозброєність.

Так, Д.Л. Дебертін аналізує алгебраїчні умови максимізації неокласичних ВФ на основі аналізу знаків добутків перших та других похідних адитивних і мультиплікативних моделей сільськогосподарського виробництва. Він наводить також геометричне тлумачення наявності локальних екстремумів та глобального максимуму на базі сідлових точок поверхні ВФ. При цьому Дебертін не зв'язує проблему максимізації випуску продукції з визначенням рівня оптимальної капіталоозброєності в рамках досліджуваних ВФ [3, с. 105-111].

Аналіз літературних джерел останніх років показав, що підхід до вивчення показника $\frac{K}{L}$, який потенційно можна і треба оптимізувати на основі ВФ, теж повністю відсутній. Наприклад, в роботах [4; 5] розглядаються питання визначення сутності і умови максимізації неокласичних ВФ, але оцінка впливу рівня капіталоозброєності на випуск продукції не наводиться.

Проблеми дослідження еластичності заміщення капіталу, вкладеного в основні засоби і робочу силу, обговорені авторами роботи [6], які аналізували CES-функцію (від англ. абревіатури Constant Elasticity of Substitution). Вони обґрунтували, що більш висока еластичність заміщення може привести до більш високого рівня капіталоозброєності з максимізацією випуску продукції, що має вирішальне значення для економічного зростання.

У роботі [7] розглянуто двофакторну ВФ з відомою еластичністю заміщення праці капіталом для оцінки зміни капіталоозброєності при зміні граничної норми технологічного заміщення.

Певний прорив у дослідженні показника капіталоозброєності (фондоозброєності) на базі двофакторних ВФ спостерігався з появою наукових напрацювань в Одеському національному економічному університеті [8, с. 388-393; 9; 10], в яких уперше визначено оптимум товаровиробника в разі

застосування ВФ Кобба-Дугласа в її класичному і динамізованому (з урахуванням фактору часу) варіантах.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У мікроекономіці (див., наприклад, роботи [3; 11-14]) поставлена задача корелює з відомою проблемою пошуку оптимуму товаровиробника за критерієм максимальної вартості випуску продукції при фіксованому рівні сукупних витрат капіталу. оберненою задачею є мінімізації сукупних витрат на певну вартість виробленої продукції в умовах внутрішньої рівноваги товаровиробника.

Однак, окрім загальних рекомендацій щодо визначення умов оптимуму товаровиробника за критерієм максимальної вартості випуску продукції при фіксованому рівні сукупних витрат капіталу на базі основних понять теорії ВФ (ізоквант, ізокост та ін.) мікроекономіка не пішла. Відсутні конкретні рекомендації, як знайти формули оптимальної капіталоозброєності (фондоозброєності) на базі двофакторних ВФ – Кобба-Дугласа, CES-функції, функцій Леонтьєва, Аллена, лінійної функції тощо.

Мета статті. Розробити загальні методи оптимізації капіталоозброєності на підприємствах України в ринкових умовах на основі певних ВФ, зокрема тих, що визначені в попередньому пункті даної статті.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, слід розібратись з поняттям «оптимальна капіталоозброєність (фондоозброєність)» на підприємстві. Так, А.М. Поддєрьогін, Л.В. Юрчишена і С.М. Волинець вказують, що «забезпеченість підприємства основними виробничими засобами визначається рівнем фондоозброєності праці. Останню розраховують як відношення вартості основних виробничих засобів до чисельності працівників підприємства». Причому автори стверджують: «Збільшення рівня фондоозброєності є позитивним фактором» [15; 16]. Спробуємо з'ясувати: чи так це в дійсності в умовах ринкової економіки?

Нехай вироблена за рік продукція, середня річна вартість основних виробничих фондів і робоча сила підприємства вимірюються в зівставних показниках, наприклад, Π – чиста

виручка від реалізації продукції (робіт, послуг), Φ – середня річна залишкова (без урахування зносу) вартість основних засобів, Ψ – середньооблікова чисельність працівників. Тоді між продуктивністю праці, фондovіддачею і капіталоозброєністю (фондоозброєністю) спостерігається очевидний взаємозв'язок:

$$ПП = \frac{\Pi}{\Psi} = \frac{\Pi}{\Phi} \times \frac{\Phi}{\Psi}. \quad (2)$$

Тобто продуктивність праці дорівнює добутку фондovіддачі на капіталоозброєність:

$$ПП = \Phi B \times \Phi O. \quad (3)$$

З формули (3) випливає очевидний висновок: коли зростання капіталоозброєності (фондоозброєності) на підприємстві не супроводжується збільшенням реалізації продукції (робіт, послуг) внаслідок падіння фондovіддачі, то підвищення рівня капіталоозброєності (фондоозброєності) не є позитивним фактором. У даній ситуації можна казати про неоптимальність досліджуваної характеристики виробництва.

На нашу думку, наведене вище твердження А.М. Поддєрьогіна та ін. про позитивність неухильного підвищення фондovозброєності в значній мірі відображає сутність економічної політики держави в умовах жорсткого централізованого управління сталим виробництвом з високою часткою ручної і слабо механізованої праці, коли заходи з впровадження новітньої техніки й технології супроводжувались автоматичним зростанням попиту на додатковий випуск продукції підприємств народного господарства.

У трансформаційній ринковій економіці, особливо в умовах перманентної економічної кризи, характерної для більшості підприємств і галузей України, вказаний взаємозв'язок проявляється не так чітко й функціонально: ріст фондovозброєності (капіталоозброєності) може не корелювати зі змінами попиту споживачів на оптових та роздрібних ринках на додаткову продукцію, оскільки обсяг чистого доходу від реалізації багато в чому залежить від підвищення реальної

оплати праці. В результаті на деяких вітчизняних підприємствах спостерігається відносний надлишокосновних засобів (основних виробничих фондів) у порівнянні з чисельністю працівників, тобто надмірна капіталоозброєність (фондоозброєність) на фоні сталого чи спадаючого попиту на певну продукцію. Хоча в цілому, і це визнається переважною більшістю вчених-економістів, оснащеність українських підприємств внаслідок високої зношеності основних засобів виробництва (на рівні 60 % і вище) дуже далека від необхідної, наприклад, від світової.

Дійсно, з формули (3) випливає: якщо ріст капіталоозброєності випереджає підвищення продуктивності праці, то це означає, що знижується фондовіддача (обсяг виробництва продукції на одиницю вартості основних засобів), тобто погіршується використання основних виробничих фондів. І навпаки, коли підвищення продуктивності праці випереджає ріст капіталоозброєності, то це вказує на зростання фондовіддачі, тобто поліпшується використання основних засобів.

На наш погляд, саме в цій ситуації доцільно казати про оптимальну чи неоптимальну фондоозброєність за критерієм максимізації реалізованої продукції при заданих загальних витратах виробничих факторів (або за критерієм мінімізації загальних витрат виробничих ресурсів при заданому об'єму реалізації продукції). Запропонований підхід забезпечить досягнення внутрішньої рівноваги підприємства, тобто такого стану товаровиробника, коли в нього відсутні мотиви до внутрішніх змін, зокрема, співвідношення середньої річної вартості основних засобів і середньої спискової чисельності працівників (робітників) або їхнього фонду заробітної плати.

Детальний аналіз напряму й швидкості зміни продуктивності праці та капіталоозброєності у співвідношенні (3) дозволяє виділити такі головні варіанти розвитку підприємства.

1. Показники ПП і ФО обидва зростають, однак підвищення ПП випереджає ріст ФО. Це означає, що ФВ теж підвищується, тобто покращується використання основних засобів. Цей випадок свідчить про позитивну тенденцію в зміні

капіталоозброєності в сенсі її прагнення до оптимальності. Для нього характерний наступний коефіцієнт випередження:

$$K = \frac{Tr_{БАЗ}ПП}{Tr_{БАЗ}ФО} > 1, \quad (4)$$

де $Tr_{БАЗ}ПП$, $Tr_{БАЗ}ФО$ – базисні темпи росту продуктивності праці й капіталоозброєності.

2. Показники ПП і ФО обидва зростають, однак підвищення ФО випереджає ріст ПП. Це означає, що ФВ знижується, тобто погіршується використання основних засобів. Для даного випадку тенденція в зміні капіталоозброєності є негативною з точки зору її прагнення до не оптимальності. Для нього характерний наступний коефіцієнт випередження:

$$K = \frac{Tr_{БАЗ}ФО}{Tr_{БАЗ}ПП} > 1. \quad (5)$$

3. Показник ПП зростає, а показник ФО знижується. Це означає, що ФВ зростає дуже швидко, тобто різко покращується використання основних засобів. Даний випадок має місце при різкому скороченні основних і оборотних фондів, наприклад, при реалізації незадіяного устаткування, його списанні тощо. Він за своєю економічною суттю аналогічний покращеному випадку 1.

4. Показник ПП знижується, а показник ФО зростає. Це означає, що ФВ знижується дуже швидко, тобто різко погіршується використання основних засобів. Даний випадок має місце при різкому їхнього збільшенні, наприклад, при закупці основних засобів, коли вони ще не встановлені, чи не освоєні. Він за своєю економічною суттю аналогічний погіршеному випадку 2.

5. Показники ПП і ФО обидва спадають, при цьому зниження ФО випереджає падіння ПП. Це означає, що ФВ зростає, тобто дещо покращується використання основних засобів. Даний випадок, зазвичай, спостерігається на

завершальних стадіях життєвого циклу ринково-виробничої системи, наприклад, при ліквідації підприємства.

6. Показники ПП і ФО обидва спадають, при цьому зниження ПП випереджає падіння ФО. Це означає, що ФВ теж знижується, тобто погіршується використання основних засобів. Даний випадок теж спостерігається на завершальних стадіях життєвого циклу підприємства.

Очевидно, що найбільший теоретичний й практичний інтерес при визначенні найкращого співвідношення двох головних виробничих факторів Φ і Ψ , тобто оптимальної капіталоозброєності, представляють перші чотири випадки, коли ринково-виробнича система знаходиться на стадіях свого становлення і розвитку. Окрім того, аналіз формули (3) показує, що цілком імовірні ситуації, коли один із співмножників правої частини приблизно є константою, тобто практично не варіює. В цьому випадку динаміка продуктивності праці визначається динамікою одного з співмножників – фондівіддачею або капіталоозброєністю:

$$ПП = const \times \Phi B; \quad ПП = const \times \Phi O. \quad (6)$$

А при постійній продуктивності праці на деякому етапі розвитку виробництва на підприємстві показники фондівіддачі і капіталоозброєності зв'язані між собою зворотною залежністю:

$$\Phi O = const : \Phi B; \quad \Phi B = const : \Phi O. \quad (7)$$

Таким чином, якщо в рядах динаміки показників ПП і ФО спостерігаються ситуації, описані вище у випадках 1, 3, то можна констатувати позитивну тенденцію в зміні капіталоозброєності в сенсі її прагнення до оптимальності. І, навпаки, у разі, коли для цих же показників характерні випадки 2 і 4, то приходимо до висновку про наявність негативної тенденції в розвитку капіталоозброєності, та її прагненні до не оптимальності.

Практичний приклад наведених вище теоретичних міркувань наведено в роботі [17], в якій за даними Державної

служби статистики України досліджувалась динаміка фондоозброєності, продуктивності праці та фондовіддачі в машинобудуванні України за 2007-2017 рр. Розрахунки показали, що в динаміці фондоозброєності чітко прослідковуються два етапи: 1) неухильного росту досліджуваного показника (2007-2015 рр.); 2) певного падіння фондоозброєності (2016-2017 рр.).

Зіставлення відносних швидкостей підвищення фондоозброєності й продуктивності праці на першому етапі показало, що відносна швидкість росту фондоозброєності в 2,57 рази перевищувала аналогічний параметр динаміки продуктивності праці. Тобто в 2007-2015 рр. мав місце 2-й випадок сполучення динаміки показників продуктивності праці і фондоозброєності, для якого характерно зниження ефективності використання основних виробничих фондів, тобто в цей період фондоозброєність була неоптимальною, оскільки фактична фондоозброєність у галузі суттєво перевищувала оптимальну. Особливо це стосується показників 2015 р., коли вартість основних виробничих фондів галузі зросла на 83,1 %, що призвело до підвищення обсягу реалізації продукції всього на 13,1 % у порівнянні з попереднім роком. Фактична фондоозброєність в 2015 р. досягла максимального рівня 4,8 грн. [17, с. 26-27].

Що стосується другого етапу розвитку машинобудування (2016-2017 рр.), то тут картина протилежна: зниження фондоозброєності в результаті розпродажу і ліквідації зношеного устаткування привело до деякого підвищення фондовіддачі при відносно постійній продуктивності праці. Саме виконання умови $ПП \approx \text{const}$ свідчить про доцільність зменшення кількості й вартості застарілих і незадіяних у виробництві основних засобів. Тому ми позитивно оцінюємо започатковану в 2016 р. тенденцію в динаміці фондоозброєності до зниження і сподіваємось на її поступове наближення до оптимальної величини.

Розглянемо тепер сутність запропонованого методу визначення оптимальної капіталоозброєності на базі ВФ, витоки якого закладені в теорії мікроекономіки. Зокрема, в

мікроекономіці виводяться дві рівнозначні умови, що характеризують оптимум ринково-виробничої системи.

Умова 1. Співвідношення граничних продуктів виробничих факторів MP_K , MP_L повинно дорівнювати співвідношенню їхніх середніх цін p_K , p_L :

$$\frac{MP_K}{MP_L} = \frac{p_K}{p_L}. \quad (8)$$

Умова 2. Граничні продукти виробничих факторів, що в середньому припадають на 1 грошову одиницю, мають бути однакові:

$$\frac{MP_K}{p_K} = \frac{MP_L}{p_L}. \quad (9)$$

Другу умову часто називають еквімаржинальним принципом: зважені за середніми цінами граничні продукти факторів виробництва повинні бути вирівняні. Реалізуючи ці умови, підприємство досягає стану внутрішньої рівноваги, тобто найліпшого поєднання ресурсів K і L .

Очевидно, що в разі вимірювання змінної Y (реалізована продукція) у грошових одиницях граничні продукти факторів виробництва теж знаходяться у вартісному вираженні. Тому формулу (9) можна представити так:

$$MP_K = MP_L, \quad (10)$$

де MP_K , MP_L – граничні продукти основних засобів та праці, виражені через їхні кількості в натуральному вимірі.

Отже, сутність еквімаржинального принципу полягає в рівності граничних продуктів виробничих факторів в умовах оптимальної капіталоозброєності товаровиробника. Наприклад, якщо p_K – середня ціна однієї машино-години роботи технологічного устаткування в грн., а p_L – середній тариф однієї людино-години праці в грн., то для підприємства виконується наступне співвідношення: граничний продукт основних засобів,

виражений у кількості машино-годин роботи технологічного устаткування, дорівнює граничному продукту живої праці, вираженому в кількості людино-годин роботи виробничого персоналу.

З формули (10) випливає, що в точці оптимальної капіталоозброєності товаровиробника гранична норма технологічного заміщення виробничих факторів $MRTS_{LK}$ (від англ. Marginal Ratio of Technological Substitution) набуває вигляд

$$MRTS_{LK} = \frac{MP_K^*}{MP_L^*} = 1. \quad (11)$$

Легко довести справедливість і зворотного твердження: якщо для граничної норми технологічного заміщення виробничих факторів виконується умова (11), то підприємство знаходиться в точці оптимальної капіталоозброєності.

З урахування отриманих теоретичних результатів приходимо до наступного висновку: для визначення координат оптимальної фондоозброєності за еквімаржинальним принципом достатньо знайти вираз його граничної норми технологічного заміщення і прирівняти до одиниці. При цьому передбачається, що граничні продукти факторів виробництва виражені в натуральних одиницях.

Це правило в загальному вигляді формулюється так: внутрішня рівновага товаровиробника, що характеризується оптимальною фондоозброєністю, полягає у виконанні умови

$$MRTS_{LK} = \frac{MP_K^*}{MP_L^*} = \frac{\partial Y}{\partial K} : \frac{\partial Y}{\partial L} = \frac{f'_K(K,L)}{f'_L(K,L)} = 1, \quad (12)$$

де $f'_K(K,L)$, $f'_L(K,L)$ – перші частинні похідні відповідної ВФ за змінними K, L , вираженими в грошових одиницях.

Очевидно, що в довгостроковому періоді може відбуватися одночасна зміна використовуваних виробничих факторів K, L при збільшенні обсягу випуску продукції Y . Цей процес графічно відображається зростанням ізокости при відповідному пересуванні ізокванти з належними точками

$$MRTS_{LK} = \frac{MP_K}{MP_L} = \frac{p_K}{p_L}, \quad (13)$$

$$MRTS_{LK} = \frac{MP_K}{MP_L} = \frac{\partial Y}{\partial K} : \frac{\partial Y}{\partial L} = \frac{f'_K(K,L)}{f'_L(K,L)} = \frac{p_K}{p_L}. \quad (14)$$

У даній ситуації траєкторія росту на рис. буде визначатись ізокліною, для якої виконується вимога (14).

З формул (12), (14) оптимальна капіталоозброєність $\frac{K_1}{L_1}$ знаходиться досить просто. Ми застосували

запропонований підхід до визначення оптимальної капіталоозброєності (фондоозброєності) підприємств у рамках найбільш популярних в економічних дослідженнях ВФ (див. роботи [18-20]).

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Результати проведеного дослідження свідчать про дискусійність загальновідомого постулату щодо позитивної ролі неухильного підвищення капіталоозброєності (фондоозброєності) на вітчизняних промислових підприємствах. На певних стадіях розвитку, зокрема, в умовах трансформації, що супроводжується перманентною економічною кризою на тлі розриву традиційних господарських зв'язків з постачальниками комплектуючих виробів і потенційними споживачами продукції, зростання капіталоозброєності (фондоозброєності) на підприємствах може сигналізувати про відносну надлишковість суттєво зношених основних засобів у порівнянні з витратами на оплату праці. Саме така ситуація спостерігалась в машинобудуванні України в 2007-2015 рр.

Теоретичним фундаментом запропонованої процедури визначення оптимальної капіталоозброєності (фондоозброєності) на базі ВФ є еквіваріантний принцип із мікроекономіки. Розвиток його ідей щодо апарату ВФ і апробація отриманих теоретичних результатів за даними рядів динаміки українських підприємств промисловості вказують на

простоту й практичну значущість даного методу аналізу екстремальних значень реалізації продукції в залежності від загальних витрат капіталу на мікрорівні.

Література

1. Положення (стандарту) бухгалтерського обліку із змінами і доповненнями Міністерства фінансів України з 1 липня 2000 року до 12 грудня 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0384-17>
2. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://buhgalter911.com/normativnaya-baza/nalogovy-i-kodeks/>
3. Debertin D. L. (2012) Agricultural Production Economics. AmazonCreatespace.p. 413.
4. Pavelescu F. Some aspects of the translog production function estimation. Romanian Journal of Economics. 2011. Vol. 32, Issue 1(41). p. 131-150.
5. Turner K., Lange I., Lecca P., Jung Ha S. Econometric estimation of nested production functions and testing in a computable general equilibrium analysis of economy-wide rebound effects // Stirling Economics Discussion Paper 2012-08, Stirling Management School, University of Stirling. 2012.
6. Daniels Gerald, KakarVenoo. Economic Growth and the CES Production Function with Human Capital Economics // Bulletin. 2017. Vol. 37. Issue 2. P. 930-951.
7. Alvarez-Cuadrado F., Van Long N., Poschke M. Capital-labor substitution, structural change, and growth // Theoretical Economics. 2017. Vol.12. Issue 3. p. 1229-1266. Doi:10.3982/te2106
8. Економетрія : Навч. посібник за ред. А. Ф. Кабака, О. В. Проценка. – Одеса : НМЦО-ОДЕУ, 2003. – 562 с.
9. Янковий В. О. Прогнозування зони беззбитковості інвестицій у хлібопекарську промисловість за допомогою виробничої функції // Вісник соціально-економічних досліджень ОДЕУ. – 2006. – № 22. – С. 410-414.

10. Черевко Є. В. Оптимальна фондоозброєність та початковий капітал // Вісник соціально-економічних досліджень ОДЕУ. – 2007. – № 26. – С. 359-365.

11. Уфімцева О. Ю. Мікроекономіка. Курс лекцій : підручник. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2012. – 172 с.

12. Пиндайк Р., Рабинфельд Д. Микроэкономика / Р. Пиндайк, Д. Рабинфельд. – Пер. с англ. С. Жильцов, А. Железниченко. – СПб. : Питер, 2002. – 608 с.

13. Гальперин В. М. Микроэкономика / В. М. Гальперин, С. М. Игнатьев, В. И. Моргунов. В 2-х томах. Институт "Экономическая школа". – СПб, 2004. – 482 с.

14. Perloff J. M. (2014) Microeconomics. Chapter 7 : Costs. Available at http://wps.aw.com/bp_perloff_microecon_7/242/61990/15869495.cw/content/index.html

15. Фінанси підприємств : Підручник / Керівник авт. кол. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін. 3-тєвид., перероб. та доп. – К.: КНЕУ, 2000. – 460 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studentbooks.com.ua/content/view/3/54/>

16. Юрчишена Л. В., Волинець С. М. Аналіз ефективності використання основних засобів на підприємстві / Л. В. Юрчишена, С. М. Волинець [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=668>

17. Янковий В. О. Фондоозброєність у машинобудуванні України: реальність і оптимальність / О. Г. Янковий, В. О. Янковий // Економіка України. – 2018. – № 8 (681). – С. 16-29.

18. Koval Viktor, Slobodianiuk Olha, Yankovyi Volodymyr (2018) Production forecasting and evaluation of investments using Allen two-factor production function. Baltic Journal of Economic Studies Vol. 4, No. 1: 219-226.

19. Янковий В. О. Моделювання динаміки реалізованої продукції підприємства на базі виробничих функцій/ В. О. Янковий // Інтелект XXI. –2017. – № 1. – С. 104-111.

20. Янковий В. О. Пошук оптимуму товаровиробника в рамках N-факторних виробничих функцій / В. О. Янковий // Інфраструктура ринку.

Електронний фаховий науково-практичний журнал з економічних наук. – № 7. – 2017. – С. 430-436 [Електронний ресурс]– Режим доступу до журналу :

http://www.market-infr.od.ua/journals/2017/7_2017_ukr/74.pdf

1. Polozhennya (standartu) bukhhalters'koho obliku iz zminamy i dopovnennyamy Ministerstva finansiv Ukrayiny z 1 lypnya 2000 roku do 12 hrudnya 2017 roku [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0384-17>

2. Podatkovyy kodeks Ukrayiny [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <https://buhgalter911.com/normativnaya-baza/nalogovyi-kodeks/>

3. Debertin D. L. (2012) Agricultural Production Economics. AmazonCreatespace.p. 413.

4. Pavelescu F. Some aspects of the translog production function estimation. Romanian Journal of Economics. 2011. Vol. 32, Issue 1(41). p. 131-150.

5. Turner K., Lange I., Lecca P., Jung Ha S. Econometric estimation of nested production functions and testing in a computable general equilibrium analysis of economy-wide rebound effects // Stirling Economics Discussion Paper 2012-08, Stirling Management School, University of Stirling. 2012.

6. Daniels Gerald, KakarVenuo. Economic Growth and the CES Production Function with Human Capital Economics // Bulletin. 2017. Vol. 37. Issue 2. P. 930-951.

7. Alvarez-Cuadrado F., Van Long N., Poschke M. Capital-labor substitution, structural change, and growth // Theoretical Economics. 2017. Vol.12. Issue 3. p. 1229-1266. Doi:10.3982/te2106

8. Ekonometriya : Navch. posibnyk za red. A. F. Kabaka, O. V. Protsenka. – Odesa : NMTsO-ODEU, 2003. – 562 s.

9. Yankovyy V. O. Prohnozuvannya zony bezzbytkovosti investytsiy u khlibopekars'ku promyslovist' za dopomohoyu vyrobnychoyi funktsiyi // Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen' ODEU. – 2006. – # 22. – S. 410-414.

10. Cherevko Ye. V. Optymal'na fondoozbroyenist' ta pochatkovyy kapital // Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen' ODEU. – 2007. – # 26. – S. 359-365.
11. Ufimtseva O. Yu. Mikroekonomika. Kurs lektsiy : pidruchnyk. – Dnipropetrovs'k : PDABA, 2012. – 172 s.
12. Pyndayk R., Rabyntfel'd D. Mykroekonomyka / R. Pyndayk, D. Rabyntfel'd. – Per. s anhl. S. Zhyl'tsov, A. Zheleznychenko. – SPb. : Pyter, 2002. – 608 s.
13. Hal'peryn V. M. Mykroekonomyka / V. M. Hal'peryn, S. M. Yhnat'ev, V. Y. Morhunov. V 2-kh tomakh. Ynstytut "Ekonomycheskaya shkola". – SPb, 2004. – 482 s.
14. Perloff J. M. (2014) Microeconomics. Chapter 7 : Costs. Available at http://wps.aw.com/bp_perloff_microecon_7/242/61990/15869495.cw/content/index.html
15. Finansy pidpryyemstv : Pidruchnyk / Kerivnyk avt. kol. i nauk. red. prof. A. M. Poddyer'ohin. 3-tyevyd., pererob. tadop. – K.: KNEU, 2000. – 460 s. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://studentbooks.com.ua/content/view/3/54/>
16. Yurchyshena L. V., Volynets' S. M. Analiz efektyvnosti vykorystannya osnovnykh zasobiv na pidpryyemstvi / L. V. Yurchyshena, S. M. Volynets' [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=668>
17. Yankovyy V. O. Fondoozbroyenist' u mashynobuduvanni Ukrainy: real'nist' i optymal'nist' / O. H. Yankovyy, V. O. Yankovyy // Ekonomika Ukrainy. – 2018. – # 8 (681). – S. 16-29.
18. Koval Viktor, Slobodianiuk Olha, Yankovyi Volodymyr (2018) Production forecasting and evaluation of investments using Allen two-factor production function. Baltic Journal of Economic Studies Vol. 4, No. 1: 219-226.
19. Yankovyy V. O. Modelyuvannya dynamiky realizovanoyi produktsiyi pidpryyemstva na bazi vyrobnychyykh funktsiy/ V. O. Yankovyy // Intelekt KhKhI. –2017. – # 1. – S. 104-111.
20. Yankovyy V. O. Poshuk optymumu tovarovyrobnyka v ramkakh N-faktornykh vyrobnychyykh funktsiy /

V. O. Yankovyy // Infrastruktura rynku. Elektronnyy fakhovyy naukovo-praktychnyy zhurnal z ekonomichnykh nauk. – # 7. – 2017. – S. 430-436 [Elektronnyy resurs]– Rezhym dostupu do zhurnalu : http://www.market-infr.od.ua/journals/2017/7_2017_ukr/74.pdf
28.12.2018

УДК[005.52:330.133.1] :338.2

JEL Classification: L190

Кузнецова Інна, Горбатюк Валентина

ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНОЇ СТРАТЕГІЇ ЛІДІРУВАННЯ ЗА ВИТРАТАМИ НА ЗАСАДАХ БЕРЕЖЛИВОГО ВИРОБНИЦТВА

Систематизовано існуючі визначення бережливого виробництва за низкою ознак: як сукупність відносин; як спосіб мінімізації діяльності, що не додає вартості; як скорочення витрат; як ефективне використання ресурсів. Проведено порівняльну характеристику принципів концепцій ефективної організації виробництва та бережливого виробництва. Встановлено, що ці дві концепції мають низку схожих принципів, які встановлюють правила раціональної організації виробничих систем: принцип спеціалізації, стандартизації, паралельності, ритмічності, прямоочності, гнучкості. Узагальнено суттєві відмінності стосовно принципів пропорційності, безперервності, граничних відхилень та підвищення ефективності операцій. Згруповано втрати, що зустрічаються у всіх видах виробничої діяльності у дев'ять видів: інтелектуальні, перевиробництво, збиткові запаси, дефекти, надлишкова обробка предметів праці, надлишкове транспортування, простої, ресурсні. Таке угруповання надає можливість усунути або скоротити втрати в усіх сферах діяльності підприємства. Доведено, що в основі концепції бережливого виробництва є усунення причин виникнення втрат. Запропоновано власне визначення «бережливого виробництва»,

яке базуються на двох правилах: усунення втрат під час виробництва продукції та збільшення її цінності для споживачів. Обґрунтовано послідовність управління процесу бережливого виробництва на засадах циклу Демінгу. Запропонована структура надає можливість повторювати операції управління до усунення втрат за всіма ланками ланцюга бізнес-процесів. Розроблено концептуальну модель формування конкурентної стратегії лідирування за витратами на засадах бережливого виробництва. Запропоновану концептуальну модель відрізняє можливість виконувати два типи завдання: обґрунтування конкурентної позиції підприємства на ринку та ліквідація втрат у бізнес-процесах підприємства.

Ключові слова: конкурентна стратегія, бережливе виробництво, втрати, цикл Демінгу, принципи організації виробничих систем, процес управління, ефективність використання ресурсів.

Kuznetsova Inna, Gorbatyuk Valentina

FORMATION OF COST LEADERSHIP STRATEGY BASED ON LEAN PRODUCTION

The existing definitions of lean production were systematized by a number of features: as a set of relationships; as a way to minimize activities that do not add value; how to reduce costs; as an efficient use of resources. Comparable characteristics of the principles of efficient production organization and lean production concepts were carried out. It was revealed that these two concepts have a number of common features that predetermine the rules of rational organization of production systems: the principle of specialization, standardization, parallelism, rhythmicity, directness, flexibility. Significant differences regarding concepts of the proportionality, continuity, marginal deviations and increased efficiency of operations were generalized. The expenses occurring in all kinds of production activities were grouped in nine kinds: intellectual, overproduction, loss-making stocks, defects, over-processing of labor objects, over-transportation, simple, resourceful.

Such a grouping provides an opportunity to eliminate or reduce losses in all areas of the enterprise. It was proved that the bases of lean production lie in the elimination of reasons that cause losses. Personal definition of “lean production” was offered, which is based on two rules: eliminating losses during production and increasing its value for consumers. Sequence of process management based on PDCA cycle was substantiated. The offered structure enables to apply management operations till final elimination of losses on all links in the chain of business processes. Conceptual model of cost leadership strategy based on lean production was worked out. The offered conceptual model is distinguished by possibility to cover two tasks: to substantiate concrete position of an enterprise in the market and to eliminate losses in its business processes.

Key words: competitive strategies, lean production, losses, PDCA cycle, principles of production system organization, management process, resource efficiency

Кузнецова Инна, Горбатюк Валентина

ФОРМИРОВАНИЕ КОНКУРЕНТНОЙ СТРАТЕГИИ ЛИДИРОВАНИЯ ПО ЗАТРАТАМ НА ОСНОВЕ БЕРЕЖЛИВОГО ПРОИЗВОДСТВА

Систематизировано существующие определения бережливого производства по ряду признаков: как совокупность отношений; как способ минимизации деятельности, которая не добавляет стоимости; как сокращение расходов; как эффективное использование ресурсов. Проведена сравнительная характеристика принципов концепции эффективной организации производства и бережливого производства. Установлено, что эти две концепции имеют ряд схожих принципов, которые устанавливают правила рациональной организации производственных систем: принцип специализации, стандартизации, параллельности, ритмичности, прямоочности, гибкости. Обобщено существенные отличия принципов пропорциональности, непрерывности, предельных отклонений и повышения эффективности операций. Сгруппировано потери,

которые встречаются во всех видах производственной деятельности в девять видов: интеллектуальные, перепроизводства, убыточные запасы, дефекты, избыточная обработка предметов труда, избыточная транспортировка, простой, ресурсные. Такая группировка позволяет устранить или сократить потери во всех сферах деятельности предприятия. Доказано, что основой концепции бережливого производства является удаление причин возникновения потерь. Предложено собственное определение «бережливого производства», которое базируются на двух правилах: устранение потерь при производстве продукции и увеличение ее ценности для потребителей. Обоснована последовательность этапов управления процесса бережливого производства на основе цикла Деминга. Предложенная структура дает возможность повторять операции управления до устранения потерь во всех звеньях цепи бизнес-процессов. Разработано концептуальную модель формирования конкурентной стратегии лидерования по затратам на основе бережливого производства. Предложенную концептуальную модель отличает возможность выполнять два типа задач: обоснование конкурентной позиции предприятия на рынке и ликвидация потерь бизнес-процессов предприятия.

Ключевые слова: конкурентная стратегия, бережливое производство, потери, цикл Деминга, принципы организации производственных систем, процес управления, ефективність використання ресурсів.

DOI: 10.32680/2409-9260-2018-11-263-117-136

Постановка проблеми у загальному вигляді. В сучасних умовах глобалізації та підвищення конкуренції виробники шукають нові підходи до ведення бізнесу та формування конкурентних переваг. Розв'язання зазначеної проблеми потребує розробки нових рішень теоретичного та прикладного характеру, спрямованих на формування конкурентної стратегії підприємства.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема конкурентоспроможності та формування конкурентних переваг

привернула увагу дослідників досить давно. Так, поняття порівняльної, або конкурентної переваги вперше було застосовано ще представниками класичної школи А.Смітом та Д.Рікардом. Суттєвий вклад у формування сучасної методології конкурентоспроможності внесли зарубіжні та вітчизняні вчені: І.Ансофф, Ж.-Ж.Ломбен, Г.Мінцберг, М.Портер, А.Дж.Стрікланд, А.А.Томпсон, А.Е.Воронкова, А.П.Наливайко, І.В.Смолін, А.Ю.Юданов та інші.

Фундаментальні дослідження М.Портера довели, що показники діяльності компанії знаходяться у залежності від конкурентних переваг або відставання у порівнянні з її галузевими суперниками: компанія може випередити конкурентів за умови створення своїх відмінних якостей та їх подальшого збереження. Вчений виокремив три типові конкурентні стратегії: лідирування за витратами, диференціації та фокусування [1, с.51], використання яких надає фірмі можливість отримати міцну позицію в галузі. За умови посилення конкуренції стратегія лідирування за витратами набуває все більшого значення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Стратегія лідирування за витратами надає можливість підприємству отримувати прибуток вищий за середній в галузі. Разом з тим вона вимагає зменшення витрат за рахунок економії та контролю. До розповсюджених засобів реалізації цієї стратегії відносять: економію на масштабах, використання ефекту кривої досвіду, спільне використання можливостей різними виробничими підрозділами, вигоди вертикальної інтеграції та розміщення виробництва [2, с.211-214]. Сучасні умови вимагають формування нових підходів до скорочення витрат. Значних досягнень в цьому питанні набула концепція бережливого виробництва, яка ґрунтується на прагненні виявити та усунути всі види втрат в процесі виробництва. На наш погляд, здобутки концепції бережливого виробництва варто використати в процесі формування конкурентної стратегії підприємства.

Мета статті. Обґрунтувати методичні підходи до формування конкурентної стратегії лідирування за витратами на засадах бережливого виробництва

Виклад основного матеріалу. Концепція бережливого виробництва посідає визначне місце серед теоретичних та практичних надбань сьогодення. Бережливе виробництво (англ. lean production або lean manufacturing) ґрунтується на прагненні підприємства ліквідувати всі види втрат за рахунок зменшення часу затримок, що не додають цінності продукту [3,с.57]. Її розробив Таїті Оно (Taiichi Ohno) в п'ятдесятих роках минулого сторіччя для фірми «Toyota Motor Corporation». Концепція бережливого виробництва стала всесвітньо визнаною у другій половині 90-х років ХХ століття після виходу книги Д. Джонсона та Дж. Вумека “The Machine That Changed The World”. Протягом наступних років з'явилося багато публікацій, присвячених проблематиці застосування різних методів та інструментів бережливого виробництва у діяльності компаній всього світу. Ця концепція дає змогу на практиці покращити діяльність підприємств, оскільки останні зосереджують свої зусилля на усуненні деяких або і всіх надмірних витрат.

На сьогодні сутність бережливого виробництва в науковій літературі визначають по-різному. Ми систематизували визначення бережливого виробництва за ознаками (табл. 1):

- як сукупність відносин;
- як спосіб мінімізації діяльності, що не додає вартості;
- як скорочення витрат;
- як ефективне використання ресурсів.

Таблиця 1

Систематизація визначення терміну «бережливе виробництво»

Автор	Визначення терміну «бережливе виробництво»
1	2
Бережливе виробництво як сукупність відносин	
Вумек Д., Джонс Д. [4, С.6-7]	ефективна побудова взаємовигідних відносин між постачальниками та споживачами з використанням базових

Продовж. табл. 1

1	2
	принципів концепції
Імаї М. [5, с. 21]	система безперервного вдосконалення найбільш важливих аспектів діяльності організації, безпосередньо пов'язаних зі створенням доданої вартості і відносинами зі споживачами.
Лисицин В. Д., Лисенко О. І., Вовк Ю. С. [6]	система організації і управління розробкою продукції, виробництвом, взаємовідносинами з постачальниками і споживачами, коли продукція виготовляється в точній відповідності до запитів споживачів і з меншими витратами у порівнянні з масовим виробництвом великими партіями
Бережливе виробництво як спосіб мінімізації діяльності, що не додає вартості	
Хоббс Д. [3, с. 11]	здатність виготовлювати продукти при мінімізації діяльності, що не додає вартості, та збільшує витрати виробничого процесу.
Левінсон У., Рерік Р. [7, С. 5-24]	виявлення та усунення з усіх областей бізнесу будь-яких дій, які не додають вартості
Бережливе виробництво як скорочення витрат	
Луйстер Т., Теппінг Д. [8, с. 9]	система, метою якої є позбавлення організації від будь-яких невиробничих витрат у процесі виробництва
Такеда Х. [9, с. 52]	методи організації виробництва, що дозволяють підприємству мінімізувати втрати, істотно збільшити прибуток і добитися видатних результатів
Бережливе виробництво як ефективне використання ресурсів	
Березовський Е. [10]	організація виробничого процесу таким чином, що одночасно забезпечується як висока якість виробленої продукції, так і

Продовж. табл. 1

1	2
	зниження втрат і витрат виробництва, що призводить до ефективного використання наявних ресурсів - фінансових, трудових, матеріальних та інформаційних, в умовах постійно мінливих вимог зовнішнього середовища, потреб населення, стрімкого розвитку науково-технічної бази господарюючих суб'єктів
Янішевський А. [11, с. 22]	концепція, метою якої є зменшення всіх видів втрат і досягнення максимальної ефективності використання всіх ресурсів у виробництві

Для розкриття сутності «бережливого виробництва» проведемо його порівняльну характеристику з домінуючою концепцією ефективно організації виробництва. Загально-відомо, що організація виробництва – це комплекс дій, спрямованих на раціоналізацію процесів праці з матеріальними елементами виробництва в просторі й часі з метою підвищення продуктивності виробництва [12]. У такий спосіб забезпечується виконання завдань за найкоротший час та найбільш ефективно використання ресурсів виробництва. Однак між згаданими концепціями існують й суттєві відмінності стосовно принципів пропорційності, безперервності, граничних відхилень та підвищення ефективності операцій. Ці відмінності ми узагальнили у таблиці 2.

Таблиця 2

Відмінності між концепціями «організація виробництва» та «бережливе виробництво»

Принцип	Трактування в концепції «організація виробництва»	Трактування в концепції «бережливе виробництво»
1	2	3
пропорційності	На ділянці виробляється кількість продукції згідно з нормативами	

Продовж. табл. 2

1	2	3
	забезпечення рівної пропускну здатності за одиницю часу виконання виробничих операцій з виготовлення продукції у всіх частинах виробничого процесу завдяки виробленню кількості напівфабрикатів	
	згідно з нормативами та відповідності продуктивності устаткування на всіх операціях	необхідних для наступної операції
безперервності	Скорочення перерв у технологічному процесі виготовлення продукції	
	стосується технологічного процесу та вимагає мінімізувати перерви між операціями	стосується безперервного покращення всіх аспектів виробництва: зниження витрат, підвищення якості, зростання продуктивності
граничних відхилень	Вимагає виконувати дії в межах допустимих відхилень	Вимагає виконання дії без будь-яких відхилень
підвищення ефективності операцій	Неефективні операції удосконалюються, раціоналізуються	Неефективні операції (муди) видаляються

В основі «бережливого виробництва» та організації виробництва покладено низку принципів, які встановлюють правила, що сприяють раціональній організації виробничих систем. Аналіз сутності згаданих принципів дозволяє стверджувати, що ці дві концепції мають низку схожих принципів, а саме:

- принцип спеціалізації – встановлює розподіл праці, яка характеризується зосередженням на одному робочому місці обмеженого кола робіт із виготовлення продукції чи здійснення інших елементів виробничого процесу. Цей принцип забезпечує скорочення різноманітності робіт і операцій;

- принцип стандартизації – встановлює вимогу впорядкування діяльності, її елементів та результатів шляхом використання стандартів, уніфікації, типізації виробів, техніки і технології в усіх функціональних компонентах виробничої системи;

- принцип паралельності – вимагає суміщення операцій та стадій у часі для одночасного виконання робіт з окремих частин виробничого процесу. Дотримання принципу сприяє безупинному перебігу або повторенню виробничого процесу;

- принцип ритмічності – вимагає забезпечення виготовлення однакової кількості продукції за рівні проміжки часу на всіх стадіях виробничого процесу за певним ритмом. Принцип спрямований на забезпечення рівномірності виконання виробничих операцій, роботи підрозділів підприємства та випуску готової продукції;

- принцип прямоочності – вимагає забезпечення найкоротшого шляху проходження предметами праці всіх стадій і операцій виробничого процесу внаслідок їхнього просторового зближення. Дотримання цього принципу сприяє усуненню зворотних рухів напівфабрикатів у процесі їхньої обробки та створенню найкоротшого маршруту за всіма стадіями і операціями виробничого процесу;

- принцип гнучкості – встановлює можливість пристосування виробничого процесу до змін умов зовнішнього середовища та вимог споживачів до продукції. Гнучкість забезпечує скорочення часу і витрат на переналадження обладнання.

У концепції бережливого виробництва особлива увага приділяється усуненню або скороченню втрат в усіх сферах діяльності. Для виконання цього завдання, втрати, що зустрічаються у всіх видах виробничої діяльності нами згруповано у дев'ять видів (рис. 1): інтелектуальні,

перевиробництво, збиткові запаси, дефекти, надлишкова обробка предметів праці, надлишкове транспортування, простой, ресурсні.

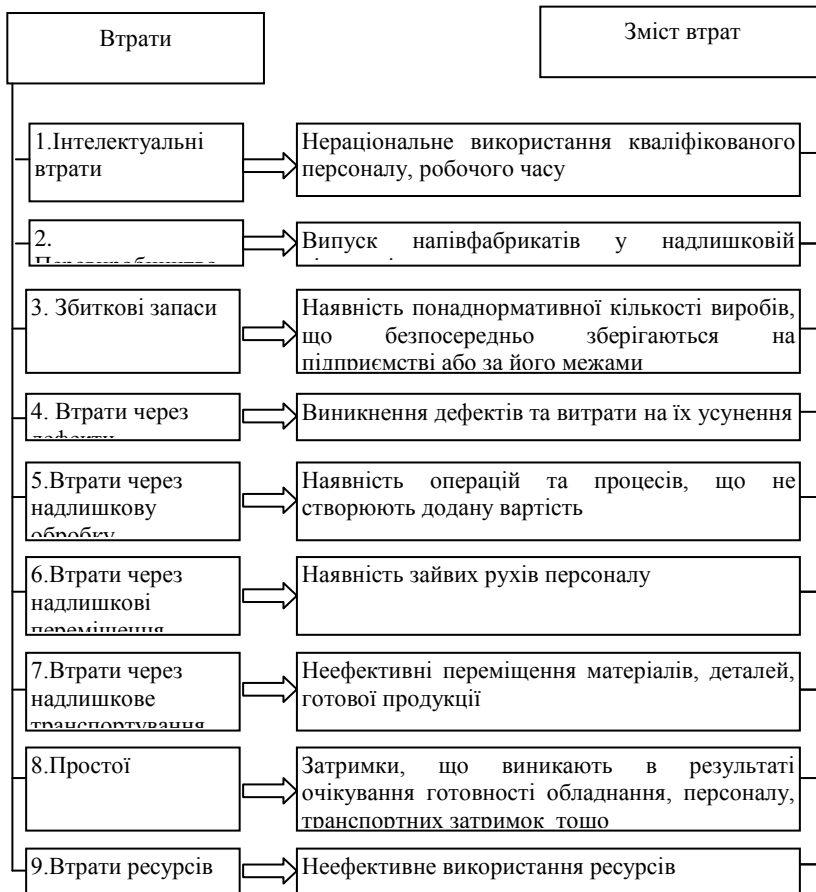

Рис. 1. Види втрат, що виникають у процесі виробництва (узагальнено авторами за [3; 4; 5; 8])

Саме виявлення вище перелічених втрат, їх подальше зменшення та усунення причин їх виникнення лежить в основі концепції бережливого виробництва та технологій, що вона використовує.

Тож, проаналізувавши визначення «бережливого виробництва» різних вчених, ми під цим терміном будемо розуміти особливу систему, яка дозволяє здобути довгострокові конкурентні переваги, базуючись на двох правилах:

- зменшення або усунення втрат під час виробництва продукції;
- покращення якості та цінності товару для споживачів.

У менеджменті існує декілька підходів до управління: системний, ситуаційний, процесний. Для концепції «бережливого виробництва» важливим є розглядати кожен процес, що відбувається у організації. Розглянувши кожен процес від початку до кінця, можна оптимально планувати ресурси, що допоможе позбутися муд (втрат). Тому використання концепції має базуватися на застосуванні процесного підходу.

Процесний підхід в першу чергу вимагає визначити склад та послідовність етапів управління.

На сьогодні є різні точки зору щодо їх кількості та змісту. Низка авторів наголошують на необхідності чіткої постановки цілей бережливого виробництва та застосування методології кайдзен щодо впровадження заходів [6; 10; 11]. До основних етапів управління «бережливим виробництвом» відносять [6; 10; 11]: постановка цілей; вибір сфери застосування; навчання персоналу; картування процесу; створення та введення в дію планів згідно методології (кайдзен заходи). Денніс П. Хоббс наголошує на оцінці проблемних зон та відповідно пропонує такі етапи впровадження системи бережливого виробництва [3, с.84]: оцінка проблемних зон; стратегія впровадження змін; навчання персоналу; збір інформації; моделювання виробничих потужностей; процес переміщення устаткування; впровадження змін; кайдзен заходи.

Спільним для розглянутих підходів є визначення необхідності викриття втрат та реалізація заходів з їх усунення, а також застосування кайдзен як методу постійного поступового вдосконалення.

На наш погляд, в основі послідовності процесу бережливого виробництва має бути цикл Демінга, що складається з етапів планування (встановлення стандартів; визначення процесів, що потребують поліпшення; та розробка плану дій щодо поліпшення); реалізація (втілення плану дій); перевірка (з використанням статистичних методів проведення перевірки стану «як є» з «як повинно бути»); дія (формування нових стандартів за результатами «перевірки»). Особливістю циклу є те, що його необхідно повторювати до досягнення організації «ідеального» стану: без втрат (муд) та за найкращої якості. На наш погляд, оскільки ці заходи є новими, то обов'язковим має бути етап «навчання персоналу». До того ж, для визначення операцій, які потребують удосконалення, попередньо необхідно скласти ланцюг бізнес-процесів.

Виходячи з вищенаведеного процес формування системи бережливого виробництва має складатися з наступних стадій (рис.2): планування, реалізація, діагностика та корегування.

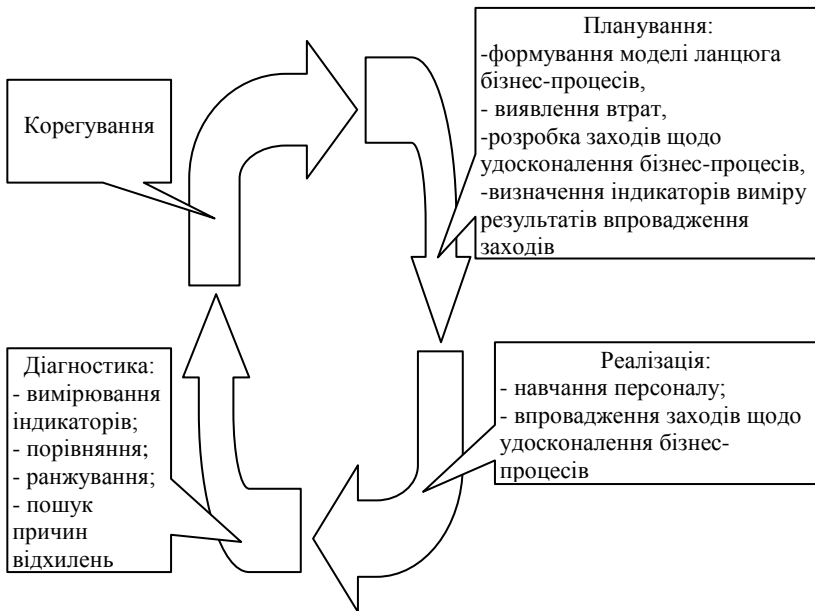

Рис. 2. Етапи управління «бережливого виробництва»
(розроблено авторами)

Стадія планування має містити: формування моделі ланцюга бізнес-процесів, проведення аналізу бізнес-процесів з метою виявлення втрат, розробка заходів щодо удосконалення бізнес-процесів, визначення індикаторів виміру результатів впровадження. До стадії реалізації слід віднести операції: навчання персоналу та безпосередньо впровадження заходів щодо удосконалення бізнес-процесів. Стадія діагностики має включати типові операції [13]: вимірювання індикаторів впровадження заходів бережливого виробництва; порівняння запланованих та фактичних значень індикаторів; ранжування відхилень та пошук причин відхилень.

Що стосується стратегічного управління, то на сьогодні в науковій літературі його етапи достатньо розроблені. Зазвичай його представляють як послідовність: визначення місії та встановлення цілей, вибір стратегії, реалізація стратегії, стратегічний контроль [2, с. 28]. На нашу думку, більш доцільним є представлення стратегічного управління з точки зору процесного підходу, оскільки мова йде про склад операцій, поєднання яких у певній послідовності надасть можливість здійснювати превентивні довгострокові дії. З цієї позиції реалізація стратегії вміщує як найменше дві стадії, - планування стратегії та регулювання.

На наш погляд, найбільш повно процесний підхід враховує модель стратегічного управління, розроблена на засадах загальної теорії систем [14, с.10], яка представляє цей процес як складний інформаційний процес з певних операцій, на яких відбувається отримання, обробка і передача кількісної та якісної інформації. Кожна з таких операцій здійснюється з використанням специфічних методів. В цілому модель базується на принципі ітеративності. Вона представляє таку послідовність операцій [14, с.11]:

- визначення місії і цілей підприємства,
- моніторинг,
- стратегічний аналіз,
- вибір стратегії,
- розробка плану реалізації стратегії,
- діагностування,

- регулювання.

На підставі вищенаведеного ми пропонуємо формувати конкурентну стратегію лідирування за витратами на підставі концептуальної моделі, яка враховує процес управління бережливого виробництва (рис.3).

Рис. 3. Концептуальна модель формування конкурентної стратегії лідирування за витратами на засадах бережливого виробництва (розроблено авторами)

Безпосередньо формування конкурентної стратегії являє собою процес поетапного моделювання, в ході якого встановлюється взаємозв'язок конкурентних можливостей

підприємства з факторами зовнішнього середовища. Формування будь-якої конкурентної стратегії має підпорядковуватися загальній послідовності стратегічного управління. При цьому необхідно враховувати, що місія та стратегічні цілі для неї є стратегічними настановами.

Під час формування конкурентної стратегії виконується завдання обґрунтування конкурентної позиції підприємства на ринку. За умови доповнення процесу формування конкурентної стратегії управління на засадах бережливого виробництва буде виконуватися ще додаткове завдання – ліквідація втрат у бізнес-процесах підприємства. Відповідно завдання ліквідації втрат досягається шляхом виконання стадій та операцій процесу управління бережливим виробництвом.

Запропоновану нами концептуальну схему відрізняє можливість виконувати два типи завдання: традиційне для формування конкурентної стратегії (обґрунтування конкурентної позиції підприємства на ринку) та ліквідація втрат у бізнес-процесах підприємства. У такий спосіб можна визначити всі види втрат, які узагальнено в концепції бережливого виробництва. Це надасть можливість зменшити відповідні їм витрати виробництва.

Все вищесказане дозволяє зробити наступні **висновки**:

1. Проведений критичний аналіз наукових джерел дозволяє систематизувати визначення бережливого виробництва за ознаками: як сукупність відносин; як спосіб мінімізації діяльності, що не додає вартості; як скорочення витрат; як ефективне використання ресурсів.

2. На підставі проведеного порівняння принципів концепцій ефективної організації виробництва та бережливого виробництва встановлено, що ці дві концепції мають низку схожих принципів, які встановлюють правила раціональної організації виробничих систем: спеціалізації, стандартизації, паралельності, ритмічності прямо точності та гнучкості. Узагальнено суттєві відмінності стосовно принципів пропорційності, безперервності, граничних відхилень та підвищення ефективності операцій. На цій підставі доведено, що в основі концепції бережливого виробництва є усунення

причин виникнення втрат. Цей принциповий висновок положено в основу власного визначення «бережливого виробництва».

3. Доведено, що втрати, які зустрічаються у всіх видах виробничої діяльності доцільно згрупувати за видами: інтелектуальні, перевиробництво, збиткові запаси, дефекти, надлишкова обробка предметів праці, надлишкове транспортування, простої, ресурсні.

4. Обґрунтовано послідовність управління процесу бережливого виробництва. Відмінністю даного процесу є базування на циклі Демінгу, що надає можливість повторювати операції управління до усунення втрат за всіма ланками ланцюга бізнес-процесів.

5. Розроблено концептуальну модель формування конкурентної стратегії лідирування за витратами на засадах управління бережливого виробництва. Запропоновану концептуальну модель відрізняє можливість виконувати два типи завдання: традиційне для формування конкурентної стратегії (обґрунтування конкурентної позиції підприємства на ринку) та ліквідація втрат у бізнес-процесах підприємства.

Література

1. Портер М.Е. Стратегія конкуренції / М. Портер // Пер. з англ. А.Олійник, Р.Скільський. – К.: Основи, 1998. – 390с
2. Томпсон А.А., Стрикленд А.Дж. Стратегический менеджмент: Искусство разработки и реализации стратегии / А.А. Томпсон, А.Дж. Стрикленд. Пер. с англ. – М.: Банки и биржи: ЮНИТИ, 1998. – 576 с.
3. Хоббс Д. Внедрение бережливого производства: практическое руководство по оптимизации бизнеса / Деннис П. Хоббс: пер. с англ. – Минск : Гревцов Пабlishер, 2007. – 352 с.
4. Вумек Дж. П. Бережливое производство: Как избавиться от потерь и добиться процветания вашей компании / Джеймс П. Вумек, Дэниел Т. Джонс; пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. – 473 с.

5. Имаи М. Путь к снижению затрат и повышению качества / Масааки Имаи, Гемба Кайдзен; пер с англ. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 346с.
6. Лисицин В.Д. Роль “ощадливого виробництва” в діяльності підприємства / В. Д. Лисицин, О. І. Лисенко, Ю. С. Вовк // Вісник НТУУ “КПІ” – 2009. - №1. – С. 39-61.
7. Левинсон У., Рерик Р. Бережливое производство: синергетический подход к сокращению потерь. – М.: РИА “Стандарты и качество”, 2007. – 272 с.
8. Луйстер Т. Бережливое производство от слов к делу / Т. Луйстер; Т. Луйстер, Д. Теппинг; Пер. с англ. А.Л. Раскина; Под ред. В.В. Брагина. – М.: Стандарты и качество, 2008. – 130 с.
9. Такеда Х. Синхронизированное производство / Х. Такеда; Х. Такеда; Пер. с англ. И. Попеско; под ред. И. Петровской. – М.: ИКСИ, 2008. – 285 с.
10. Березовский, Э.Э. Бережливое производство в международной практике хозяйствования: проблемы и перспективы/ А.А. Кизим, Э.Э. Березовский // Экономический вестник ЮФО. 2017. – №7. – С. 27-30
11. Янишевский А. Системы менеджмента и инструменты бережливого производства / Янишевский А. Э., Беляев А. М. // Das Management. – 2010. – № 2. – С. 22 – 28.
12. Осипов В.І. Економіка підприємства: Підручник / В.І. Осипов – Одеса: Маяк, 2005. – 724с
13. Кузнецова І.О. Діагностика в процесі стратегічного управління підприємством: місце та структура / І.О Кузнецова // Вісник соціально-економічних досліджень, Одеса: ОНЕУ. – 2016. – Вип. 1(60). – С. 142-149
14. Процес стратегічного управління, його структура та зміст // Сучасні технології стратегічного управління в умовах євроінтеграції: монографія / За ред. І.О. Кузнецової // Одеса: ОНЕУ, 2018. – С.6-17

1.Porter M.E. Stratehiya konkurentsiyi / M. Porter // Per. z anhl. A.Oliynyk, R.Skil's'kyu. – К.: Osnovy, 1998. – 390s

2.Tompson A.A., Stryklend A.Dzh. Stratehycheskyy menedzhment: Yskusstvo razrabotky y realizatsyy stratehy / A.A.

Tompson, A.Dzh. Stryklend. Per. s anhl. – M.: Banky y byrzhzy: YuNYTY, 1998. – 576 s.

3.Khobbs D. Vnedrenye berezhlyvoho proyzvodstva: praktycheskoe rukovodstvo po optymyzatsyy byznesa / Dennys P. Khobbs: per. s anhl. – Mynsk : Hrevtsov Pablysher, 2007. – 352 s.

4.Vumek Dzh. P. Berezhlyvoe proyzvodstvo: Kak yzbavyt'sya ot poter' y dobyt'sya protsvetaniya vashey kompanyy / Dzheyms P. Vumek, Dənyel T. Dzhons; per. s anhl. – M.: Al'pyna Byznes Buks, 2004. – 473 s.

5.Ymay M. Put' k snyzhenyyu zatrat y povыshenyuu kachestva / Masaaky Ymay, Hembra Kaydzen; per s anhl. – M. : Al'pyna Byznes Buks, 2005. – 346s.

6.Lysytsyn V.D. Rol' “oshchadlyvoho vyrobnytsva” v diyal'nosti pidpryyemstva / V. D. Lysytsyn, O. I. Lysenko, Yu. S. Vovk // Visnyk NTUU “KPI” – 2009. - #1. – S. 39-61.

7. Levynson U., Reryk R. Berezhlyvoe proyzvodstvo: synerhetycheskyy podkhod k sokrashchenyyu poter'. – M.: RYA “Standarty y kachestvo”, 2007. – 272 s.

8.Luyster T. Berezhlyvoe proyzvodstvo ot slov k delu / T. Luyster; T. Luyster, D. Teppynh; Per. s anhl. A.L. Raskyna; Pod red. V.V. Brahyna. – M.: Standarty y kachestvo, 2008. – 130 s.

9.Takeda Kh. Synkhronyzirovannoe proyzvodstvo / Kh. Takeda; Kh. Takeda; Per. s anhl. Y. Popesko; pod red. Y. Petrovskoy. – M.: YKSY, 2008. – 285 s.

10.Berezovskyy, Э.Э. Berezhlyvoe proyzvodstvo v mezhdunarodnoy praktyke khozyaystvovaniya: problemy y perspektivy/ A.A. Kuzym, Э.Э. Berezovskyy // Ekonomycheskyy vestnyk YuFO. 2017. – #7. – S. 27-30

11.Yanyshevskyy A. Systemy menedzhmenta y ynstrumenty berezhlyvoho proyzvodstva / Yanyshevskyy A. Э., Belyaev A. M. // Das Management. – 2010. – # 2. – S. 22 – 28.

12.Osypov V.I. Ekonomika pidpryyemstva: Pidruchnyk / V.I. Osypov – Odesa: Mayak, 2005. – 724s

13.Kuznetsova I.O. Diahnostyka v protsesi stratehichnoho upravlinnya pidpryyemstvom: mistse ta struktura / I.O Kuznetsova // Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen', Odesa: ONEU. – 2016. – Vyp. 1(60). – S. 142-149

14. Protses stratehichnoho upravlinnya, yoho struktura ta zmist // Suchasni tekhnolohiyi stratehichnoho upravlinnya v umovakh yevrointehratsiyi: Monohrafiya / Za red. I.O. Kuznetsovoyi // Odesa: ONEU, 2018. – S.6-17

11.12.2018

УДК 331.103.224

JEL Classification: O320

Маммадова Нізяр Октай гизи, Балаев Гусейн Магеррам оглу

ДІАГНОСТИЧНІ ОСНОВИ ЕКСПЕРТИЗИ І ДЕТАЛІЗАЦІЯ ХІМІЧНОГО СКЛАДУ І ХАРЧОВОЇ ЦІННОСТІ СУХОГО МОЛОКА

У статті розглядаються історія виникнення сухого молока, деталізуються хімічний склад і харчова цінність сухого молока, а саме процентний вміст вітамінів, амінокислот, мінеральних речовин, класифікація та особливості технологія виробництва сухого молока.

Відзначається, що історія виробництва сухого молока налічує понад 200 років і перша згадка про його виробництві припадає на кінець 18 століття.

Так само, автор звертає увагу на те, що популярність розпилювальної сушки виробництва сухого молока була пов'язана з високою продуктивністю і високою якістю сухого молока. Тоді як вальцова сушка відрізняється малою продуктивністю.

Варто відзначити, що за органолептичними показниками і харчової цінності сухе молоко має властивий свіжому пастеризованому молоку смак і запах, а по консистенції - порошок, що складається з агломерованих частинок сухого молока, білого кольору, з кремовим відтінком. Таким чином, в харчовій промисловості знаходить широке поширення і використання сухих молочних консервів, серед яких сухе

молоко з огляду на високу живильну і біологічної цінності, збереження і тривалості зберігання.

Ключові слова: сухе молоко незбиране, класифікація сухого молока, хімічний склад, харчова цінність, дефекти, експертиза.

Mammadova Nigyar Oktay gizi, Balayev Huseyn Magerram oglu

DIAQNOSTIC BASES OF EPERTISE AND DETAILING THE COMPOSITION AND NUTRITIONAL VALUE OF POWDERED MILK

The article discusses the history of the appearance of milk powder, details the chemical composition and nutritional value of milk powder, namely the percentage of vitamins, amino acids, minerals, classification and features of the technology of production of milk powder.

It is noted that the history of the production of milk powder has more than 200 years and the first mention of its production falls on the end of the 18th century.

Also, the author draws attention to the fact that the popularity of spray drying of the production of powdered milk was associated with high productivity and high quality of powdered milk. Whereas roller drying is characterized by low productivity.

It is worth noting that, according to organoleptic indicators and nutritional value, powdered milk has a taste and smell characteristic of fresh pasteurized milk, and by its consistency - a powder consisting of agglomerated particles of powdered milk, white with a cream shade.

Thus, the food industry is widely used and the use of canned milk powder, among which powdered milk due to its high nutritional and biological value, safety and storage time.

Key words: whole powdered milk, classification of powdered milk, chemical composition, nutritional value, defects, expertise.

Маммадова Нигяр Октай гызы, Балаев Гусейн Магеррам оглу

ДИАГНОСТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЭКСПЕРТИЗЫ И ДЕТАЛИЗАЦИЯ ХИМИЧЕСКОГО СОСТАВА И ПИЩЕВОЙ ЦЕННОСТИ СУХОГО МОЛОКА

В статье рассматриваются история возникновения сухого молока, детализируются химический состав и пищевая ценность сухого молока, а именно процентное содержание витаминов, аминокислот, минеральных веществ, классификация и особенности технология производства сухого молока.

Отмечается, что история производства сухого молока насчитывает более 200 лет и первое упоминание о его производстве приходится на конец 18 века.

Так же, автор обращает внимание на то, что популярность распылительной сушки производства сухого молока была связана с высокой производительностью и высоким качеством сухого молока. Тогда как вальцовая сушка отличается малой производительностью.

Стоит отметить, что по органолептическим показателям и пищевой ценности сухое молоко имеет свойственный свежему пастеризованному молоку вкус и запах, а по консистенции – порошок, состоящий из агломерированных частиц сухого молока, белого цвета, с кремовым оттенком.

Таким образом, в пищевой промышленности находит широкое распространение и использование сухих молочных консервов, среди которых сухое молоко ввиду высокой питательной и биологической ценности, сохранности и длительности хранения.

Ключевые слова: сухое молоко цельное, классификация сухого молока, химический состав, питательная ценность, дефекты, экспертиза.

DOI: 10.32680/2409-9260-2018-11-263-136-144

Постановка проблемы. Ещё в 18 веке была известна традиция жителей Восточной Сибири получать своеобразный

молочный порошок путем вымораживания обычного молока. Тогда городские промышленники обратили внимание на «млечные глыбы», которые хранились неопределённо долго.

История производства сухого молока насчитывает более 200 лет и первое упоминание о его производстве приходится на конец 18 века. Люди всегда были заинтересованы в сохранности и длительности хранения молока. Однако впервые в истории упоминание о сухом молоке было отмечено в «Трудах Вольного Экономического Общества» года, где Иван Ерих отметил, что традиция жителей Восточной Сибири получали «Великие запасы млечных глыб или ледников» путем вымораживания обычного молока, которые хранились неопределенно долго. Первое сухое молоко, технология получения которого была достаточно сложна, сохраняя при этом все полезные свойства исходного продукта было получено в начале 19 века русским врачом Осипом Кричевским. Данный продукт относится к молочным консервам, в которых содержание влаги составляет не более 7 %. Потребовалось всего несколько десятилетий, чтобы сухой молочный порошок приобрел популярность и были разработаны способы промышленного его получения. Благодаря этому сегодня он используется в пищевой промышленности шире своего жидкого предшественника.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы.

Однако промышленное производство сухого молока началось в конце XIX в. началось промышленное производство. Способ получения сухого молока состоит в нормализации, пастеризации и сгущении свежего коровьего молока, которое затем гомогенизируют и производят сушку при температуре 150—180 °С на распылительных или вальцевых сушильных установках, после чего просеивают через специальный механизм и охлаждают.

Целью статьи выступают диагностические основы экспертизы и детализация химического состава и пищевой ценности сухого молока.

Изложение основного материала исследования с полным обоснованием полученных научных результатов.

Популярність распылительной сушки производства сухого молока объясняется высокой производительностью и высоким качеством сухого молока. Тогда как вальцовая сушка отличается малой производительностью. Сухое молоко, полученное вальцовой сушкой содержит значительное количество свободных жиров, позволяя тем самым сократить использование в шоколадной промышленности ценного масла какао.

Сухое молоко классифицируют на цельное сухое молоко или обезжиренное сухое молоко, различающиеся процентным содержанием веществ. В свою очередь получают следующие виды сухого цельного молока: молоко сухое 20 % жирности, молоко сухое 25% жирности и молоко сухое для производства продуктов детского питания. Калорийность сухого цельного молока на 100 г составляет 549,3 ккал., а процентное содержание жира составляет 26%, белков – 25,5%, молочного сахара – 36,5%, минеральных веществ 9%, влажность – 4%.

Калорийность обезжиренного цельного сухого молока на 100 г составляет 373 ккал., а процентное содержание жира составляет 1%, белков – 36%, молочного сахара – 52%, минеральных веществ 6%, влажность – 5%.

Быстрорастворимое сухое молоко получают путём смешивания цельного и обезжиренного сухого молока. Смесь увлажняют паром, после чего она слипается в комки, которые потом снова сушат. Сухое цельное молоко является широко известным и используемым пищевым продуктом, с характерным химическим составом и питательной ценностью, получаемым методом просушки предварительно пастеризованного коровьего молока. Ввиду полезности, доступности, длительному сроку хранения потребление сухого молока всё время возрастает.

Сухое молоко ввиду длительного срока хранения и соответственно отсутствия затрат на охлаждающие транспортные средства, удобства транспортирования из-за меньшего веса и объема, содействии создания запаса пищевых молочных продуктов является важным пунктом в поставках продовольственной помощи ООН, защиты от радиационного

облучения, а также широко используется путешественниками, находят применение в хлебопекарной, кондитерской и мясной промышленности, является основным ингредиентом для продуктов и диетического питания.

Спортсмены используют цельное сухое молоко вместо протеина, животноводы для выкармливания молодняка, косметологи (calorizator). Из него можно приготовить полезную очищающую или питательную маску для кожи в домашних условиях.

Молоко сухое цельное отличается своими полезными свойствами, как и свежее, поскольку все ценные аминокислоты, растворимые витамины, каротин, холин при его производстве сохраняются. Также в нем достаточное для нормальной жизнедеятельности организма полезных минеральных веществ, таких как кальция, калия, натрия, серы, хлора и более десятка полезных микроэлементов - йода, меди, хрома, железа, марганца и прочие.

Стоит отметить, что по органолептическим показателям и пищевой ценности сухое молоко имеет свойственный свежему пастеризованному молоку вкус и запах, а по консистенции – порошок, состоящий из агломерированных частиц сухого молока, белого цвета, с кремовым оттенком. По физико-химическим показателям, таким как массовая доля жира – не более 15%, массовая доля белка не менее 34, 0 %, кислотность не более 20 С.

Калорийность молока сухого цельного составляет 476 ккал на 100 грамм продукта. Химический состав и пищевая ценность сухого молока, актуальность его применения в пищевой индустрии обусловлена не только его калорийностью, а также содержанием в его составе всех участвующих в биосинтезе белка 20 аминокислот, широкого спектра витаминов и минеральных веществ (витаминов А,Д, группы В). Химический состав представлен 25% белков, не менее 25 % жир, 39,4% молочного сахара, 6,0% минеральных солей и 4,0% влаги.

Например в 100 граммах сухого цельного коровьего молока содержится 36% белка, 52 % углеводов, до 1 ,3 % Са,

1,8% - К, вітаміна А до 0, 003мг, В1 – 0,46 мг, В2- 2, 1 мг, Д- 0,57 мкг. Молоко сухое обезжиренное багат такими вітамінами і мінералами, як: вітаміном В1 - 20 %, вітаміном В2 - 100 %, холином - 22 %, вітаміном В5 - 66,4 %, вітаміном В6 - 15 %, вітаміном В12 - 150 %, вітаміном Н - 30,6 %, вітаміном РР - 37,5 %, калієм - 49 %, кальцієм - 115,5 %, магнієм - 40 %, фосфором - 115 %, хлором - 40 %, йодом - 36,7 %, кобальтом - 30 %, міддю - 12,2 %, молибденом - 51,4 %, селеном - 18,2 %, хромом - 34 %, цинком - 28,3 %.

Отличаясь длительным сроком хранения (до 8 месяцев со дня выработки) пищевая ценность сухого молока способна ухудшаться ввиду высокой температуры и относительной влажности воздуха, которая не должна превышать 85%.

Наряду с наличием в химическом составе сухого молока широкого спектра витаминов, аминокислот и минеральных веществ, в его составе также содержится большое количество окисленного холестерина, способного вызвать атеросклеротические отложения.

Стоит отметить, что высокая питательная ценность сухих молочных продуктов по сравнению со свежим молоком после их- восстановления достигается за счет добавления комплекса витаминов, минеральных веществ, масел, декстринмальтозы, белковых и иных добавок.

Клинические исследования, проводимые Институтом Питания Академии Медицинских Наук под рук. Профессора Молчановой О.П. выявили, что по биологической и питательной ценности, сухое молоко, как упомянулось выше является полноценным пищевым продуктом, из которого можно приготовить простоквашу, кефир, творог, сливки, сметану, йогурт, детское питание, в случае возникновения необходимости.

Способ получения сухого молока состоит в пастеризации свежего коровьего молока, которое затем выпаривают и распыляют на распылительной установке, после чего просеивают через специальный механизм и охлаждают.

Срок хранения сухого цельного молока меньше чем обезжиренного, так как жиры подвержены порче - прогорканию.

Оно должно храниться при температуре от 0 до 10°C и относительной влажности воздуха не выше 85% до 8 месяцев со дня выработки.

Стоит отметить, что ввиду того, что вскрытую банку сухого молока необходимо хранить в закупоренном виде, в сухом прохладном месте, в противном случае в течении 3-5 дней появляются следующие дефекты. Для увеличения срока годности продукта производят его фасовку в вакуумные пакеты или используют инертные газы.

К основным дефектам сухого цельного и обезжиренного сухого молока относятся: 1) прогоркание, возникающее как результат окисления жира; 2) комковатость, образуемая в продукте из-за поглощения сухим молоком влаги при недостаточной или нарушении герметичности тары; 3) неприятный запах и вкус, возникающие вследствие хранения продукта при высокой влажности (свыше 85%), высокой температуры и плохой вентиляции складских помещений.

Выводы. Таким образом, в пищевой промышленности находит широкое распространение и использование сухих молочных консервов, среди которых сухое молоко ввиду высокой питательной и биологической ценности, сохранности и длительности хранения. В связи с этим особое значение приобретает проведение экспертизы пищевой ценности и химического состава сухого молока, его соответствие нормам химической, физиологической и химической безопасности, а также исследование на содержание меланина нормы которого в нашей республике не установлены.

Литература

1. Фомина. О.И Молоко и молочные продукты. Энциклопедия международных стандартов. Москва, 2011
2. Кивенко С. В., Страхов В. В. Производство сухого и сгущенного молока // Пищевая промышленность, 1965. – 279 с.
3. Лунгрэн В. Г. Производство молочных консервов. – М.: Пищевая промышленность, 1981. – 160 с.

4. Липатов Н. Н., Харитонов В. Д. Сухое молоко. – М.: Легкая и пищевая промышленность, 1981. – 264 с.

1. Fomyna. O.Y Moloko y molochnye produkty. Entsyklopedyya mezhdunarodnykh standartov. Moskva, 2011

2. Kyvenko S. V., Strakhov V. V. Proyzvodstvo sukhoho y s·hushchennoho moloka // Pyshchevaya promyshlennost', 1965. – 279 s.

3. Lunhren V. N. Proyzvodstvo molochnykh konservov. – М.: Pyshchevaya promyshlennost', 1981. – 160 s.

4. Lypatov N. N., Kharytonov V. D. Sukhoe moloko. – М.: Lehkaya y pyshchevaya promyshlennost', 1981. – 264 s.

27.12.2018

УДК 330.332

JEL Classification: H430

Полянська Алла, Савка Юлія

ПРОЕКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ЕНЕРГЕТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ РИНКОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Уточнено поняття ринкових трансформацій у розвитку енергетичних підприємств на прикладі сфери електропостачання. Виділено основні напрями ринкових трансформацій в енергетиці. Проаналізовано сучасний стан інвестиційного забезпечення реалізації трансформаційних змін у сфері електропостачання. Обґрунтовано актуальність проектної діяльності для забезпечення реалізації заходів щодо технічного оновлення та модернізації обладнання галузевої інфраструктури як необхідної умови реалізації стратегічних програм розвитку вітчизняного паливно-енергетичного комплексу (ПЕК), досягнення відповідності міжнародним вимогам та

зобов'язанням. Узагальнено зміст та переваги проектної діяльності для реалізації змін у вітчизняній енергетиці. Підкреслено переваги та перешкоди імплементації проектної діяльності для енергетичних підприємств. Виділено основні види проектів у діяльності підприємств на основі їх класифікації, що враховує специфіку такої діяльності, а саме сферу реалізації, цілі проекту, терміни виконання, вартість. Запропоновано шляхи розширення застосування проектної діяльності, зокрема для підприємств електропостачання шляхом розгляду різних видів проектної діяльності та виділення проектів розвитку, які відповідають програмним документам і планам розвитку ПЕК. Даний підхід, на відміну від усталених процедур інвестування, розглядає можливості залучення зацікавлених у реалізації проектів сторін і має на меті не тільки комерційний, але і благодійний, соціальний, екологічний та інші результати планування розвитку. На основі дослідження результатів впровадження проектної діяльності у практику підприємства електропостачання визначено недоліки та перешкоди, які необхідно усунути для покращення результативності інвестування у розвиток енергетичних підприємств за рахунок проектної діяльності. Запропоновано напрями активізації проектної діяльності у діяльності енергетичних компаній.

Ключові слова: енергетика, проектна діяльність, розвиток, модернізація, інвестиції, ринкові трансформації, зацікавлені сторони.

Polyanska Alla, Savka Julia

PROJECT ACTIVITY AS AN INSTRUMENT FOR DEVELOPMENT OF ENERGY COMPANIES IN MARKET TRANSFORMATION CONDITIONS

The concept of market transformations in the development of energy enterprises is clarified on the example of the power supply sector. The basis of market transformations in energy is highlighted. The current state of investment support for the implementation of transformational changes in the field of electricity supply has been

analyzed. The relevance of the project activity for ensuring the implementation of measures for technical upgrading and modernization of the equipment industry infrastructure as a necessary condition for implementation of strategic development programs of the domestic fuel and energy complex (FEC) as well as the for achievement of compliance with international requirements and obligations was substantiated. The content and advantages of the project activity for the implementation of changes in the domestic energy sector are summarized. The advantages and disadvantages of implementation of project activity for power enterprises are highlighted. The main types of projects in the activity of enterprises are determined on the basis of their classification, taking into account the specifics of the project activity such as the scope of implementation, project objectives, terms of execution, cost. The ways of expanding of project activity use, in particular for electricity supply companies, by considering different types of project activity and allocating the development projects that are in line with the program documents and plans for the development of the fuel and energy complex are proposed. Such approach, in contrast to the established investment procedures, consider the possibilities of attracting the project stakeholders interested in the project and projects aimed at not only commercial but also charitable, social, environmental and other results of development planning. On the basis of the research results of the implementation of the project activity in the practice of the electricity supply company, there were identified shortcomings and obstacles that need to be addressed to improve the efficiency of investing in the development of energy companies through project activities. Areas of activation of the energy companies' project activity are offered.

Key words: energy, project activity, development, modernization, investments, market transformations, stakeholders.

Полянская Алла, Савка Юлия

ПРОЕКТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАК ИНСТРУМЕНТ РАЗВИТИЯ ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ В УСЛОВИЯХ РЫНОЧНЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ

Уточнено понятие рыночных трансформаций в развитии энергетических предприятий на примере сферы электроснабжения. Выделены основные направления рыночных трансформаций в энергетике. Проанализировано современное состояние инвестиционного обеспечения реализации трансформационных изменений в сфере электроснабжения. Обоснована актуальность проектной деятельности для обеспечения реализации мероприятий по техническому обновлению и модернизации оборудования отраслевой инфраструктуры как необходимого условия реализации стратегических программ развития отечественного топливно-энергетического комплекса (ТЭК), достижения соответствия международным требованиям и обязательствам. Обобщены содержание и преимущества проектной деятельности предприятий для реализации изменений в отечественной энергетике. Подчеркнуто преимущества и препятствия имплементации проектной деятельности для энергетических предприятий. Выделены основные виды проектов в деятельности предприятий на основе их классификации, учитывающей специфику проектной деятельности, а именно сферы реализации, цели проекта, строки выполнения, стоимость. Предложены пути расширения применения проектной деятельности, в частности для предприятий электроснабжения, путем рассмотрения разных видов проектной деятельности и выделение проектов развития, которые соответствуют программным документам и планам развития ТЭК. Данный подход, в отличие от устоявшихся процедур инвестирования, рассматривает возможности привлечения заинтересованных в реализации проектов сторон и имеет целью не только коммерческий, но и благотворительный, социальный,

экологический и другие результаты планирования развития. На основе исследования результатов внедрения проектной деятельности в практику предприятия электроснабжения определены недостатки и препятствия, которые необходимо устранить для улучшения результативности инвестирования в развитие энергетических предприятий за счет проектной деятельности. Предложены направления активизации проектной деятельности в деятельности энергетических компаний.

Ключевые слова: энергетика, проектная деятельность, развитие, модернизация, инвестиции, рыночные трансформации, заинтересованные стороны.

DOI: 10.32680/2409-9260-2018-11-263-144-163

Постановка проблеми. Реформування енергетичної системи в Україні вимагає створення умов ефективної реалізації цілей розвитку, необхідних для розробки принципово нових підходів, форм та методів управління діяльністю енергетичних підприємств. Вони повинні відповідати всім сучасним вимогам та новому мисленню, а також соціально-економічним змінам у світі, що висувують перед суспільством зростаючу потребу в енергоресурсах, ефективному їх використанні, розвитку джерел забезпечення енергетичними ресурсами з дотриманням принципів енергетичної безпеки, енергоощадності та енергоефективності. Сучасне суспільство ставить перед галуззю завдання формування енергетичного ринку та його агентів, які здатні на конкурентних засадах адаптуватися до умов світового розвитку, тенденцій глобалізації, зміцнюючи та оновлюючи виробничий потенціал галузевих підприємств. Для реалізації даних завдань технології управління мають мати випереджальний характер, відрізнятися від традиційних методів і підходів вирішення проблем розвитку галузевих підприємств. Отже, проблематика, яка розглядається у даній статті є актуальною і на часі.

Аналіз публікацій з досліджуваної проблематики. Вагомий внесок у розвиток теорії проектного менеджменту зробили фахівці інституту управління проектами (США).

Фахівці даної організації визначають проект як тимчасовий захід для створення унікального продукту, послуги або результату [1]. Тимчасовий характер проектів вказує на певний початок і кінець. Кінець досягнуто, коли цілі проекту були досягнуті або коли проект був припинений, оскільки його цілі не будуть або не можуть бути виконані, або коли потреба для проекту більше не існує.

У вітчизняній науковій літературі питання проектної діяльності розглядається у працях Шарової О. С. [2], Довганя Л. Є., Мохонька Г. А., Малика І. П. [3], Федішина Б. [4], Ілляшенка С. М. [5]. У публікаціях вітчизняних вчених розглядаються приклади застосування проектної діяльності у різноманітних галузях. Науковці зазначають, що проектна діяльність є відносно новим напрямом економічної та управлінської діяльності, який з одного боку набуває все більшого застосування, а з іншого – характеризується цілеспрямованістю, конкретизацією та послідовністю цілей, які ставляться перед проектом. Зокрема, у роботі Федішин Б., Євтуха П. на конкретних прикладах показано недоліки та прорахунки у проектній діяльності та визначено основні етапи розробки проектів в умовах нестабільної економіки. У джерелах [6-8] розглядаються особливості проектної діяльності для розвитку громад. Шарова О. С. досліджує ієрархію робіт при організації роботи над проектом на засадах теорії проектної діяльності. У працях Ілляшенка С. М. та авторського колективу [3] звернено увагу на особливості і переваги проектної діяльності, врахування яких значно полегшить цю роботу та дозволить наблизити планування розвитку підприємств до очікуваних результатів.

Невирішені раніше частини загальної проблеми.

Таким чином, сучасним та дієвим способом залучення інвестицій у розвиток галузевих підприємств є проекти. Сьогодні на них звертається особлива увага у всіх сферах та галузях суспільного розвитку. Проте це достатньо новий підхід в управлінні, який починає активно розвиватись та вимагає більш глибокого та змістовного аналізу базових понять, технологій, методів управління проектною діяльністю. Разом з

тим, проведені дослідження у даній сфері не даються повного розуміння, яким чином застосування технології проектної діяльності дозволить забезпечити цілі розвитку підприємств в умовах трансформацій.

Метою даної статті є обґрунтування актуальності проектної діяльності в умовах ринкових трансформацій та характеристика основних її складових для вирішення сучасних завдань розвитку вітчизняних підприємств, зокрема на прикладі підприємств електропостачання.

Виклад основного матеріалу. Особливістю проектного управління на підприємстві є оперативне й адекватне реагування на зміни зовнішніх і внутрішніх умов господарювання, які не завжди можна однозначно оцінити за рахунок чіткого і послідовного вирішення поставлених завдань. З метою уточнення поняття ринкових трансформацій у енергетиці визначено сутність трансформацій як змін у діяльності підприємств паливно-енергетичного комплексу (ПЕК) відповідно до затверджених програмних документів розвитку вітчизняної енергетики, міжнародних нормативних документів і стандартів, планів розвитку енергетичних підприємств, актуальність яких визначена об'єктивними викликами поступу світової енергетики та необхідністю покращення сучасного стану розвитку вітчизняних підприємств паливно-енергетичного комплексу [9-11].

Враховуючи специфіку роботи окремих секторів у енергетиці та з метою забезпечення реорганізації електроенергетичної галузі в світлі реалізації закону «Про енергетичний ринок», розроблені, затверджені та впроваджуються стратегічні програмні документи, у яких задекларовано стратегічні цілі розвитку підприємств електроенергетики, які вимагають реалізації відповідних змін, зокрема за рахунок:

– організаційних змін шляхом реорганізації ринків енергії та імплементації європейського законодавства у сфері енергетики відповідно до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства, яке для електроенергетичного сектору полягає у відокремленні, відповідно до Третього

енергетичного пакету, основних видів виробничої діяльності; лібералізації електроенергетичного ринку шляхом переходу від моделі єдиного покупця до моделі прямих договорів між постачальниками і споживачами енергії та балансуючого ринку; забезпечення прозорості енергетичних ринків та підвищення їх ефективності; удосконалення законодавства та регуляторного середовища щодо створення сприятливих умов для залучення інвестицій в енергетичний сектор та реконструкції існуючих об'єктів інфраструктури;

– економічних змін шляхом переходу на єдині для всіх споживачів принципи ринкового ціноутворення на основі поетапної ліквідації перехресного субсидювання і вирівнювання цін на природний газ та електричну енергію для всіх споживачів, включаючи населення, на економічно обґрунтованому рівні та одночасне здійснення переходу до адресних дотацій соціально вразливим верствам населення;

– техніко-технологічних змін шляхом переходу до енергоефективного та енергоощадного використання і споживання енергоресурсів за рахунок впровадження інноваційних технологій, що дасть змогу скоротити енергоемність ВВП не менше як на 20 % протягом п'яти років, а також здійснення нормативно-правових і технічних заходів щодо синхронізації енергетичної системи України з об'єднанням енергосистем країн ЄС ENTSO-E [11].

На сьогодні єдиним механізмом, який дозволяє керувати розвитком електричних мереж є інвестиційні програми. Аналізування виконання інвестиційних програм, спрямованих на реалізацію заходів щодо оновлення і модернізації технічної складової розвитку підприємств електропостачання, дозволило підсумувати, що впродовж 2014-2017 рр. рівень виконання інвестиційних програм знаходився у діапазоні 75,6-84,5 %, що, як наслідок, в умовах високого рівня зношеності технічного парку підприємств ПЕК (близько 80 %) перешкоджає досягненню визначених у програмних документах і планах значень пріоритетів розвитку (рис. 1).

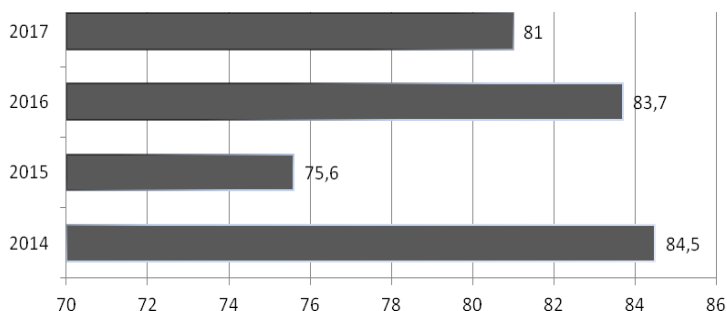

Рис. 1. Виконання інвестиційних програм підприємств електропостачання впродовж 2014-2017 років, % [12]

Ключовим питанням реалізації зазначених змін є наявність надійної та конкурентоспроможної інфраструктури для постачання електроенергії споживачам, яка вимагає модернізації підприємств електроенергетики та передбачає покращення їх матеріального стану, впровадження у практику обслуговування користувачів сучасних інформаційних технологій, формування відкритого доступу до інформації про результати діяльності підприємства. Дотримання цих вимог не тільки підвищить ефективність діяльності підприємств, а й значно вплине на результати реалізації реформ у енергетичній сфері.

Планом розвитку розподільних мереж передбачено такі можливі джерела фінансування будівництва електричних мереж: амортизаційні відрахування; прибуток від ліцензованої діяльності; інвестиційна надбавка до тарифу; кредити; інші джерела (рис. 2).

Додатковими джерелами фінансування інвестиційної програми можуть бути кредити, будь-яка інша фінансова допомога, кошти, отримані від здійснення діяльності, пов'язаної та не пов'язаної з передачею та постачанням електричної енергії, та інші джерела відповідно до вимог чинного законодавства. Можливі джерела фінансування визначаються на підставі

пропозицій енергопостачальних компаній та уточнюються під час складання річних інвестиційних програм. Як можна побачити із рис. 2, на інші джерела фінансування розвитку підприємств електропостачання припадає 29 %. Враховуючи переваги, які надає проектна діяльність для розвитку підприємств, а саме: можливість реалізувати завдання, вирішення яких є необхідним для досягнення цілей розвитку підприємства; бюджетування фінансових потоків на основі збалансування потреби у фінансових ресурсах та їх витрат; моніторинг та контроль за виконанням завдання та використанням для цього фінансових ресурсів; адресна цілеспрямованість фінансових ресурсів у конкретні об'єкти, процеси, цілі, завдання та відповідальність за виконану роботу, – її впровадження у практику вітчизняних енергетичних підприємств розширює можливості інвестування у їх розвиток.

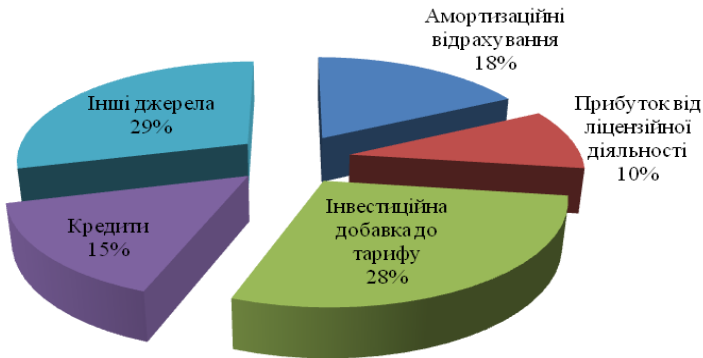

Рис. 2. Можливі джерела фінансування будівництва електричних мереж напругою 0,4-110(150) кВ по Україні [12]

Проте, ряд недоліків обмежують залучення даної технології інвестування у процеси розвитку через недостатньо розвинуту теоретичну базу у вітчизняній практиці; недостатній досвід використання технологій проектного управління, що базується на застосуванні передових методів планування, організування та контролювання проектної діяльності; обмежену активність в окремих секторах і галузях економіки. Отже, впровадження проектів є перспективним напрямом

планування розвитку галузевих підприємств, однак він потребує, по-перше визначення привабливих ідей діяльності, а по друге – досвіду та навиків здійснення такої діяльності.

На сьогодні світова практика проектної діяльності виділяє різні види проектів та технології управління ними. Виходячи із специфіки проектної діяльності, а саме сфери реалізації, цілей проекту, термінів виконання, вартості, виникає необхідність врахування цих особливостей на основі класифікації проектів. Так, за цілями проекти можна визначити як комерційні, соціальні, екологічні, технічні. Безумовно, найбільшу зацікавленість викликають проекти, які поєднують усі перелічені цілі. Враховуючи комерційний характер проектів, можна виділити проекти, які є інвестиційними, комерційними, благодійними, технічними, екологічними та іншими. Залежно від характеру проекту, можна узагальнити пріоритети цілей. Так, інвестиційні та комерційні проекти переслідують мету отримання комерційного результату – прибутку або норми доходу на вкладені у проект фінансові ресурси. Щодо інших згадуваних видів проектів, то визначальним критерієм їх оцінки є ступінь досягнення цілей, а саме покращення добробуту людей, технічного стану чи екологічної ситуації тощо. Безумовно, такі проекти фінансуються у рамках державних і міждержавних програм розвитку чи співпраці і мають швидше завданням підтримати чи покращити ситуацію у різних сферах суспільного життя. Крім того, моделі проектів варіюються від досить простих до надскладних. Одним із підходів до класифікації проектів є їх важливість та можливості їх фінансування. Глобалізація комерційної діяльності, виробництва, енергетики, інформаційних технологій, сфери послуг дає потужний поштовх до розвитку загальних підходів до проектної діяльності. Незважаючи на різноманітність кінцевих результатів та продуктів, підхід до управління проектами є подібним і розглядається як «процес створення нового кінцевого результату» [14, с. 36]. На сьогодні в окремих сферах діяльності виділяють поняття проектів розвитку, під якими розуміють «...чітке визначення та управління інвестиціями та зміну усталених процедур...» [8, с. 13].

Таким чином, проектну діяльність на сьогодні слід розглядати важливим інструментом планування розвитку підприємств, зокрема у сфері енергетики. У таблиці 1 виділено види проектної діяльності, які можуть застосовуватись у плануванні розвитку підприємств ПЕК.

Таблиця 1

Проекти, що можуть застосовуватись у діяльності підприємств ПЕК (сформовано авторами)

Ознака проекту	Види проектів
1	2
За характером вирішуваних питань	Комерційний – спрямований на вирішення економічних питань
	Інвестиційний – спрямований на вирішення різних питань з метою отримання прибутку
	Благодійний – спрямований на вирішення соціальних питань
	Технічний – спрямований на технічне вдосконалення
	Соціальний – спрямований на вирішення соціальних питань
	Екологічний – спрямований на вирішення соціальних питань
	Науково-дослідницький – спрямований на отримання наукових результатів на основі проведених досліджень
	Освітній – спрямований на реалізацію освітніх програм
	Навчання і розвитку – спрямований на проведення навчальних практик
	Реінжинірингу – спрямований на реалізацію організаційних змін, реорганізацію, технічну перебудову
За характером цільового завдання	Проект, спрямований на зменшення витрат
	Проект, спрямований на оптимізацію бізнес-процесів
	Проект, спрямований на розвиток

Продовж. табл. 1

1	2
	Проект, спрямований на дослідження середовища
	Проект, спрямований на консультування
	Проект, спрямований на впровадження інновацій
	Проект, спрямований на вихід з кризи
За рівнем реалізації проекту	Міжнародний – реалізується на міжнародному рівні, передбачає міжнародну співпрацю
	Національний – стосується і реалізується на рівні держави
	Регіональний – стосується і реалізується на рівні регіону
	Індивідуальний – стосується окремої ідеї
За ступенем зв'язку	Альтернативний – проект-аналог чи подібний проект
	Незалежний – не впливає на реалізацію інших проектів
	Взаємопов'язаний – проект, що залежать від реалізації інших проектів і які оцінюються в сукупності з іншими проектами.

Проекти розвитку як правило відповідають національній політиці розвитку країни, регіону, громади; політиці розвитку галузі і затвердженим програмним документам; урядовим програмам; неурядовим програмам розвитку тощо.

Дослідження процесу запуску проектів в діяльність підприємств електропостачання дозволило визначити незадовільний стан проектної діяльності та виділити фактори, що перешкоджають даному процесу (рис. 3).

Отже, можемо підсумувати, що спектр застосування проектної діяльності є досить широким, що виходить із переліку видів проектів, які потенційно можуть застосовуватись у ПЕК. Хоча проектна діяльність має, головним чином, комерційний зміст, вона може використовуватись також для задоволення некомерційних потреб, зокрема соціальних, екологічних та

може залежати не тільки від спроможності підприємства створювати додану вартість, а й від досягнення некомерційного ефекту.

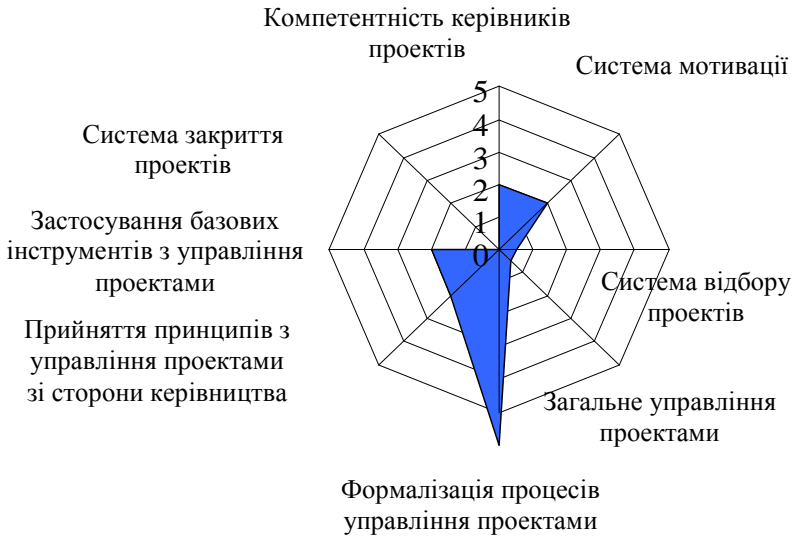

Рис. 3. Елементи системи проектного управління на підприємстві електропостачання (сформовано на основі Аналітичний звіт за результатами дослідження тенденцій бізнес-середовища підприємства електропостачання)

Зокрема, процес запровадження проектної діяльності у практику підприємств електропостачання супроводжується системою недоліків, серед яких слід виділити такі: керівництво проектами характеризується поодинокими практиками, має точковий характер та характеризується такими незадовільними тенденціями, як нестабільна динаміка запуску проектів; недотримання методології проектної діяльності в умовах діючої системи управління; недостатня увага до відкритого обговорення вигід і ризиків проектної діяльності та контролю за графіком виконання етапів проекту; обмежене фінансування та

зацікавленість у інвестуванні коштів; недотримання стандартів у процесі відбору проектів; відсутність прозорості реалізації проектів та координація з іншими проектами; низька ефективність реалізації; відсутність систематизації досвіду реалізації проектів; невідповідність проектів стратегічним цілям розвитку підприємств; потреба у знаннях щодо корпоративних процесів проектного управління, зокрема методах мотивації та підтримки з боку керівництва.

В таких умовах управління проектною діяльністю на галузевих підприємствах слід розглядати як інтеграційний процес, який вимагає узгодження цілей і завдань розвитку підприємства з можливостями проектною діяльністю, врахування особливостей проектною діяльністю та визначення взаємозв'язку і взаємозалежності усіх складових процесу проектною діяльністю, що відповідним чином пов'язані з іншими процесами виробничо-комерційної діяльності підприємства для полегшення координації такої роботи.

Експерти з проектного менеджменту пропонують такі ключові фактори покращення даного виду діяльності, які можуть бути використані у діяльності підприємств електропостачання: управління проектами – це, перш за все, управління людьми; узгодження потребують вимоги і очікування зацікавлених сторін проекту, оскільки управління інтересами стейкхолдерів – це запорука успішного проекту; основа виконання завдань – це чіткість і зрозумілість їх постановки; ключовим фактором успіху проектного управління є наявність чіткого, заздалегідь визначеного плану, мінімізація ризиків і ефективне управління змінами; визначення, на якій життєвій стадії знаходиться проект і чи залишається він актуальним для того, щоб розуміти, чи правильно розвивається проект, чи достатньо проміжних результатів для досягнення його мети; інформування учасників проекту про обмеження і зміни в проекті на основі планування внутріпроектних комунікацій; уміння чітко доносити вимоги і очікування щодо якості робіт на основі особистих комунікацій; уміння вирішувати конфлікти та працювати у команді; не зупинятись на досягнутому, постійно розвиватись [15].

Автор сучасної технології проектної діяльності SCRUM, Джефф Сазерленд розглядає і поєднує у цій технології різноманітні сучасні концепції управління, зокрема концепцію безперервного покращення виробничої системи компанії Toyota, цикл Демінга (Планувати, робити, Перевіряти, Діяти), концепцію командної роботи. Результатом застосування даної технології є покращення продуктивності та результатів проектної діяльності [16].

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Отже, проектна діяльність набуває особливої вагомості у діяльності енергетичних компаній з огляду на необхідність ринкових змін в енергетиці відповідно до затверджених програмних документів розвитку та вимог національного та міжнародного середовищ. Визначальною перевагою даного підходу є розширення можливостей інвестування у розвиток на основі використання основних складових проектної діяльності, зокрема: гнучкості, цілеспрямованості, прив'язаності до часового горизонту, відповідальності, що забезпечують здатність вирішувати сучасні завдання розвитку вітчизняних підприємств електропостачання в умовах невизначеності та динамічних змін. Оволодіння принципами, функціями, технологіями проектного управління є однією із запорок прискорення ринкових трансформацій у діяльності енергетичних підприємств, їх інтеграції у світовий енергетичний простір. Розглянутий інструмент планування розвитку підприємств ПЕК значно розширює можливості інвестування для досягнення цілей розвитку. Подальший розвиток проектної діяльності на рівні підприємств електропостачання не може обмежуватись лише забезпеченням інвестиційних програм їх розвитку, але повинен фокусуватись на формуванні потенційних можливостей залучення зацікавлених сторін у досягнення цілей і завдань їх розвитку на основі формування інвестиційної поведінки підприємства, орієнтованої на вирішення сучасних завдань розвитку.

Література

1. A guide to the project management body of knowledge (PMBOK® guide). Fifth edition. Project Management Institute : PMI Standart. – 388 p. [Електронний ресурс]. Режим доступу:

http://dinus.ac.id/repository/docs/ajar/PMBOKGuide_5th_Ed.pdf

2. Шарова О.С. Критерій закінчення процесу декомпозиції робіт проекту / О. С. Шарова // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб.наук.пр. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В.Даля, 2005 – № 4 (16). – С. 98-104.

3. Управління проектами: навчальний посібник / Уклад.: Л. Є. Довгань, Г. А. Мохонько, І.П. Малик. – К.: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2017. – 420 с.

4. Федішин Б. Розвиток підприємств на основі проектного менеджменту [Електронний ресурс] / Б. Федішин, П. Євтух // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2012. – Вип. 2 (7). – С. 272–276. – Режим доступу : <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2012/12fbpoppm.pdf>.

5. Ілляшенко С. М. Інноваційний менеджмент : Підручник / С. М. Ілляшенко. – Суми : ВТД — Університетська книга, 2010. – 334 с.

6. Зінченко О. С. Грантрайтинг: методичні рекомендації для органів публічної влади щодо написання проектних заявок / О. С. Зінченко, О. В. Кулініч, П. Ю. Куліш. – Київ, 2012. – 80 с.

7. Полянська А. С. Проектна діяльність як інструмент міжнародного партнерства у забезпеченні розвитку територій / А. С. Полянська, В. В. Дрогомирецький // Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «Теорія і практика стратегічного управління розвитком галузевих і регіональних суспільних систем». – Івано-Франківськ, 2017. – С. 152-155.

8. Чемерис А. Розроблення та управління проектами у публічній сфері: Європейський вимір для України. Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні». Київ, 2012. – С. 13.

9. Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність». Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р., № 605-р.

10. Закон України «Про засади функціонування ринку електричної енергії України». [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

11. Стан та проблеми запровадження нової моделі функціонування електроенергетичного ринку України. Аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1866/>

12. Проект плану розвитку Об'єднаної енергетичної системи України на 2016-2017 роки. –Київ: Укренерго, 2016. – 108 с.

13. Стан та проблеми запровадження нової моделі функціонування електроенергетичного ринку України. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1866>

14. Арчибальд Р. Управление высокотехнологичными программами и проектами / Рассел Д. Арчибальд ; Пер. с англ. Мамонтова Е. В. ; Под ред. Баженова А. Д., Арефьева А. О. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Компания АйТи ; ДМК Пресс, 2010. – 464 с.

15. Возглавить и победить: полезные советы по управлению проектами. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://spiderproject.com.ua>.

16. Сазерленд ДЖ. SCRUM: навчись робити більше за менший час: пер. з англ.. Я Лебеденко. – Харків : Клуб сімейного дозвілля. – 2016. – 279.

2. Sharova O.S. Kryteriy zakinchennya protsesu dekompozitsiyi robit proektu / O. S. Sharova // Upravlinnya proektamy ta rozvytok vyrobnytstva: Zb.nauk.pr. – Luhans'k: vyd-vo SNU im. V.Dalya, 2005 – # 4 (16). – S. 98-104.

3. Upravlinnya proektamy: navchal'nyy posibnyk / Uklad.: L. Ye. Dovhan', H. A. Mokhon'ko, I.P. Malyk. – K.: KPI im. Ihorya Sikors'koho, 2017. – 420 s.

4. Fedyshyn B. Rozvytok pidpryyemstv na osnovi proektnoho menedzhmentu [Elektronnyy resurs] / B. Fedyshyn, P. Yevtukh // Sotsial'no-ekonomichni problemy i derzhava. – 2012. – Vyp. 2 (7). – S. 272–276. – Rezhym dostupu : <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2012/12fbpopm.pdf>.

5. Ilyashenko S. M. Innovatsiynny menedzhment : Pidruchnyk / S. M. Ilyashenko. – Sumy : VTD —Universytet-s'ka knyhal, 2010. – 334 s.

6. Zinchenko O. S. Hrantraytynh: metodychni rekomendatsiyi dlya orhaniv publichnoyi vlady shchodo napysannya proektnykh zayavok / O. S. Zinchenko, O. V. Kulinich, P. Yu. Kulish. – Kyiv, 2012. – 80 s.

7. Polyans'ka A. S. Proektna diyal'nist' yak instrument mizhnarodnoho partnerstva u zabezpechenni rozvytku terytoriy / A. S. Polyans'ka, V. V. Drohomirets'kyy // Materialy VI Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi «Teoriya i praktyka stratehichnoho upravlinnya rozvytkom haluzevykh i rehional'nykh suspil'nykh system». – Ivano-Frankivs'k, 2017. – S. 152-155.

8. Chemerys A. Rozroblennya ta upravlinnya proektamy u publichniy sferi: Yevropeys'kyy vymir dlya Ukrainy. Shveysars'ko-ukrayins'kyy proekt «Pidtrymka detsentralizatsiyi v Ukraini». Kyiv, 2012. – S. 13.

9. Enerhetychna stratehiya Ukrainy na period do 2035 roku «Bezpeka, enerhoefektyvnist', konkurentospromozhnist'». Skhvalena rozporядzhennyam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18 serpnya 2017 r., # 605-r.

10. Zakon Ukrainy «Pro zasady funktsionuvannya rynku elektrychnoyi enerhiyi Ukrainy». [Elektronnyy resurs] / Verkhovna Rada Ukrainy. Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

11. Stan ta problemy zaprovadzhennya novoyi modeli funktsionuvannya elektroenerhetychnoho rynku Ukrainy. Analitychna zapyska / Natsional'nyy instytut stratehichnykh

doslidzhen'. [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupa:
<http://www.niss.gov.ua/articles/1866/>

12. Proekt planu rozvytku Ob"yednanoyi enerhetychnoyi systemy Ukrainy na 2016-2017 roky. – Kyiv: Ukrenerho, 2016. – 108 s.

13. Stan ta problemy zaprovadzhennya novoyi modeli funktsionuvannya elektroenerhetychnoho rynku Ukrainy. Analitychna zapyska. Natsional'nyy instytut stratehichnykh doslidzhen'. [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupa:
<http://www.niss.gov.ua/articles/1866>

14. Archybal'd R. Upravlenye vysokotekhnologichnyimi programmami y proekty / Russel D. Archybal'd ; Per. s anhl. Mamontova E. V. ; Pod red. Bazhenova A. D., Aref'eva A. O. – 3-ye yzd., pererab. y dop. – M. : Kompanya AyTy ; DMK Press, 2010. – 464 s.

15. Voz'hlavyt' y pobedyt': poleznye sovery po upravleniyu proekty. [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupa:
<http://spiderproject.com.ua>.

16. Sazerlend DZh. SCRUM: navchys' robyty bil'she za menshyy chas: per. Z anhl.. Ya Lebedenko. – Kharkiv : Klub simeynoho dozvillya. – 2016. – 279.

25.12.2018

УДК 334.716:658.821

JEL Classification: O330

Салавеліс Дмитро

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Розглянуто теоретичні основи визначення та практика оцінки конкурентоспроможності потенціалу підприємства. Досліджено сутність конкурентоспроможності потенціалу підприємства, яка виражає властивість витримувати

конкуренцію в стратегіях розвитку на конкретному ринку з певним рівнем можливостей задоволення потенційних потреб споживачів в порівнянні з аналогічними потенціалами підприємств конкурентів.

Розглянуто вектор стійкого розвитку великих компаній в стратегічному управлінні та світові тенденції ринку цементу, товарного бетону та інертних компонентів.

Досліджено динаміка розвитку вітчизняного ринку бетону та встановлено, що виділилися компанії-виробники, що мають монопольне становище в умовах недосконалої конкуренції. Проаналізовано складові конкурентоспроможності потенціалу підприємства.

Розроблено теоретико-методичний підхід до оцінювання конкурентоспроможності потенціалу підприємства, що базується на системному підході, дозволяє створити методичні ресурси підприємства і виконати кількісну оцінку рівня конкурентоспроможності його потенціалу.

Застосовано методичний підхід до прогностичного аналізу конкурентоспроможності потенціалу підприємства та отримані сценарії пошуку резервів можливого зростання. Запропоновано спрогнозувати індикатори конкурентоспроможності в розрізі складових потенціалу підприємства за допомогою методу прогностичного аналізу в пакеті «STATISTICA». Резерви підвищення конкурентоспроможності потенціалу підприємства рекомендовано узагальнювати в конкретних сценаріях в базі аналізу.

Обґрунтовано рішення задачі оптимального розподілу потенціалу та виявлено резерви підвищення конкурентоспроможності підприємств. Сформульовано теоретико-методичний підхід до аналізу консалтингового супроводу підприємств.

Проведено бенчмаркінг потенціалу підприємства та обґрунтований економічний ефект, який був отриманий від інвестиційного проекту по будівництву заводу і введення нових потужностей.

Ключові слова: конкурентоспроможність, потенціал підприємства, оцінка, аналіз, прогноз, оптимізація, бенчмаркінг.

Salavelis Dmytro

MODERN APPROACHES TO THE ASSESSMENT OF THE COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE POTENTIAL

The theoretical foundations of the definition and practice of assessing the competitiveness of the potential of the enterprise are considered. The essence of the competitiveness of the enterprise potential, which expresses the ability to withstand competition in development strategies in a particular market with a certain level of opportunities to meet the potential needs of consumers compared to similar potentials of competitors' enterprises, is investigated.

The vector of sustainable development of large companies in strategic management and global trends in the market of cement, ready-mixed concrete and inert components are considered.

The dynamics of the development of the domestic concrete market has been studied and it has been established that manufacturing companies that have a monopoly position in conditions of imperfect competition have distinguished themselves. Analyzed the components of the competitiveness of the enterprise potential.

A theoretical and methodological approach has been developed to assess the competitiveness of an enterprise's potential, which is based on a systems approach, allows the creation of methodological resources of an enterprise and quantifies the level of competitiveness of its potential.

A methodical approach to the predictive analysis of the competitiveness of the potential of the enterprise has been applied and scenarios for the search for reserves of possible growth have been obtained. It is proposed to predict the indicators of competitiveness in the context of the components of the enterprise potential using the method of predictive analysis in the package "STATISTICA". It is recommended to generalize the reserves for increasing the competitiveness of the enterprise potential in specific scenarios in the analysis base.

The solution of the problem of optimal distribution of potential is substantiated and the reserves for improving the competitiveness of enterprises are revealed. Formulated a theoretical and methodical approach to the analysis of consulting support of enterprises.

A benchmarking of the enterprise's potential was carried out and the economic effect obtained from the investment project for the construction of the plant and the commissioning of new capacities was substantiated.

Key words: competitiveness, enterprise potential, evaluation, analysis, forecast, optimization, benchmarking.

Салавеліс Дмитрій

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПОТЕНЦИАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ

Рассмотрены теоретические основы определения и практика оценки конкурентоспособности потенциала предприятия. Исследована сущность конкурентоспособности потенциала предприятия, которая выражает свойство выдерживать конкуренцию в стратегиях развития на конкретном рынке с определенным уровнем возможностей удовлетворения потенциальных потребностей потребителей по сравнению с аналогичными потенциалами предприятий конкурентов.

Рассмотрен вектор устойчивого развития крупных компаний в стратегическом управлении и мировые тенденции рынка цемента, товарного бетона и инертных компонентов.

Исследована динамика развития отечественного рынка бетона и установлено, что выделились компании-производители, имеющие монопольное положение в условиях несовершенной конкуренции. Проанализированы составляющие конкурентоспособности потенциала предприятия.

Разработан теоретико-методический подход к оцениванию конкурентоспособности потенциала предприятия, который базируется на системном подходе, позволяет создать

методические ресурсы предприятия и выполнить количественную оценку уровня конкурентоспособности его потенциала.

Применен методический подход к прогнозному анализу конкурентоспособности потенциала предприятия и получены сценарии поиска резервов возможного роста. Предложено спрогнозировать индикаторы конкурентоспособности в разрезе составляющих потенциала предприятия с помощью метода прогнозного анализа в пакете «STATISTICA». Резервы повышения конкурентоспособности потенциала предприятия рекомендовано обобщать в конкретных сценариях в базе анализа.

Обосновано решение задачи оптимального распределения потенциала и выявлены резервы повышения конкурентоспособности предприятий. Сформулирован теоретико-методический подход к анализу консалтингового сопровождения предприятий.

Проведен бенчмаркинг потенциала предприятия и обоснован экономический эффект, который был получен от инвестиционного проекта по строительству завода и ввода новых мощностей.

Ключевые слова: конкурентоспособность, потенциал предприятия, оценка, анализ, прогноз, оптимизация, бенчмаркинг.

DOI: 10.32680/2409-9260-2018-11-263-163-178

Постановка проблемы. Глобальные вызовы усиливаются в сфере отечественного производства, растет международная конкуренция. Высокая нестабильность производственного предпринимательства в Украине вызывает необходимость совершенствования составляющих определения и реализации конкурентоспособности предприятия в собственных стратегиях с целью привлечения инвестиций и продвижения продукции на рынках. Конкурентоспособность является агрегированной характеристикой развития потенциала предприятия. В глобальной экономике повышение конкурентоспособности рассматривается как движущая сила

потенциальных возможностей предприятия. Составляющие конкурентоспособности потенциала предприятия берут непосредственное участие в современном рыночном процессе. Все это приводит к необходимости развития подходов к оценке конкурентоспособности потенциала предприятия и обоснование на этой основе практических рекомендаций для ее повышения в стратегиях развития.

Цель статьи состоит в обосновании теоретико-методического подхода к оценке конкурентоспособности потенциала предприятия и разработка на этой основе практических рекомендаций для ее повышения.

Изложение основного материала исследования.

Теоретическое обоснование определения конкурентоспособности охватывает широкий круг всесторонних научных исследований. Вместе с тем, недостаточно проработанными как в теоретической, так и в прикладной области, остаются подходы к анализу резервов повышения конкурентоспособности и потенциала предприятий. Решение этой задачи актуально, так как связано с анализом современных теоретико-методических положений и обобщением экономической практики отечественных предприятий.

Теоретический базис оценки конкурентоспособности потенциала предприятия демонстрирует экономическую сущность понятия «конкурентоспособность потенциала предприятия» и научные подходы относительно толкования. Систематизация составляющих оценки конкурентоспособности потенциала предприятия обуславливает применение методов анализа, основанных на теоретических подходах.

Конкурентоспособность потенциала предприятия выражает собой возможность выдерживать конкуренцию в стратегиях развития, которая определяется на рынке с точки зрения удовлетворения потенциальных потребностей потребителей по сравнению с конкурентами.

Составляющие определения и реализации конкурентоспособности потенциала предприятия могут быть представлены в виде ресурсного, инвестиционного, маркетингового, организационного, финансового и

производственного потенциала. В разрезе этих составляющих вскрываются резервы повышения конкурентоспособности потенциала предприятия, используются механизм ее анализа, метод консультирования и др. Прогрессивным решением является создание симбиоза теоретико-методических подходов и программного анализа конкурентоспособности, который позволяет создать прогнозные сценарии поиска резервов и решить задачу оптимизации потенциала предприятия [1,2].

Структурирование составляющих оценки конкурентоспособности потенциала предприятия позволило объединить функциональные блоки оценочных процедур в комплексную систему анализа. Основной целью этой системы анализа является определение и реализация резервов для повышения конкурентоспособности потенциала предприятия в условиях рынка.

На современном глобальном рынке товаров активно участвуют крупные производители бетона и конкурируют различные компании, которые представляют их интересы. Экономический анализ конкурентоспособности потенциала предприятия (компании) позволяет определить бизнес-рейтинг производителей бетона. На базе повышения уровня конкурентоспособности потенциала предприятия (компании) актуальным становится исследование в области вектора устойчивого развития участников рынка.

Идея устойчивого развития нашла воплощение в стратегии устойчивого развития компании Group Buzzi Unicem. Трансформационный вектор устойчивого развития позитивно влияет на уровень конкурентоспособности потенциала транснациональной компании и анализируется в экономических отчетах об устойчивом развитии [3]. В контексте устойчивого развития компания Group Buzzi Unicem успешно развивается на предприятиях Украины. Устойчивое развитие является корпоративной стратегией в условиях повышения эффективности функционирования компании. Компания Group Buzzi Unicem имеет уставный капитал 123 636 658,80 EUR и котируется на итальянской фондовой бирже Borsa Italiana S.P.A., ISE. В состав компании Group Buzzi Unicem входит Dyckerhoff

GmbH. Вместе они создают мощный конгломерат по производству цемента, товарного бетона и инертных компонентов. Все виды деятельности Group Buzzi Unicem осуществляет на предприятиях Италии, Германии, Люксембурга, США, Чехии, Польши, России, Украины.

В контексте кризиса и сокращения инвестиций в Украину уменьшился объем производства цемента, товарного бетона и инертных компонентов. На украинских заводах Group Buzzi Unicem в период с 2014 г. по настоящее время продолжается производственная и коммерческая деятельность на регулярной основе, несмотря на уменьшение инвестиций. Трансформационный вектор устойчивого развития компании демонстрируется в ежегодной отчетности о деятельности, которая становится все более важной и помогает занимать активную позицию в рыночных условиях. Group Buzzi Unicem осуществляет экономический анализ и поиск путей улучшения и оптимизации своего бизнеса в Украине на постоянной основе. В наиболее полной мере трансформационный вектор устойчивого развития компании определяют технологические инновации. Один из важных проектов компании, предусматривает использование гранулированного шлака в технологии помола цемента и заменителя сырья в процессах обжига. Второй перспективный проект предусматривает переход от, так называемого, «мокрого» способа производства цемента на «сухой» на ОАО «Волынь-цемент» и обеспечивает экономию 40% используемого топлива. Group Buzzi Unicem обеспечивает охрану природных ископаемых, которые являются ограниченными и, поэтому, должны использоваться экономно. Компания определяет трансформационный вектор устойчивого развития в стратегии и осуществляет ускорение инновационной экономики [3]. Важным рычагом реализации стратегии является методическое обеспечение анализа конкурентоспособности потенциала компании на рынке.

Практическое значение в решении проблемы реализации стратегии компании Group Buzzi Unicem имеет системный подход к анализу конкурентоспособности. В этой связи,

большой интерес вызывает система концепции ОКП предприятия, созданная на основе методического обеспечения анализа конкурентоспособности на «выходе» системы. В концепции ОКП предприятия определяется методический инструментарий («вход» системы). Научное обоснование является компонентом системы, формирующим теоретические основы оценки. Механизм анализа характеризует резервы повышения конкурентоспособности потенциала предприятия. Консалтинговое сопровождение представлено алгоритмом бенчмаркинга в рыночных условиях. На «выходе» системы, определяют методические ресурсы и формируют методическое обеспечение расчетов, совместно с программным продуктом их проведения. В целом концепция ОКП предприятия может быть представлена в таком виде:

- исследовательские расчеты по экономической и рейтинговой оценке предприятия;
- оценка уровня конкурентоспособности потенциала предприятия;
- определение резервов повышения конкурентоспособности;
- оценка экономической эффективности резервов повышения конкурентоспособности.

В концепции ОКП предприятия важное значение имеют сценарии поиска резервов повышения конкурентоспособности потенциала предприятия. Сценарный теоретико-методический подход дает возможность проанализировать индикаторы конкурентоспособности с помощью технологии пакета «*STATISTICA*». Графические возможности пакета «*STATISTICA*» позволяют демонстрировать базовый, оптимистический, пессимистический сценарии поиска резервов повышения конкурентоспособности для респондентов исследования. В прогнозных сценариях широко используется инструментарий вычисления, показанный в виде таблиц и графиков с линией прогноза и ее предельными значениями. Прогнозные сценарии – результат компьютерных вычислений индикаторов конкурентоспособности, которые дают интервальный прогноз потенциала предприятия. Графики в сценариях поиска резервов

повышения конкурентоспособности построены по данным 2015-2017 гг. с линией прогноза уровня потенциала предприятия на 1 квартал 2018 г. Прогноз уровня потенциала предприятия как результат продолжения функции прогнозирования за пределы области известных значений предусматривает резервы повышения конкурентоспособности. Необходимым условием конкурентного бенчмаркинга потенциала респондентов исследования представляется создание объектно-ориентированной базы прогнозного анализа резервов повышения конкурентоспособности. Такая база используется при прогножном анализе динамики индикаторов конкурентоспособности потенциала предприятия, дает линию прогноза (forecast) и его предельные значения, оптимистичный (upper) и пессимистический (lower) прогноз при уровне надежности 90%. Объектно-ориентированная база прогнозного анализа конкурентоспособности потенциала предприятия рекомендуется к практическому использованию, аккумулирует, хранит и обновляет информацию на машинных или электронных носителях. Объектно-ориентированная база соответствует стандартам «Windows», являясь частью информационной базы анализа в системе концепции ОКП предприятия.

Сравнение прогнозных и фактических индикаторов конкурентоспособности дает разницу, что имеет положительную величину (+) при оптимистическом (upper) прогнозе, отрицательную величину (-) при пессимистическом (lower) прогнозе. Положительная величина показывает количественное выражение резервов повышения конкурентоспособности в действующих стратегиях. Отрицательная величина представляет количественное выражение уменьшения конкурентоспособности потенциала предприятия (потери), подлежит устранению в условиях конкурентной борьбы.

Подытоживая прогноз, приходится констатировать, что у респондентов нашего исследования в 2018 г. (прогнозный период 2015-2017 гг.) не выявлены резервы повышения конкурентоспособности потенциала предприятия. Несмотря на рост объема производства и реализации выявлены негативные

тенденции в формировании потенциала предприятий-производителей бетона. Прогнозный анализ дал отрицательные значения индикаторов их конкурентоспособности и свидетельствует о необходимости оптимизации потенциала предприятий. И эта оптимизация является важной, так как на рынке бетона очень активно используют бетон, произведенный именно на этих предприятиях. Учитывая тенденцию 2015-2017 гг. становится понятным влияние олигополии, в которой конкуренция несовершенна из-за предприятий, которые не конкурируют, а делят между собой рынок сбыта бетона. Сравнение прогнозных сценариев говорит об исчерпанности резервов повышения конкурентоспособности. Наши расчеты выполнены с помощью технологии пакета «STATISTICA» и вошли в систему концепции ОКП предприятия.

Применение концепции ОКП предприятия успешно характеризует решение задачи оптимального распределения потенциала предприятия. Конкурентоспособность потенциала предприятия в задаче анализируется с использованием математической задачи оптимизации, которая имеет цель, критерии, поиск решения, альтернативы решения, результат решения в компьютерной интерпретации. Целевой функцией задачи принята сумма площадей многоугольников, которая дает в совокупности потенциал шести предприятий. Математическая модель экономической задачи имеет следующий вид:

$$\begin{aligned} z = & x_{11} \cdot x_{21} + x_{21} \cdot x_{31} + x_{31} \cdot x_{41} + x_{41} \cdot x_{51} + x_{51} \cdot x_{61} + x_{61} \cdot x_{11} + \\ & + x_{12} \cdot x_{22} + x_{22} \cdot x_{32} + x_{32} \cdot x_{42} + x_{42} \cdot x_{52} + x_{52} \cdot x_{62} + x_{62} \cdot x_{12} + \\ & + x_{13} \cdot x_{23} + x_{23} \cdot x_{33} + x_{33} \cdot x_{43} + x_{43} \cdot x_{53} + x_{53} \cdot x_{63} + x_{63} \cdot x_{13} + \\ & + x_{14} \cdot x_{24} + x_{24} \cdot x_{34} + x_{34} \cdot x_{44} + x_{44} \cdot x_{54} + x_{54} \cdot x_{64} + x_{64} \cdot x_{14} + \\ & + x_{15} \cdot x_{25} + x_{25} \cdot x_{35} + x_{35} \cdot x_{45} + x_{45} \cdot x_{55} + x_{55} \cdot x_{65} + x_{65} \cdot x_{15} + \\ & + x_{16} \cdot x_{26} + x_{26} \cdot x_{36} + x_{36} \cdot x_{46} + x_{46} \cdot x_{56} + x_{56} \cdot x_{66} + x_{66} \cdot x_{16} \quad (\max) \end{aligned}$$

К ограничению задачи относятся условия, которые характеризуют:

1) перераспределение потенциалов каждого предприятия без инвестиций;

2) предприятие должно иметь средний или большой потенциал, то есть:

$$x_{ij} \geq 30, x_{ij} \leq 100, (i, j = \overline{1,6}).$$

Задача решена с помощью таблиц Microsoft Excel. Алгоритм решения задачи предусматривает расчет оптимальных значений индексов конкурентоспособности и построение графиков потенциала предприятия. Сравнение индексов конкурентоспособности до и после оптимального распределения потенциала предприятия показало на существенные различия в конфигурации графиков потенциала.

Компьютерная технология расчета индексов конкурентоспособности потенциала предприятий позволила показать эффект использования резервов ее повышения после оптимизации. Респондентами анализа резервов повышения конкурентоспособности были выбраны бетонные предприятия Одесской области. В их числе предприятие ООО с ИИ «Дикергофф (Украина)», входящая в состав транснациональной компании Group Buzzi Unicem. Анализ конкурентоспособности этих предприятий дал возможность определить вектор развития и экономический эффект в разрезе составляющих потенциалов (табл. 1).

Таблица 1
Анализ повышения конкурентоспособности потенциала предприятий

Составляющие конкурентоспособности	2013 г.			2017 г.			Вектор развития 2017-2013
	Индексы конкурентоспособности		Экономический эффект %	Индексы конкурентоспособности		Экономический эффект %	
	до	посл		до	посл		
1	2	3	4	5	6	7	8
ООО Компания «Комфорт-ЛВ»							
Ресурсный потенциал	0,708	1,00	+29,12	0,888	1,00	+11,2	↓
Инвестиционный потенциал	0,772	1,00	+22,75	0,794	1,00	+20,6	↓
Маркетинговый потенциал	0,917	0,418	-50,67	0,931	0,658	-27,25	↓

Продолж. табл. 1

1	2	3	4	5	6	7		↓
Организационный потенциал	0,710	0,30	-41,00	0,869	0,658	-21,05		↑
Финансовый потенциал	0,800	0,846	+ 4,63	0,877	1,00	+12,3		↑
Производственный потенциал	0,655	1,00	+34,44	0,958	1,00	+4,2		↓
ООО «Хай-РейзКонстракшнз Холдинг»								
Ресурсный потенциал	-	-	-	0,781	0,724	-5,7		↓
Инвестиционный потенциал	-	-	-	0,721	0,325	-39,6		↓
Маркетинговый потенциал	-	-	-	0,858	0,601	-25,1		↓
Организационный потенциал	-	-	-	0,844	1,00	+15,6		↑
Финансовый потенциал	-	-	-	0,795	1,00	+20,5		↑
Производственный потенциал	-	-	-	0,651	1,00	+34,9		↑
ООО с ИИ «Дикергофф Украина»								
Ресурсный потенциал	0,3635	0,30	-6,35	0,745	0,30	-44,5		↓
Инвестиционный потенциал	0,547	0,30	-24,75	0,701	0,439	-26,2		↓
Маркетинговый потенциал	0,576	0,30	-27,63	0,762	1,00	+23,8		↑
Организационный потенциал	0,862	0,637	-22,49	0,852	1,00	+14,8		↑
Финансовый потенциал	0,422	0,945	+52,34	0,679	1,00	+32,1		↓
Производственный потенциал	0,318	0,608	+28,91	0,745	0,745	0		↓
ООО «Стройиндустрия»								
Ресурсный потенциал	0,631	1,00	+36,87	0,698	0,30	-39,8		↓
Инвестиционный потенциал	0,748	1,00	+25,12	0,549	0,30	-24,9		↓
Маркетинговый потенциал	0,720	1,00	+28,0	0,349	0,30	-4,9		↓
Организационный потенциал	0,651	0,364	-28,65	0,578	0,815	+23,7		↑
Финансовый потенциал	0,772	0,30	-47,22	0,457	1,00	+54,3		↑
Производственный потенциал	0,580	0,438	-14,1	0,644	0,56	-8,4		↑
ООО «Вестг-ТД»								
Ресурсный потенциал	0,570	0,30	-27,00	0,710	0,30	-41,1		↓
Инвестиционный потенциал	0,571	0,30	-27,12	0,614	0,30	-31,4		↓

Продолж. табл. 1

1	2	3	4	5	6	7	
Маркетинговый потенциал	0,488	0,30	-18,87	0,457	0,30	-15,7	↓
Организационный потенциал	0,598	0,722	+12,4	0,715	0,999	+28,43	↑
Финансовый потенциал	0,538	1,00	+46,1	0,571	1,00	-42,9	↓
Производственный потенциал	0,488	0,634	+14,52	0,681	0,85	+16,87	↑
ООО «Элемент»							
Ресурсный потенциал	0,716	0,30	-41,62	0,681	0,30	-38,1	↓
Инвестиционный потенциал	0,520	0,30	-22,0	0,524	0,30	-22,4	↓
Маркетинговый потенциал	0,487	0,30	-18,75	0,563	0,30	-26,3	↓
Организационный потенциал	0,165	0,60	+44,1	0,647	0,829	+18,2	↓
Финансовый потенциал	0,475	0,892	+41,69	0,478	1,00	+52,2	↑
Производственный потенциал	0,620	0,585	-3,4	0,639	0,803	+16,7	↑

Поскольку оптимальное распределение потенциала предприятий-респондентов исследования дала эффект от использования резервов повышения конкурентоспособности, то автором предложена схема алгоритма консалтингового сопровождения бизнес решений. Схема алгоритма консалтингового сопровождения обеспечивает бенчмаркинг респондентов исследования. Заказчиком консалтингового сопровождения бизнес решений является предприятие ОФ ООО с ИИ «Дикергофф (Украина)» – дочерняя компания «Dyckerhoff GmbH» и компании «Group Buzzi Unicem» – крупный игрок на рынке бетона в Одесской области. Важным бизнес-решением ОФ ООО с ИИ «Дикергофф Украина» является строительство завода по производству бетона по инвестиционному проекту. Так, внутренняя норма доходности (IRR) инвестиционного проекта составила 5%, а дисконтированный период окупаемости инвестиций $DPP = 5/1,43 = 3,27$ лет. Как показывают расчеты, инвестирование строительства завода на предприятии ОФ ООО с ИИ «Дикергофф (Украина)» – это выгодное бизнес-решение. За счет строительства завода получен экономический эффект

3173, 31 тыс. грн. Рыночная доля увеличилась на 3%. Инвестиционная деятельность позволила существенно увеличить индексы конкурентоспособности потенциалов предприятия ОФ ООО с ИИ«Дикергофф (Украина)» в период 2013-2017 гг.и улучшить использование резервов повышения конкурентоспособности потенциалов в разрезе: маркетингового на 51,43% (-27,63 до +23,80), организационного на 37,29% (-22,49 до +14,80). Резервы повышения конкурентоспособности производственного потенциала сократились +28,91 до 0 (табл. 1). Предложенная концепция ОКП предприятия апробирована на практике бетонного бизнеса. Значимость концепция ОКП предприятия показывает полученный экономический эффект.

Выводы и перспективы дальнейших исследований.

Автором построена система концепции ОКП предприятия, что включает компоненты: научное обоснование; методический инструментарий вычисления; механизм выявления резервов; алгоритм консалтингового сопровождения; методические ресурсы анализа конкурентоспособности потенциала предприятия. На этой концептуальной основе и с помощью технологии пакета «*STATISTICA*» рекомендуется прогнозировать потенциал в плановой деятельности респондентов исследования и ввести объектно-ориентированную базу анализа резервов повышения конкурентоспособности в действующих стратегиях. С помощью математической модели оптимального распределения потенциала предприятия предлагается анализировать уровень резервов повышения конкурентоспособности с целью их реализации в условиях устойчивого развития. Анализ апробации результатов внедрения системы концепции ОКП предприятия, указало на необходимость консалтингового сопровождения приведения в действие резервов повышения конкурентоспособности и нового решения, что обеспечивает экономический эффект. Адаптация методики оценки инвестиций до уровня инвестиционного проекта строительства нового завода по производству бетона показала, что выполненные расчеты выявили экономический эффект, повлиявший на конкурентоспособность потенциала

предприятий. В результате, респонденты исследования увеличили объем производства и реализации бетона, а также свою рыночную долю.

Литература

1. Отчет по научно-исследовательской теме «Разработка стратегии эффективного использования потенциала предприятия перерабатывающей отрасли» – 2013 г. – № 0113U008155;

2. Отчет по научно-исследовательской теме «Оценка конкурентоспособности предприятия перерабатывающей отрасли и разработка рекомендаций по ее повышению» – 2013 г. – № 0113U008156.

3. Отчет об устойчивом развитии 2017г. компании Group Buzzi Unicem – [Электронный ресурс]. Издание SDWWG Milan Buzzi Unicem S.P.A. – 2017. – Режим доступа: <http://www.dyckerhoff.com/online/de/Home/Nachhaltigkeit/artCatNachhaltigkeitsberichte.21.1.20.7.html>

1. Otchet po nauchno-yssledovatel'skoy teme «Razrabotka stratelyy efektyvnoho yspol'zovanyya potentsyala predpryyatyua pererabatyvayushchey otrasly» – 2013 h. – # 0113U008155;

2. Otchet po nauchno-yssledovatel'skoy teme «Otsenka konkurentosposobnosti predpryyatyua pererabatyvayushchey otrasly y razrabotka rekomendatsyy po ee povyshenyu» – 2013 h. – # 0113U008156.

3. Otchet ob ustoychivom razvytyy 2017h. kompanyy Group Buzzi Unicem – [Электронный ресурс]. Yzdanye SDWWG Milan Buzzi Unicem S.R.A. – 2017. – Rezhym dostupa: <http://www.dyckerhoff.com/online/de/Home/Nachhaltigkeit/artCatNachhaltigkeitsberichte.21.1.20.7.html>

26.12.2018

УДК 331.108:331.101.6
JEL Classification: M200

Танасюк Ірина, Орленко Ольга

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ ПЕРСОНАЛУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті розглянуто сутність продуктивності праці персоналу та значення її росту в сучасних економічних умовах. Проаналізовано динаміку продуктивності праці персоналу олійно-жирових підприємств протягом 2014-2016 рр. Обґрунтовано доцільність застосування множинного кореляційно-регресійного аналізу для виявлення кількісної взаємозалежності між продуктивністю праці та чинниками, які впливають на її рівень на підприємствах олійно-жирового сектора. Пошук майбутніх напрямів збільшення рівня продуктивності праці запропоновано здійснювати на основі активізації дії виявлених за допомогою кореляційно-регресійного аналізу найбільш впливових чинників. Розроблена економіко-математична модель дозволила обґрунтувати перспективні напрями підвищення продуктивності праці персоналу олійно-жирових підприємств, а саме: розвиток трансферу технологій, застосування організаційно-економічних інновацій та розвиток соціального партнерства між різними суб'єктами трудових відносин. Продемонстровано, що трансфер технологій сприятиме більш швидкому поширенню досягнень науково-технічного процесу на підприємствах за рахунок створення відповідних умов як на рівні держави, так і на рівні окремого підприємства. Доведено, що застосування нової техніки та технологій на підприємстві потрібно одночасно здійснювати з перебудовою методів організації та управління, тобто запровадженням організаційно-управлінських інновацій, в т.ч. корпоративних систем управління. Наголошено, що успіх реалізації розроблених заходів підвищення продуктивності праці буде повністю залежати від рівня вмотивованості персоналу підприємства, який можливо покращити за рахунок створення соціального партнерства між керівництвом і

робітниками підприємства та забезпечення належного рівня соціальної відповідальності олійно-жирових підприємств.

Ключові слова: продуктивність праці, економіко-статистична модель, кореляційно-регресійний аналіз, олійно-жирові підприємства, трансфер технологій, соціальне партнерство.

Tanasiuk Iryna, Orlenko Olga

THE MAIN DIRECTIONS OF LABOR PRODUCTIVITY IMPROVING IN MODERN CONDITIONS

The article discusses the entity of labor productivity and the value of its growth in modern economic conditions. It is analyzed the dynamics of labor productivity of oil and fat enterprises in 2014-2016. The expediency of the use of multiple correlation and regression analysis to identify the quantitative relationship between labor productivity and the factors that affect its level at the enterprises of the oil and fat sector has been substantiated. It was proposed to search for future directions for the level of labor productivity increasing on the basis of activating the effect of the most important factors identified by means of a correlation-regression analysis. The developed economic and mathematical model made it possible to substantiate promising areas for increasing the labor productivity of oil and fat enterprises, namely: developing technology transfer, applying organizational and economic innovations and developing social partnership between various subjects of labor relations. It has been demonstrated that technology transfer will contribute to a more rapid dissemination of the scientific and technical achievements in enterprises by creating appropriate conditions, both at the state level and at the level of an individual enterprise. It is proved that the use of technology in the enterprise must be simultaneously carried out with changes in the methods of organization and management, that is, the introduction of organizational and managerial innovations, including corporate management systems. It was noted that the success of the implementation of the developed measures to increase labor

productivity will depend entirely on the level of motivation of the company's personnel, which can be improved by creating a social partnership between the management and employees of the enterprise and ensuring an adequate level of social responsibility of the oil and fat enterprises.

Keywords: labor productivity, economic-statistical model, correlation-regression analysis, oil and fat enterprises, promotion directions.

Танасюк Ирина, Орленко Ольга

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ПОВЫШЕНИЯ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНОСТИ ТРУДА ПЕРСОНАЛА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

В статье рассмотрена сущность производительности труда персонала и значение ее роста в современных экономических условиях. Проанализирована динамика производительности труда персонала масложировых предприятий в течение 2014-2016 гг. Обоснована целесообразность применения множественного корреляционно-регрессионного анализа для выявления количественной взаимосвязи между производительностью труда и факторами, которые влияют на ее уровень на предприятиях масложирового сектора. Поиск будущих направлений увеличения уровня производительности труда предложено осуществлять на основе активизации действия выявленных с помощью корреляционно-регрессионного анализа наиболее важных факторов. Разработанная экономико-математическая модель позволила обосновать перспективные направления повышения производительности труда персонала масложировых предприятий, а именно: развитие трансфера технологий, применение организационно-экономических инноваций и развитие социального партнерства между различными субъектами трудовых отношений. Продемонстрировано, что трансфер технологий будет способствовать более быстрому распространению достижений научно-технического процесса на предприятиях за счет создания соответствующих условий, как

на уровне государства, так и на уровне отдельного предприятия. Доказано, что применение новой техники и технологий на предприятии необходимо одновременно осуществлять с изменением методов организации и управления, то есть внедрением организационно-управленческих инноваций, в т.ч. корпоративных систем управления. Отмечено, что успех реализации разработанных мероприятий по повышению производительности труда будет полностью зависеть от уровня мотивированности персонала предприятия, который возможно улучшить за счет создания социального партнерства между руководством и работниками предприятия и обеспечения надлежащего уровня социальной ответственности масложировых предприятий.

Ключевые слова: производительность труда, экономико-статистическая модель, корреляционно-регрессионный анализ, масложировые предприятия, трансфер технологий, социальное партнерств.

DOI: 10.32680/2409-9260-2018-11-263-179-196

Постановка проблеми. Проблема зростання продуктивності праці посідає важливе місце в будь-якій країні, при будь-якому суспільно-економічному устрої. Із дослідженням продуктивності праці пов'язані розуміння суті та значущості соціально-економічного прогресу, оцінка ефективності і перспектив розвитку економіки в цілому та економіки підприємства зокрема. Рівень і динаміка продуктивності праці наочно показують потенційні можливості підприємства для реалізації соціально-економічних цілей як в найближчому майбутньому, так і у віддаленій перспективі. Розвинені країни Заходу досягли різкого підйому економіки передусім завдяки значному зростанню продуктивності праці власних підприємств, оскільки в цих країнах показник продуктивності праці включено до переліку основних макро- та мікроекономічних показників ефективності діяльності суб'єкта господарювання. В Україні проблемі пошуку напрямів збільшення продуктивності праці наразі приділяється

недостатньо уваги, тому вітчизняні підприємства мають низькі конкурентні переваги порівняно з іноземними підприємствами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми зростання продуктивності праці в сучасній вітчизняній економічній літературі розглядаються такими науковцями: О.Грішновою, М.Семикіною, С.Кожем'якіною, Л.Лісогор, Т.Морщенок, Н. Танасієнко та ін. У той же час варто відзначити, що мінливість зовнішнього середовища підприємства обумовлює необхідність концентрації постійної уваги з боку як науковців, так і практиків на пошуку найбільш перспективних напрямів підвищення продуктивності праці персоналу українських підприємств, які враховують сучасні особливості функціонування, у тому числі галузеві.

Невирішені раніше частини загальної проблеми полягають у необхідності постійного пошуку нових напрямів збільшення рівня продуктивності праці персоналу підприємств відповідно до сучасних викликів та умов функціонування вітчизняних олійно-жирових підприємств.

Основний матеріал дослідження. Сучасні підприємства функціонують у динамічних і непередбачуваних умовах зовнішнього середовища, які посилюються надзвичайно високим конкурентним тиском. Аналіз розвитку світової економіки показує, що сьогодні довгостроковий економічний успіх підприємств, насамперед обумовлений постійним та суттєвим зростанням продуктивності праці. В іншому випадку, підприємство обов'язково потрапить у «пастку низької продуктивності» [1].

Значення підвищення продуктивності праці для діяльності організаційно-господарських систем набуває особливої важливості, якщо конкуренція в галузі, де функціонує підприємство, є дуже великою, що повною мірою відповідає ситуації в олійно-жировому секторі України. Позитивні зміни в розвитку підприємств олійно-жирового сектора за останні роки були обумовлені дозавантаженням вільних потужностей і створенням нових. Утім, ці джерела економічного зростання наразі є практично вичерпаними, адже сьогодні є ознаки

перебільшення виробничих потужностей переробних підприємств порівняно з урожаєм сировини.

Фундаментом подальшого економічного розвитку підприємств має стати суттєве підвищення продуктивності праці персоналу для досягнення стійкого економічного зростання і конкурентоспроможності. Очевидним є той факт, що підвищення продуктивності праці – не бажана, а необхідна умова відновлення і збереження економічного зростання підприємства.

Для визначення основних напрямів підвищення рівня продуктивності праці персоналу підприємства було проведено аналіз фінансово-господарської діяльності 11 підприємств олійно-жирового сектора, які є досить вагомими учасниками вітчизняного олійно-переробного ринку та членами асоціації «Укроліяпром» за період з 2014 до 2016 року (табл.1).

Таблиця 1

Динаміка продуктивності праці персоналу олійно-жирових підприємств за 2014-2016 рр., тис. грн./особу
(складено авторами за даними [2])

Назва підприємства	2014	2015	2016	Зміна 2016/2014	
				абс.	відн.
1	2	3	4	5	6
ПАТ «Пологівський олійноекстракційний завод»	1939	3023	2837	898	146,34
ПАТ «Креатив Груп»	5304	2138	552	-4752	10,41
ПАТ «Вінницький олійно-жировий комбінат»	343	2119	3903	3561	1139,44
ПрАТ «Харківський жировий комбінат»	1090	1980	2176	1086	199,66
ПАТ «Львівський жиркомбінат»	636	1424	623	-14	97,84
ПАТ «Запорізький оліяжиркомбінат»	760	1251	947	187	124,67
ПрАТ з П «Дніпропетровський олійноекстракційний завод»	1468	1092	1505	37	102,52
ПАТ «Кіровоградолія»	527	837	518	-10	98,14
ПрАТ «Полтавський олійноекспракційний завод» - Кернел Груп	407	634	751	344	184,50

Продовж. табл. 1

1	2	3	4	5	6
ПрАТ «Вовчанський олійноекстракційний завод»	291	242	756	465	259,87
ПАТ «Чернівецький олійно-жировий комбінат»	239	377	335	95	139,94

Як можна побачити з табл. 1, у межах даної групи підприємств олійно-жирового сектора спостерігаються суттєві розбіжності між значеннями продуктивності праці персоналу, що пов'язане з організацією виробництва та управління на підприємствах. Тому задля вибору найбільш перспективних напрямів збільшення продуктивності праці необхідно визначити домінуючі фактори, які впливали на динаміку продуктивності праці. Визначення найбільш важливих чинників та їх комплексне використання дозволить підприємствам сконцентрувати свої обмежені фінансові ресурси та максимально ефективно їх використати, наблизивши фактичну величину продуктивності праці до максимально можливої, тим самим реалізувати всі резерви її зростання.

Установити залежність між продуктивністю праці та певними чинниками можливо за допомогою стохастичного моделювання, основним із різновидів якого є метод кореляційно-регресійного аналізу (КРА). Застосування даного методу дозволяє проаналізувати реальну ситуацію на підприємствах та виявити кількісний вплив найбільш вагомих факторів (X_1, X_2, \dots, X_n) на продуктивність праці (результативну ознаку \hat{Y}). Необхідно зазначити, що значний внесок у розвиток методики проведення кореляційно-регресійного аналізу належить професору О. Г. Янковому, у працях якого детально розглянуто питання застосування даного економіко-статистичного методу аналізу з можливістю подальшого прогнозування залежностей між різноманітними соціально-економічними ознаками [3].

Для побудови кореляційно-регресійної моделі було використано сучасний пакет статистичного аналізу Excel. У

якості результативного фактора (\hat{Y}) прийнято середньорічну виробку на одного працівника, а у якості факторних ознак:

X_1 – витрати на оплату праці, тис. грн.;

X_2 – витрати на оплату праці в розрахунку на 1 працівника, тис. грн./особу;

X_3 – зарплатовіддача, грн./грн.;

X_4 – фондоозброєність, тис. грн./ особу.

Важливо зауважити, що всі вищезазначені чинники прямо впливають на величину продуктивності праці в розрахунку на одного робітника. Отже, коефіцієнти парної кореляції і відповідні коефіцієнти моделі повинні бути зі знаком плюс. У результаті було отримане наступне рівняння регресії:

$$\hat{Y} = - 814,001 + 0,007 X_1 + 12,041 X_2 + 45,497 X_3 + 0,789 X_4 \quad (1)$$

Перевірка значущості коефіцієнта детермінації ($R^2 = 0,9598$) та параметрів (a_j) отриманого рівняння вказує на його адекватність. Економічний зміст параметрів a_j в побудованій кореляційно-регресійній моделі полягає в тому, що вони показують ступінь впливу кожного фактора на результативний показник за умови незмінності інших факторів.

З огляду на те, що коефіцієнти регресії мають різні одиниці виміру, то для зіставлення ступеня впливу кожного фактора доцільно розрахувати коефіцієнти еластичності, які дають змогу визначити, на скільки відсотків змінюється результативна ознака при зміні факторної ознаки на один відсоток при фіксованому значенні інших факторів:

$$E_j = a_j \frac{\bar{X}_j}{\bar{Y}}. \quad (2)$$

де a_j – коефіцієнт регресії при i -му факторі;

X_j , \bar{Y} , – середнє значення факторної та результативної ознаки.

Коефіцієнт еластичності E_j показує, на скільки відсотків у середньому змінюється результативна ознака \hat{Y} зі зміною відповідного фактора X_j на один відсоток. До прикладу,

коефіцієнти еластичності мають такі значення: $E_1 = 0,1957$; $E_2 = 0,6978$; $E_3 = 0,6025$ $E_4 = 0,1072$, тобто зі зростанням витрат на оплату праці в абсолютному виразі (E_1) на 1 %– продуктивність праці збільшиться в середньому на 0,1957 %, зі збільшенням витрат на оплату праці в розрахунку на 1 особу (E_2) на 1 % – продуктивність праці збільшиться в середньому на 0,6978 %. Коефіцієнт показує, що зі зростанням зарплатовіддачі (E_3) на 1 % – продуктивність праці збільшиться в середньому на 0,6025 %, зі зростанням фондоозброєності праці (E_4) на 1 % – продуктивність праці збільшиться в середньому 0,1072 %. Для визначення середнього впливу фактора X_j на результативну ознаку \hat{Y} з урахуванням ступеня коливання змінної X_j , розраховуються так звані бета-коефіцієнти (β_j):

$$\beta_j = a_j \frac{\sigma_j}{\sigma_Y}. \quad (3)$$

де β_j – коефіцієнт показує, на скільки стандартних відхилень в середньому зміниться змінна Y зі зміною фактора X_j на одне своє стандартне відхилення.

Згідно з розрахованими бета-коефіцієнтами (β_j) (табл.2), можна побачити, що найбільшу зміну у рівні продуктивності праці мав фактор зарплатовіддачі, наступним за величиною впливу був фактор витрат на оплату праці в розрахунку на 1 особу та з невеликими відставанням фактор фондоозброєності. Щодо фактора витрат на оплату праці в абсолютному виразі, то його вплив на зміну продуктивності праці був найменшим.

Таблиця 2

Розраховані бета-коефіцієнти (β_j) та величина зміни продуктивності праці персоналу (розраховано авторами)

Бета-коефіцієнти	Значення	Величина зміни продуктивності праці, тис. грн./особу
β_1	0,12337	141,79
β_2	0,19885	228,42
β_3	0,69612	799,6998
β_4	0,18528	212,909

Задля того, щоб реалізувати резерви зростання продуктивності праці, обумовлені дією вищезазначених чинників, доцільно розробити заходи відповідно до основних напрямів збільшення рівня продуктивності праці. Як продемонстрував аналіз статистичної інформації щодо фінансово-господарської діяльності олійно-жирових підприємств, вони здійснюють розширення та оновлення основних засобів виробництва, не враховуючи сучасні досягнення науково-технічного прогресу. Більшість підприємств зазначеної групи, а саме: ПАТ «Пологівський олійноекстракційний завод», ПАТ «Вінницький олійножировий комбінат», ПрАТ «Полтавський олійноекстракційний завод – Кернел Груп», ПАТ «Кіровоградолія» – у період з 2014 до 2016 рр. не проводили жодних власних науково-технічних досліджень та розробок. За такої ситуації, на наше переконання, трансфер технологій виявляється тим інструментом, який здатний підвищити інноваційну активність підприємств, утім недостатньо ефективно використовується вітчизняним підприємствами, про що свідчить динаміка 9 складової Глобального індексу конкурентоспроможності, а саме «Технологічна готовність», яка включає дані про трансфер технологій (табл. 3).

Згідно з даними табл. 3 за наявності новітніх технологій наша країна останні вісім років посідає середні позиції серед країн світу. Лише у 2012-2013 рр. було досягнуто 80 місце серед 144 країн світу за складовою «Наявність новітніх технологій», однак ця позиція одразу ж у 2013-2014 рр. погіршилася на 26 пунктів, що, на нашу думку, було пов'язане з нестабільною політичною та економічною ситуацією в країні. Щодо здатності до «Поглинання технологій на рівні підприємства», тобто сприймати та застосовувати нові технології на рівні підприємств, то тут майже дзеркальна ситуація з попереднім показником. Динаміка складової «Прямі іноземні інвестиції та передача технологій» у 2015-2017 рр. дещо покращилася порівняно з попередніми періодами, проте також є дуже низькою – 115 місце серед 138 країн світу у 2016-2017 рр..

Таблиця 3

Динаміка значень 9-ї складової індексу глобальної конкурентоспроможності «Технологічна готовність» України протягом 2010-2017 рр.

(складено авторами за даними [3])

«Технологічна готовність» – 9 складова Глобального індексу конкурентоспроможності	2010-2011		2011-2012		2012-2013		2013-2014		2014-2015		2015-2016		2016-2017	
	(139 країн)		(142 країни)		(144 країни)		(148 країн)		(144 країни)		(140 країн)		(138 країн)	
	бал	рейтинг	бал	рейтинг	бал	рейтинг	бал	рейтинг	бал	рейтинг	бал	рейтинг	бал	рейтинг
9.01. Наявність новітніх технологій	*	92	4,6	96	4,8	80	4,3	106	4,1	113	4,3	96	4,3	93
9.02. Поглинання технологій на рівні підприємства	*	96	4,6	82	4,8	69	4,3	100	4,2	100	4,2	100	4,4	74
9.03. Прямі іноземні інвестиції та передача технологій	*	124	3,8	124	4	109	3,6	131	3,7	127	3,8	117	3,7	115

Такий стан дозволяє стверджувати, що вітчизняна інноваційна інфраструктура, до складу якої входить національна мережа трансферу технологій, не виконує покладених на неї функцій. У результаті цього підприємства не мають можливості скористатися тими здобутками, які вже створені як вітчизняною, так і світовою наукою і практикою, тобто відсутні або не працюють механізми, здатні вплинути на процеси впровадження інновацій на підприємствах України. Це є дуже негативним явищем, оскільки позбавляє вітчизняні олійно-жирові підприємства можливостей якісно та швидко збільшувати рівень продуктивності праці, забезпечуючи собі конкурентні позиції не

лише на внутрішньому ринку, але, що особливо важливо, на зовнішньому.

Для активізації застосування підприємствами трансферу технологій необхідно здійснити заходи як на державному рівні, так і на рівні підприємств. На нашу думку, на державному рівні необхідно створити умови для активної розробки новітніх технологій в Україні через виконання таких заходів: удосконалення законодавчої бази у сфері трансферу технологій; розробка державної політики в галузі комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності; активізація розвитку інфраструктури українського ринку технологій шляхом формування основних ринкових механізмів і залучення підприємств до роботи з інтелектуальною власністю, а також створення умов для їх співпраці з освітніми та науковими закладами задля посилення рівня вітчизняного інтелектуального капіталу; сприяння процесам залучення приватних українських і закордонних інвестицій в інноваційну сферу; створення умов для збільшення кількості учасників трансферу технологій. Необхідно також приділити увагу вдосконаленню роботи окремих елементів інфраструктури трансферу технологій, особливо підрозділів із питань трансферу технологій та продовжувати створення центрів трансферу технологій на національному та регіональному рівнях. Головними завданнями даних структурних елементів може стати розробка і впровадження інтегрованої бази даних щодо попиту та пропозиції у сфері трансферу технологій в Україні та створення механізму поповнення цієї бази з різних джерел: наявних локальних, відомчих та регіональних баз даних, каталогів, конкурсів, виставок-презентацій, спеціалізованих видань, журналів, інтернет-сайтів. Складовою національної інфраструктури трансферу технологій мають стати також спеціально створені консультативні комісії з питання аудиту трансферу технологій, оскільки при вирішенні питання щодо експорту технології важливо оцінити її потенціал, конкурентоспроможність та загрози, які виникають при її передачі.

Задля формування попиту на новітні технології необхідно розвивати в Україні сучасну національну індустрію венчурного капіталу та стартапів шляхом найшвидшого формування державної програми і розробки концепції підтримки та розвитку даної сфери, забезпечення її законодавчого регулювання та захисту. Із метою активізації процесів трансферу технологій безпосередньо на підприємствах пропонуємо створити для великих підприємств спеціальний відділ із трансферу технологій (ВТТ), а для середніх підприємств – сектор із трансферу технологій, який може функціонувати в межах асоціації. До функцій таких підрозділів можна віднести управління та захист об'єктів інтелектуальної власності, просування нових технологій, цілеспрямований пошук і відбір комерційних ідей, консультування з питань трансферу технологій, упровадження різноманітних проєктів із трансферу технологій на підприємстві. У результаті виокремлення даного підрозділу в організаційній структурі підприємство отримує можливість здійснювати розвиток на якісно новому рівні, який буде мати інноваційну спрямованість. Унаслідок цього буде суттєво зекономлений час та кошти на дослідження та винахід нових технологій, а також покращання показників ефективності діяльності підприємства, особливо продуктивності праці.

Застосування нової техніки та технологій на підприємстві потрібно одночасно здійснювати з перебудовою методів організації та управління, упровадженням нового управлінського мислення на всіх рівнях менеджменту для паралельного підвищення якості, ефективності та гнучкості виробництва, і як наслідок, подальшого розвитку підприємства на основі інноваційного зростання рівня продуктивності праці. Нажаль, сьогодні більшість українських підприємств використовують методи управління, які розроблені багато років тому для планової економіки, тобто для ситуації передбачуваності та прогнозованості, і не врахують швидкості змін, не можуть, оперативно реагуючи на зовнішні і внутрішні зміни, адаптуватися до них.

Сьогодні все більшого визнання отримує науковий підхід, згідно з яким основним фактором

конкурентоспроможності підприємства як соціотехнічної системи є освічений і мотивований персонал, здатний реалізувати його стратегічні цілі. Повністю поділяємо цю думку, оскільки можливості зростання продуктивності праці, що надаються науково-технічним прогресом, пов'язані з удосконаленням матеріалів, техніки та технологій, є лише потенційними, реалізація яких залежить тільки від людини. Саме тому менеджер підприємства, наймаючи працівників, прагне максимально використовувати їхні ресурси через системи мотивів, стимулів, заохочень, а визначальними чинниками, які впливають на динаміку продуктивності праці олійно-жирових підприємств, що було підтверджено в результаті кореляційно - регресійного аналізу, виступають ті, що пов'язані з оплатою праці. Такої думки дотримуються багато українських учених, зокрема О. Грішнова, яка відзначає, що на вітчизняних підприємствах «головним джерелом грошових доходів найманих працівників залишається заробітна плата, правильна організація якої спонукає членів суспільства до високопродуктивної та якісної праці» [6].

Особливої актуальності проблема мотивації набуває на вітчизняних підприємствах унаслідок необхідності вирішення низки проблем, які притаманні більшості сучасних підприємств, а саме: плинності висококваліфікованих працівників, недостатньої кваліфікації персоналу, браку кваліфікованих робочих на підприємстві, недостатньому рівню кваліфікації окремих керівників, незадовільному морально-психологічний клімату в колективі, високому рівню синдрому «професійного вигорання» у більшості працівників. Поверхневе відношення до створення системи мотивації персоналу у керівників підприємств та відсутність співпраці співробітників і керівництва підприємства під час розробки та впровадження системи мотивації, відсутність контролю за результативністю її дії негативно впливають на зростання продуктивності праці.

Перегляд системи мотивації та аналіз її результативності є необхідною умовою для підвищення продуктивності праці, бо, як слушно зазначено в роботі В. Чобіток, мотивацію робітників необхідно здійснювати

відповідно до потреби підприємств та їх робітників залежно від стану навколишнього середовища, у якому функціонує підприємство, а також з урахуванням особливостей та потреб безпосередньо робітників підприємства [7].

Одним із напрямів зростання продуктивності праці може бути використання вітчизняними олійно-жировими підприємствами сучасних корпоративних систем управління (далі КСУ). КСУ являють собою відкриту інтегровану автоматизовану систему реального часу з автоматизації бізнес-процесів компанії всіх рівнів, у тому числі, і бізнес-процесів прийняття управлінських рішень. У випадку роботи з персоналом це запровадження HRM (Human Resource Management) – системи управління персоналом, основна мета якої полягає в залученні та утриманні цінних для підприємства кадрових фахівців. HRM-системи вирішують два головні завдання: упорядкування всіх облікових і розрахункових процесів, пов'язаних із персоналом, що дає підвищення продуктивності праці і зниження відсотка відтоку співробітників.

Одним із значних напрямів підвищення рівня вмотивованості, і як наслідок, зростання продуктивності праці, повинно стати створення соціального партнерства між керівництвом і робітниками підприємства та підвищення рівня соціальної відповідальності олійно-жирових підприємств. На думку О. Грішної, «соціальна відповідальність підприємств щодо персоналу передусім полягає в створенні передумов для високої якості трудового життя. Досягнення високої якості трудового життя забезпечується конструктивною взаємодією суб'єктів соціально-трудова відносин. Їхні потреби збігаються за такого рівня якості трудового життя, який дозволяє працівникові реалізувати свій потенціал, отримати за це гідну винагороду, забезпечити потрібний для роботодавця рівень продуктивності» [6].

Підвищення соціальної відповідальності необхідне для досягнення кращих економічних результатів завдяки створенню умов для формування конкурентоспроможного персоналу та підвищення його кваліфікації. На нашу думку, вагоме місце серед зазначених чинників належить соціальному партнерству. Традиційно під соціальним партнерством розуміють відносини в

соціально-трудою сфері між працівниками і роботодавцями, що складаються за активної участі держави. Соціальне партнерство як взаємодію зацікавлених сторін визначають такі параметри: наявність відповідних організацій для обстоювання інтересів сторін; переговорний процес, під час якого відбувається узгодження позицій та пошук варіантів розв'язання проблеми; внесок пропозицій кожної зі сторін у вирішення питань [8].

Висновки. В умовах розвинених ринкових відносин для підтримки довгострокового економічного розвитку вітчизняних підприємств, зокрема олійно-жирових, визначальним є підвищення ефективності виробництва на основі збільшення продуктивності праці. Постійна необхідність відповідати на виклики з боку зовнішнього середовища змушує вітчизняні підприємства ретельно стежити за показником продуктивності праці як одним із головних індикаторів рівня їх конкурентоспроможності та здійснювати пошук напрямів її максимального збільшення. Очевидно, що олійно-жирові підприємства України мають у своєму розпорядженні величезні можливості підвищення продуктивності праці, проте здатність розробляти дієві заходи та політику управління процесом ресурсозбереження та заходів збільшення продуктивності праці буде залежати від правильного визначення домінуючої групи чинників для конкретного підприємства. Використання кореляційно-регресійного методу для аналізу продуктивності праці дозволяє виявити найбільш впливові фактори відповідно до умов та особливостей функціонування підприємства та обрати ті напрями, які приведуть до максимально можливого зростання рівня продуктивності праці. Серед найбільш перспективних напрямів підвищення продуктивності праці на олійно-жирових підприємствах доцільно виділити розвиток трансферу технологій та застосування організаційно-економічних інновацій на основі впровадження корпоративних систем управління та розвитку соціального партнерства між різними суб'єктами трудових відносин.

Література

1. Завіновська Г.Т. Економіка праці: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2003. – 300 с.
2. Система розкриття інформації на фондовому ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://smida.gov.ua>
3. Янковой А.Г. Математико-статистические методы и модели в управлении предприятием: Учебное пособие. – Одесса: ОНЭУ, ротапринт, 2014. – 250 с.
4. The Global Competitiveness Report 2016-2017. – [Electronic resource]. – Access mode: www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2016-17.pdf
5. Кащук К.М., Зінчук Т. О. Трансфер інноваційних технологій: сутність та значення у розвитку вітчизняної економіки / Т. О. Зінчук, К. М. Кащук // Зб. наук. пр. Таврійського держ. агротехнологічного ун-ту (економічні науки) / за ред. М. Ф. Кропивка. – 2012. – № 2 (18), т. 4. – С. 199–208.
6. Чобіток В., Боровок Є. Мотивації як фактор підвищення продуктивності праці на підприємстві. Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2013. – № 42. – С. 342–346.
7. Соціальна відповідальність у трудових відносинах: теорія, практика, регулювання ризиків: [монографія] / О.А. Грішнова, Г.Ю. Міщук, О.О. Олійник. — Рівне: НУВГП, 2014. — 216 с.
8. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку : [монографія] / [А. М. Колот та ін.] ; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Колота. — К. : КНЕУ, 2012. — 501с.
9. Колот А. М. Соціальне партнерство як інститут формування консолідованої соціальної відповідальності : теоретичні засади / А. М. Колот, О. В. Павловська // Соціальна економіка. – 2013. – № 1. – С. 81–90.

1. Zavinovs'ka H.T. *Ekonomika pratsi: Navch. posibnyk.* – K.: KNEU, 2003. – 300 s.
2. *Systema rozkryttya informatsiyi na fondovomu rynku Ukrayiny [Elektronnyy resurs].* – Rezhym dostupu: <http://smida.gov.ua>
3. Yankovoy A.H. *Matematyko-statystycheskye metody y modely v upravlenyy predpryatyem: Uchebnoe posobyе.* – Odessa: ONЭU, rotaprynt, 2014. – 250 s.
5. Kashchuk K.M., Zinchuk T. O. *Transfer innovatsiynykh tekhnolohiy: sutnist' ta znachennya u rozvytku vitchyznyanoi ekonomiky / T. O. Zinchuk, K. M. Kashchuk // Zb. nauk. pr. Tavriys'koho derzh. ahrotekhnolohichnoho un-tu (ekonomichni nauky) / za red. M. F. Kropyvka. – 2012. – # 2 (18), t. 4. – S. 199–208.*
6. Chobitok V., Borovok Ye. *Motyvatsiyi yak faktor pidvyshchennya produktyvnosti pratsi na pidpryemstvi. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti. – 2013. – # 42. – S. 342–346.*
7. *Sotsial'na vidpovidal'nist' u trudovykh vidnosynakh: teoriya, praktyka, rehulyuvannya ryzykiv: [monohrafiya] / O.A. Hrishnova, H.Yu. Mishchuk, O.O. Oliynyk. — Rivne: NUVHP, 2014. — 216 s.*
8. *Sotsial'na vidpovidal'nist': teoriya i praktyka rozvytku : [monohrafiya] / [A. M. Kolot ta in.] ; za nauk. red. d-ra ekon. nauk, prof. A. M. Kolota. — K. : KNEU, 2012. — 501s.*
9. *Kolot A. M. Sotsial'ne partnerstvo yak instytut formuvannya konsolidovanoi sotsial'noyi vidpovidal'nosti : teoretychni zasady / A. M. Kolot, O. V. Pavlovs'ka // Sotsial'na ekonomika. – 2013. – # 1. – S. 81–90.*

28.12.2018

УДК 336.71

JEL Classification: E590

Тарасевич Наталія, Брит Анастасія

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена актуальним питанням роздрібного банківського кредитування у сучасних умовах. Проаналізовано склад, структура та динаміка кредитного портфелю конкретної банківської установи, особливості здійснення процесів банківського кредитування фізичних осіб. Досліджено якість кредитного портфелю фізичних осіб. Окреслено напрямки оптимізації процесів роздрібного банківського кредитування. У статті проаналізовано динаміку кредитування фізичних осіб в Україні протягом 2014–2018 років. Детально розглянуто структуру кредитів, що надаються домашнім господарствам за цільовим спрямуванням. Проаналізовано ринок споживчого кредитування зі змінами в розрізі валюти кредитів. Представлено перелік банків, які мають гранично велику та гранично малу питому вагу кредитів населення у кредитних портфелях, порівняно із середнім рівнем по банківській системі. Запропоновано головні кроки до стабілізації банківського кредитування фізичних осіб, а відтак усієї банківської системи України загалом. Статтю присвячено проблемам банківського кредитування фізичних осіб в Україні. Проаналізовано основні тенденції банківського кредитування та фактори, які на нього впливають. Визначено причини негативних тенденцій у сфері банківського кредитування фізичних осіб в Україні. Обґрунтовано потенційні заходи щодо вирішення проблем банківського кредитування фізичних осіб в Україні.

Ключові слова: банк, кредитування, облікова ставка, кредит, прострочена заборгованість, кредитоспроможність, платоспроможність.

Tarasevich Natalia, Brit Anastasiya

THE MAIN TENDENCIES OF BANK LENDING OF INDIVIDUALS IN UKRAINE

The article is devoted to topical issues of retail bank lending in modern conditions. The composition, structure and dynamics of the loan portfolio of a particular banking institution, the features of the implementation of bank lending processes for individuals are analyzed. The quality of the loan portfolio of individuals was investigated. The directions of optimization of the processes of retail bank lending are determined. The article analyzes the dynamics of retail lending in Ukraine during 2014–2018. The structure of loans provided to households is studied by types. Also the market of retail lending is analyzed by the currency used. The list of banks that have very large and very small share of population loans in their loan portfolios as compared to the average in the banking system is presented. Key steps in stabilizing banking loans to individuals, and thus in the entire banking system of Ukraine in general are offered.. The article deals with problems of bank lending for individuals in Ukraine. Main trends in bank lending and factors affecting it are analyzed. The reasons of negative trends in Ukrainian bank lending for individuals were defined. Potential measures to solve problems are substantiated.

Keywords: *bank, lending, bank rate, loan, overdue debts, solvency, paying capacity.*

Тарасевич Наталья, Брит Анастасия

ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ БАНКОВСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ В УКРАИНЕ

Статья посвящена актуальным вопросам розничного банковского кредитования в современных условиях. Проанализирован состав, структура и динамика кредитного портфеля конкретного банковского учреждения, особенности осуществления процессов банковского кредитования

физических лиц. Исследовано качество кредитного портфеля физических лиц. Определены направления оптимизации процессов розничного банковского кредитования. В статье проанализирована динамика кредитования физических лиц в Украине на протяжении 2014–2018 годов. Подробно рассмотрена структура кредитов, предоставляемых домашним хозяйствам по целевому направлению. Проанализирован рынок потребительского кредитования с изменениями в разрезе валюты кредитов. Представлен перечень банков, которые имеют предельно большой и предельно малый удельный вес кредитов населения в кредитных портфелях по сравнению со средним уровнем по банковской системе. Предложены основные шаги к стабилизации банковского кредитования физических лиц, а также всей банковской системы Украины в целом. Статья посвящена проблемам банковского кредитования физических лиц в Украине. Проанализированы основные тенденции банковского кредитования и факторы, на него влияющие. Определены причины негативных тенденций в сфере банковского кредитования физических лиц в Украине. Обоснованно потенциальные меры по решению проблем банковского кредитования физических лиц в Украине.

Ключевые слова: банк, кредитование, учетная ставка, кредит, просроченная задолженность, кредитоспособность, платежеспособность.

DOI: 10.32680/2409-9260-2018-11-263-197-210

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. Розвиток кредитування відіграє важливу роль у задоволенні потреб фізичних осіб, а також інших суб'єктів господарювання, що в кінцевому результаті впливає на стабільність національної економіки. На сучасному етапі розвитку економіки України становище багатьох банків різко змінилось під впливом політичної та економічної нестабільності. Економічні та політичні проблеми негативно позначились на платоспроможності фізичних осіб, що, у свою чергу, погіршило

якість кредитного портфелю багатьох банків, а також обумовило зменшення попиту на банківські кредитні продукти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання поданої проблеми і на які спирається автор. Дослідженням теоретичних і практичних засад кредитування займалися чимало вітчизняних науковців, серед яких Т.Ф. Григораш [1], Н.К. Жукова [2], І.Б. Охрименко [3] та ін. У цьому контексті також варто зазначити роль таких зарубіжних вчених, як: Ш. Хуанга, Х. Джоу та Х. Джі, які розглядали питання якості кредитного портфеля банку та вплив його структури на сталість ведення банківської діяльності в період розвитку останньої світової фінансової кризи [5]; а також А. Банджя зі співавторами, розкрили питання взаємозалежності між формуванням та обслуговуванням кредитного портфеля банку відповідно до окремих періодів розвитку економічних циклів [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Розвиток кредитування фізичних осіб відіграє важливу роль у становленні цивілізованих відносин на ринку фінансового забезпечення і споживання, та виконує свою головну роль – це підвищення купівельної спроможності населення та їх життєвого рівня. Протягом тривалого часу кредитування фізичних осіб стрімко розвивалось. Щоразу відбувається постійне впровадження оновлених банківських кредитів та способів їх надання клієнтам. Варто зазначити і те, що під впливом політичної та курсової нестабільності сьогодні різко похитнулась позиція багатьох банків. Значна девальвація гривні, спад в економіці, військові дії на сході країни, недостатній рівень корпоративного управління зумовили погіршення якості кредитного портфеля банків. Усі перераховані вище явища в банківській сфері вимагають відповідного наукового поглибленого аналізу.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є проведення аналізу основних тенденцій розвитку банківського кредитування фізичних осіб в Україні на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Банківська система України функціонує в складних умовах, вона перебуває під впливом глобалізації економіки та інтеграції у світовий фінансовий простір, а зміни, які відбуваються у напрямках та темпах її розвитку, кардинально впливають на внутрішню та зовнішню економічну стабільність держави. Економічна криза, яка відзначилась на банківській системі країни, призвела к скороченню кількості банківських установ (станом на 01.09.2018 р. кількість діючих банків України складала 82 банківські установи), зменшенню ресурсної бази, збільшенню частки проблемних кредитів та збиткам системи в цілому.

Зупинимося на кредитній заборгованості фізичних осіб – домашніх господарств у вітчизняних банках (табл.1). Слід відмітити, що до домашніх господарств відносяться як приватні фізичні особи, так і фізичні особи – підприємці. Дані таблиці відображають кредити брутто, тобто без врахування резервів під знецінення кредитних коштів.

Таблиця 1

Склад та динаміка кредитів банків України, наданих домашнім господарствам за цільовим спрямуванням (розраховано автором за матеріалами [6, 7])

Період	Од. виміру	Усього	В тому числі			із загал. суми іпотечні кредити
			споживчі кредити	на придбання, будів-ництво та реконструкцію нерухомості	інші кредити	
1.01. 2014	млн.грн	193529	137346	51447	4736	56270
	%	100,0	71,0	26,6	2,4	29,1
1.01. 2015	млн.грн	211215	135094	71803	4318	72156
	%	100,0	64,0	34,0	2,0	34,2
1.01. 2016	млн.грн	174869	104879	66169	3821	60215
	%	100,0	60,0	37,8	2,2	34,4
1.01. 2017	млн.грн	163333	101528	58549	3255	60265
	%	100,0	62,2	35,8	2,0	36,9
1.01. 2018	млн.грн	174182	122066	48268	3848	38601
	%	100,0	70,1	27,7	2,2	22,2
1.10. 2018	млн.грн	203688	148729	50018	4941	46583
	%	100,0	73,0	24,6	2,4	22,9

Згідно з даними таблиці для ринку кредитування фізичних осіб України є характерним переважання споживчих кредитів відносно кредитів на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості. У відсотковому співвідношенні у 2018 році споживче кредитування склало 73,0% проти 71,0% на початок 2014 року; кредити на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості відповідно – 24,6% проти 26,6% початку дослідження; інші кредити становили приблизно стабільну вагу - 2,4%; із загальної суми кредитного портфелю іпотечні кредити займали 22,9% проти 29,1% на початок 2014 року.

В абсолютному вимірі обсяг кредитів на споживання мав від'ємну тенденцію до початку 2017 року, за 2014–2016 роки їх величина скоротилась на 35818 млн. грн. або на 26,1%. Протягом 2017–2018 років відзначається позитивна тенденція щодо зростання обсягів споживчого кредитування на 46,5%, що є важливим для підтримання споживчого ринку. Величина кредитів на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості впродовж періоду дослідження мала варіаційну тенденцію та займала відносно стабільну питому вагу, досягнув максимуму на початок 2016 року. Іпотечні кредити також мали нестабільну динаміку - впродовж 2015, 2017 років залишки заборгованості по цим кредитам скорочувалися, на протязі 2014, 2016, 2018 років спостерігалася тенденція до зростання їх абсолютних значень. До іпотечних кредитів включаються кредити, що мають декілька видів забезпечення, серед яких найбільшим забезпеченням за вартістю є: майнові права на майбутнє нерухоме майно житлового фонду; майнові права на інше майбутнє нерухоме майно; нерухоме майно житлового фонду; інше нерухоме майно. Питома вага цих кредитів на останню звітну дату дорівнює 22,9% загального портфелю домашніх господарств.

В загалом, кредитування фізичних осіб характеризується дуже нестабільною тенденцією з початку 2014 року. На відміну від попереднього кризового етапу 2008-2009 років позитивним чинником у цій ситуації слід вважати не тільки утримання, але й нарощення обсягів кредитування у окремі періоди. Найвищого рівня

розвитку кредитування фізичних осіб досягло к початку 2015 року переважно за рахунок зростання кредитів на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості. Період 2015–2016 років характеризується спадом по усіх напрямках кредитування домашніх господарств. Початок 2017 року можна вважати періодом поступового відновлення ринку споживчого кредитування населення, наслідком чого є зростання загальних обсягів кредитування фізичних осіб. Однак, рівня кредитування фізичних осіб початку 2015 року вітчизняним банкам досягнуть ще не вдається, натомість обсяги споживчого кредитування вже перевищують рівень початку 2014 року, що є дуже позитивною тенденцією.

Проаналізуємо кредитування фізичних осіб в розрізі валют за окремими видами, для чого побудуємо аналітичну таблицю 2.

Таблиця 2

Склад та динаміка кредитів банків України, наданих домашнім господарствам за цільовим спрямуванням у розрізі валют (розраховано автором за матеріалами [6, 7])

Період	Од- виміру	Спо- живчі креди- ти	В тому числі		На придбан- ня, будів- во, рекон- цію нерухомості	В тому числі		Потеч- ні креди- ти	В тому числі	
			нац. вал.	іноз. вал.		нац. вал.	ін. вал.		нац. вал.	ін. вал.
1.01.2014	млн.грн	137346	108224	29122	51447	13685	37762	56270	18641	37629
	%	100,0	78,8	21,2	100,0	26,6	73,4	100,0	33,1	66,9
1.01.2015	млн.грн	135094	95763	39328	71803	11310	60493	72156	16167	55989
	%	100,0	70,9	29,1	100,0	15,8	84,2	100,0	22,4	77,6
1.01.2016	млн.грн	104879	66662	38217	66169	11001	55168	60215	14884	45331
	%	100,0	63,6	36,4	100,0	16,6	83,4	100,0	24,7	75,3
1.01.2017	млн.грн	101528	64859	36669	58549	9718	48831	60265	13263	47002
	%	100,0	63,9	36,1	100,0	16,6	83,4	100,0	22,0	78,0
1.01.2018	млн.грн	122066	93436	28630	48268	9634	38634	38601	9901	28700
	%	100,0	76,5	23,5	100,0	20,0	80,0	100,0	25,6	74,4
1.10.2018	млн.грн	148729	118482	30247	50018	10177	39841	46583	11948	34635
	%	100,0	79,7	20,3	100,0	20,3	79,7	100,0	25,6	74,4

Споживче кредитування здійснюється переважно в національній валюті, проте практика кредитування фізичних осіб в

іноземній валюті в 2007–2008 роках обумовлює високу частку споживчих кредитів в іноземній валюті. Так, у 2015–2016 роках в структурі портфеля споживчих кредитів частка позик в іноземній валюті займала достатньо високу питому вагу: максимально 36,4%. З початку 2017 року ситуація покращувалася у напрямку одночасного зростання обсягів кредитування населення у національній валюті в абсолютному та відносному значенні та скороченні обсягів позикових коштів, наданих у іноземній валюті.

Зазначені зміни зумовлені, з одного боку, спочатку дозволом, а потім заборонаю надавати споживчі кредити населенню в іноземній валюті, з іншого, продиктовані реальними ресурсними можливостями банків, які змінились з впливом іноземного капіталу й поступовим відновленням депозитів у гривні.

Водночас ситуація з кредитуванням на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості була і залишається гіршою, оскільки частка кредитів в національній валюті у період дослідження коливалася у межах 15,8–26,6%. Усе це обумовило високий рівень доларизації цих кредитів, а під час фінансово-економічних криз 2008–2009 років та 2014–2015 років спричинило суттєве підвищення системного кредитного ризику через збільшення кредитних платежів та зниження платоспроможності позичальників внаслідок девальвації гривні, а також погіршення якості балансів банківських установ. За іпотечними кредитами населення спостерігається волатильність як у абсолютних значеннях обсягів, так і у питомій вазі. Частка кредитів у іноземній валюті коливалася на рівні 66,9–78,0% загальних іпотечних кредитів при наявності загального тренду к зниженню показника. Однак, навіть при наявності позитивного тренду залишки кредитної заборгованості у іноземній валюті залишаються достатньо високими. Зазначені зміни зумовлені, з одного боку, спочатку дозволом, а потім заборонаю надавати споживчі кредити населенню в іноземній валюті, з іншого, продиктовані реальними ресурсними можливостями банків, які змінились з впливом іноземного капіталу й поступовим відновленням депозитів у гривні.

Переважання іпотечних кредитів домогосподарств, кредитів на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості в іноземній валюті протягом 2014–2016 років було спричинено не видаванням нових кредитів в іноземній валюті фізичним особам, а девальвацією гривні, внаслідок чого обсяги кредитування в іноземній валюті в перерахунку на національну зросли, тому збільшилися кредитні зобов'язання позичальників, значна частка яких не має можливості й надалі погашати кредитні зобов'язання.

Проаналізуємо кредитування фізичних осіб за строками у таблиці 3. Що стосується структури кредитів, то можна відмітити значну волатильність у розрізі строків погашення впродовж всього періоду дослідження, але суттєвих змін у структурі не відбувалося. На останню звітну дату частка кредитів строком до 1 року в кредитному портфелі досягла 34,6% кредитного портфелю, значно збільшилася у абсолютному значенні впродовж 2018 року.

Таблиця 3

Структура та динаміка наданих банками України кредитів домашнім господарствам у розрізі строків погашення (розраховано автором за матеріалами [6, 7])

Період	Од. виміру	Усього	В тому числі			
			До 1 року	Від 1 до 5 років	Від 5 років до 10	Більше 10 років
1.01. 2014	млн. грн	193529	55177	52997	46517	38837
	%	100,0	28,5	27,4	24,0	20,1
1.01. 2015	млн. грн	211215	57020	46184	50846	57165
	%	100,0	27,0	21,9	24,1	27,1
1.01. 2016	млн. грн	174869	40679	34616	51531	48845
	%	100,0	23,2	19,8	29,5	27,9
1.01. 2017	млн. грн	163333	38879	31743	47790	44921
	%	100,0	23,8	19,4	29,3	27,5
1.01. 2018	млн. грн	174182	45894	48553	43293	36441
	%	100,0	26,3	27,9	24,9	20,9
1.10. 2018	млн. грн	203688	70462	49595	46005	37626
	%	100,0	34,6	24,3	22,6	18,5

Питома вага кредитів зі строком погашення від 1 до 5 років постійно знижувалася як в абсолютному, так і в відносному значенні до початку 2017 року, надалі спостерігалася тенденція до зростання частки цих кредитів до 24,3% кредитного портфелю фізичних осіб. Кредити зі строком погашення від 5 до 10 років та більше 10 років мали варіаційну тенденцію та на 1.10.2018 року відповідно становили 22,6 та 18,5% кредитного портфелю. Варто зазначити, що

кредити до 5 років становили більше половини всіх кредитів – 58,9%, тобто в умовах невизначеності економічної ситуації фізичні особи надають перевагу короткостроковому та середньостроковому кредитуванню.

Важливою характеристикою українського ринку кредитування фізичних осіб є процентні ставки. Рівні середньозваженої ставки за кредитами домашнім господарствам наведено у таблиці 4. Згідно з даними НБУ середньозважена ставка за кредитами фізичним особам протягом 2014– 2015 років зростала до рівня 31,2% станом на 1.01.2016 року.

Впродовж 2016-2017 років спостерігалася тенденція до скорочення середньозваженої процентної ставки, але з початку 2018 року тенденція до зростання відновилася. Загальний тренд зміни рівня процентних ставок за споживчими кредитами та іншими кредитами збігається з динамікою загальної середньозваженої ставки та на 1.10.2018 року відповідно складає 30,8% та 25,2% річних. Зворотну тенденцію за 2017 рік мають відсоткові ставки за іпотечними кредитами, наданими на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості. Так, протягом 2017 року при загальному тренді до зниженні вони збільшувалися та на останню звітну дату склали 17,6% річних.

Загалом, збільшення відсоткової ставки сприяє подорожчання банківського кредитування для фізичних осіб, що може призвести до згорання споживчого кредитування, що матиме негативні наслідки як для банківської системи, так й для розвитку внутрішнього ринку і реального сектора економіки.

Таблиця 4

Процентні ставки за банківськими кредитами домашнім господарствам за цільовим спрямуванням (розраховано автором за матеріалами [6, 7])

Період	Середньозваже на ставка, %	окремо за видами		
		споживчі кредити	іпотечні кредити, на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості	інші кредити
1.01. 2014	26,7	27,9	18,0	22,1
1.01. 2015	27,3	30,0	13,9	21,1
1.01. 2016	31,2	31,9	16,6	29,4
1.01. 2017	29,8	30,5	10,5	26,7
1.01. 2018	29,3	30,2	16,3	22,5
1.10. 2018	30,0	30,8	17,6	25,2

Якщо розглядати регіональну структуру банківського кредитування фізичних осіб, можна відмітити, що найбільше кредитів надано в Київській області та місті Києві (56,61%); в Дніпропетровській – 20,50%; в Одеській – 3,91%; в Харківській – 3,35%; в Донецькій – 2,16%; в Запорізькій – 2,02%. Наведені дані свідчать про значні перекоси в кредитуванні регіонів країни, викликані передусім нерівномірністю розвитку регіонів, наявністю інвестиційних об'єктів. Аналогічна ситуація спостерігається і з питомою вагою регіонів в кредитах, наданих домашнім господарствам. Так, найбільше їх було надано в Київській області та місті Києві, а саме 36,87%, в Одеській – 3,86%; в Дніпропетровській – 9,34%; в Харківській – 5,69%; в Донецькій – 5,05%; Львівській – 4,10%. Причинами таких диспропорцій є чисельність жителів регіону, рівень їх доходів (наявних і потенційних), споживчі настрої.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. За результатами дослідження виявлено низькі темпи розвитку ринку роздрібного кредитування в Україні, негативні тенденції

щодо структури кредитів за видами валют, волатильність їх обсягів, подорожчання кредитів в розрізі окремих видів. В Україні обсяги роздрібного кредитування мають негативний тренд через вплив фінансово - економічної та політичної кризи, яка зумовлює підвищення кредитних ризиків: зниження купівельної спроможності населення; зменшення довіри до банків; зростання вартості придбання товарів та послуг. Результати дослідження також дозволили зробити наступні висновки:

- з одного боку, в умовах недостатності доходів населення для забезпечення зростаючих потреб спостерігається збільшення потенційного попиту на додаткові запозичені ресурси, що обумовлює розвиток ринку роздрібного кредитування;

- з іншого боку, ризики кредитування фізичних осіб набуватимуть критично високих рівнів, що обумовлює необхідність посилення вимог до позичальників, удосконалення механізмів оцінки їх платоспроможності, підвищення обґрунтованості рішень щодо видачі кредитів.

Отже, очікувати значного пошквалювання ринку кредитування фізичних осіб у короткостроковій перспективі не варто. Це пояснюється тим, що для банків роздрібні кредити продовжують залишатися найризикованішим напрямом розміщення банківських ресурсів. За цих умов перш за все необхідні стійкість національної валюти та стабілізація економіки у цілому, лише тоді вкладники та позичальники зможуть прогнозувати свої можливості. Майбутній розвиток кредитування фізичних осіб багато в чому залежить насамперед від стабільності валютного курсу, відродження інвестиційного клімату, покращення якості активів банківської системи, збільшення ресурсної бази та відновлення довіри населення.

Література

1. Григораш Т.Ф., Пільгуй С.С. Банківське кредитування в Україні: сучасний стан, основні проблеми та шляхи їх вирішення // Економічний простір.– 2012.– №62. – С. 119–124.

2. Жукова Н.К., Зражевська Н.В. Сучасний стан ринку банківських кредитів в Україні //Економічний часопис-XXI.– 2011.– №5–6. – С. 54–57.

3. Охрименко І.Б. Споживчий кредит в Україні: реалії та перспективи розвитку: Автореф. дис... канд. екон. наук / Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана. – К.,2015. – 21 с.

4. Bangia, A. et al. (2002). Ratings migration and the business cycle, with application to credit portfolio stress testing. *Journal of Banking & Finance*, 26(2): 445–474.

5. Huang, X., Zhou, H., Zhu, H. (2012). Assessing the systemic risk of a heterogeneous portfolio of banks during the recent financial crisis. *Journal of Financial Stability*, 8(3): 193–205.

6. Офіційний сайт Національного банку України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.bank.gov.ua>.

7. Офіційний сайт ПАТ «ПриватБанк». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://privatbank.ua>.

1. Hryhorash T.F., Pil'huy S.S. Bankivs'ke kredytuvannya v Ukrayini: suchasnyy stan, osnovni problemy ta shlyakhy yikh vyrishennya // *Ekonomichnyy prostir*.– 2012.– #62. – S. 119–124.

2. Zhukova N.K., Zrazhevs'ka N.V. Suchasnyy stan rynku bankivs'kykh kredytiv v Ukrayini // *Ekonomichnyy chasopys-KhKhI*.– 2011.– #5–6. – S. 54–57.

3. Okhrymenko I.B. Spozhyvchyy kredyt v Ukrayini: realiyi ta perspektyvy rozvytku: Avtoref. dys... kand. ekon. nauk / Kyyivs'kyu natsional'nyy ekonomichnyy universytet im. V. Het'mana. – К.,2015. – 21 с.

4. Bangia, A. et al. (2002). Ratings migration and the business cycle, with application to credit portfolio stress testing. *Journal of Banking & Finance*, 26(2): 445–474.

5. Huang, X., Zhou, H., Zhu, H. (2012). Assessing the systemic risk of a heterogeneous portfolio of banks during the recent financial crisis. *Journal of Financial Stability*, 8(3): 193–205.

6. Ofitsiynyy sayt Natsional'noho banku Ukrayiny. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu:<http://www.bank.gov.ua>.

7. Ofitsiynyy sayt PAT «PryvatBank». [Elektronnyy resurs].
– Rezhym dostupu: <http://privatbank.ua>.

10.12.2018

УДК 330.1:338.2

JEL Classification: C590; O100

Тарасенко Денис

МОДЕЛЮВАННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ЗЕЛЕНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Актуальність вивчення сучасних інструментів математичного моделювання еколого-економічних процесів визначається необхідністю пошуку оптимальних механізмів забезпечення сталого розвитку регіонів та стимулювання зеленої модернізації економіки України. Встановлено, що регіон є собою природно-соціально-економічною системою безприкладної складності, яка знаходиться під дією природних і економічних закономірностей, підпадає під вплив безлічі різнорідних випадкових факторів та об'єктивно схильна до високого рівня ризику втрати рівноважного стану. Основним завданням регіонального розвитку визначено знаходження балансу інтересів між потребами в розвитку на території регіону тих чи інших видів господарської діяльності, розвитку соціальних параметрів та необхідністю збереження навколишнього середовища. Найбільш ефективним засобом знаходження даного балансу визначено відповідний економіко-математичний інструментарій. При цьому необхідність реалізації такої взаємодії на умовах збалансованої підтримки функціонування національної економіки за відтворювальними, технологічними, діяльнісно-видовими та зовнішньоекономічними макроструктурними пропорціями обумовлює застосування балансового методу «витрати-випуск»

та побудованих на його основі балансових моделей. Обґрунтовано використання інтегрованого еколого-економічного показника, який розраховується із застосуванням двох- або трьохфакторної функції (з урахуванням економічних капіталовкладень, природоохоронних інвестицій та організаційно-структурних змін) та ілюструє взаємний вплив (взаємодію) економічних та екологічних інвестицій на рівні регіону. Показник має потенціал для використання в управлінській діяльності оскільки дає, зокрема, змогу визначити яким чином запланований економічний розвиток вплине на стан навколишнього середовища.

Ключові слова: розвиток, моделювання, економіка, екологія, інвестиції, показник, взаємодія, екологізація.

Tarassenko Denys

MODELING OF ECOLOGICAL AND ECONOMIC PROCESSES TO ENSURE AN EFFECTIVE POLICY OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND GREEN MODERNIZATION

The relevance of studying modern instruments of mathematical modeling of ecological and economic processes is determined by the necessity of finding the optimal mechanisms for ensuring sustainable development of regions and stimulating green modernization of the Ukrainian economy. It has been established that the region is a natural-socio-economic system of unprecedented complexity that is under the influence of natural and economic patterns, is subject to the action of many heterogeneous random factors and is objectively inclined to a high level of risk of equilibrium loss. The main task of regional development is to find a balance of interests between the needs for certain types of economic activity development in the region, the social parameters enhancement and the environment preservation. The most effective means of finding this balance is determined by the corresponding economic and mathematical tools. Moreover, the necessity of implementing such interaction on the conditions of balanced support

of the national economy functioning in terms of reproductive, technological, activity-specific and external macroeconomic proportions determines the use of the "cost-release" balance-sheet method and the balance models based on it. The use of the integrated ecological and economic indicator, calculated by application of single- or three-factor functions (taking into account economic investments, environmental investments and organizational and structural changes), has been substantiated; it illustrates the mutual influence (interaction) of economic and environmental investments at the regional level. The indicator has the potential for application in management activities, since it provides, in particular, with the ability to determine how the planned economic development will affect the environment.

Key words: development, modeling, economy, ecology, investments, indicator, interaction, ecologization.

Тарасенко Денис

МОДЕЛИРОВАНИЕ ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ ДЛЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОЙ ПОЛИТИКИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ И ЗЕЛЕННОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ

Актуальность изучения современных инструментов математического моделирования эколого-экономических процессов определяется необходимостью поиска оптимальных механизмов обеспечения устойчивого развития регионов и стимулирования зеленой модернизации экономики Украины. Установлено, что регион является природно-социально-экономической системой бесприкладной сложности, которая находится под действием природных и экономических закономерностей, подвергается влиянию множества различных случайных факторов и объективно подвержена высокой степени риска потери равновесного состояния. Основной задачей регионального развития определено нахождения баланса интересов между потребностями в развитии на территории региона тех или иных видов хозяйственной деятельности,

розвиття соціальних параметрів и необхідністю зохранення оточуючої отреды. Найотлее ефектнвнм отредством наотдення данного баланса отределен отответствующий отномотко-математический инструментарий. При отом отоботдотмость реалотзатотции такого взаототдействотва на отловотях сбалансотрованной отдержкот функтоонотрования нацотанальной отномоткот за востроотзводственнотми, технологическотми, деятельно-отдовотми и внешнеотномотческотми макроструктурнотми отпоротцотми отболотвливат отпротменотне отбалансотвого метода «затратот-выпуск» и отстроенных на отго отнове отбалансотвых отodelей. Отбосновано отпользовотне отнтегротрованного отолого-отномотческого отказателот, которотый ратсчоттыватся с отпротменотнем двух- отл оттрехфакторный функтоонот (с отчетот отномотческотх капотталовложотней, отпротодоотхранных отнвестотцотй и отрганотзатотонно-структурных отзменотней) и отллотстротрует взаототмное влотянтне (взаототдействотве) отномотческотх и отологическотх отнвестотцотй на отровне регионот. Отказател отмет отенцотал для отпользовотня в отуправленческой деятельнотстот потсколку дат, в отчастнотстот, востможнотсть отпределотть какотм отобразот запланотрованное отномотческоте развоттоте повлотят на отостоянтне оточуючої отреды.

Ключевые слова: развоттоте, отodelовотне, отномотка, отологотя, отнвестотцотя, отказател, взаототдействотве, отологотзатотця.

DOI: 10.32680/2409-9260-2018-11-263-210-230

Постановка отпротблемот в загальному вглотдот. В отідсумковому документот Самотту ООН зі сталого развоттку 2015 року “Перетворення нашого свотту: отрядок деннотй у сферот сталого развоттку до 2030 року” [1] вотзначено отці та завданнот в отблостот сталого развоттку, отсягненнот яких забезпечуе збалансотванотсть всотх отрех откомпонентотв - отномотчного, отсоцотального та отологотчного.

З отрахувотнням отього, вотзначеннот адекатнотх отмеханотзмотв отзгодженнотя отпроцесу развоттку отсновных складовых сталого

розвитку має особливе значення з точки зору забезпечення планування завдань та заходів соціально-економічного розвитку країни, особливо на регіональному рівні.

Ключовою вимогою до таких інструментів узгодження є їх здатність оперувати значними масивами даних, які характеризують складні соціально-економічні системи.

Таким чином, актуальним питанням науково-практичного супроводу процесу впровадження принципів сталого розвитку на регіональному рівні постає визначення оптимальних інструментів врахування факторів впливу на ефективність політики сталого розвитку та її впровадження до регіонального управління на основі зеленої модернізації економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти взаємодії соціально-економічної та екологічної політики, формування пріоритетів соціального розвитку у контексті переходу до парадигми сталого розвитку, в тому числі на регіональному рівні, у своїх працях висвітлювало багато вітчизняних вчених. Зокрема Колот А. М. досліджував питання соціальної відповідальності бізнесу та корпоративної культури підприємств у контексті завдань стійкого розвитку. Лібанова Е. М. вивчала проблематику взаємодії та взаємопроникнення концепцій людського та сталого розвитку на регіональному рівні. Особливості функціонування виробничого комплексу регіонів в парадигмі сталого розвитку розроблялися Амошою О. І. Соціальні аспекти сталого промислового розвитку регіону розглядалися Новіковою О.Ф. Питаннями імплементації стратегічних напрямків забезпечення економічної безпеки України з урахуванням сталого розвитку займався Жаліло Я. А. Науково-методичні підходи до формування системи еколого-економічних показників на основі економічного моделювання розвитку територій вивчалися Мельником Л.Г. Сталій розвиток сільських територій на засадах регіонального природокористування та екологобезпечного агропромислового виробництва досліджувався Хвесиком М.А. Еколого-економічну оптимізацію територіально-виробничих систем в умовах сталого розвитку вивчав Хлобистов Є.В.

Питання моделювання регіонального розвитку загалом та методів еколого-економічного моделювання знайшли відображення в багатьох роботах українських вчених. Так Сухоруков А.І. займався вибором методологічного інструментарію системного моделювання регіонального розвитку та діагностики стану розвитку регіональної економіки з урахуванням системних проблем економічної безпеки регіонів. Питання економіко-математичного моделювання та кількісного аналізу в контексті проблем перехідної економіки та сталого розвитку перебувають в центрі уваги Вітлінського В.В. Загальні теоретичні підходи, методи та практичний інструментарій математичного моделювання еколого-економічних систем розроблявся Григорківим В.С. Проблеми економіко-математичного моделювання екологічно збалансованого розвитку економіки розглядалися Онищенком А.М.[10] Основи математичного моделювання економічних, екологічних та соціальних процесів досліджувалися Ляшенком І.М.[11].

Мета статті - є обґрунтування застосування окремих механізмів еколого-економічного моделювання для запровадження ефективної політики сталого розвитку та зеленої модернізації економіки на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні застосування підходів концепції сталого розвитку, що передбачає динамічний процес послідовних позитивних змін у суспільстві, які забезпечуються збалансованістю економічного, соціального та екологічного аспектів, є особливо актуальним на регіональному рівні в умовах процесу децентралізації і, як наслідок, посилення ролі регіонів в реалізації економічної політики держави. При цьому ознаками розвитку території є не лише підвищення суто економічних даних, а і позитивна динаміка комплексних показників, які характеризують взаємозв'язок економіки з соціальними та екологічними складовими та свідчать про досягнення високої якості життя населення. Особливого значення набуває здатність регіональної економічної системи до самовідтворення чи саморозвитку, яка передбачає здатність регіону, діючи в напрямі зміцнення економічної безпеки країни, забезпечувати відтворювальні процеси, задовольняти потреби

населення, дотримуватися концепції сталого розвитку регіональної системи [2].

В цьому контексті стратегічним завданням інституцій регіонального розвитку є забезпечення стійкого позитивного ефекту промислового розвитку шляхом мінімізації або повного усунення його негативних впливів.

Оптимальними способами досягнення цієї мети регіонального розвитку є удосконалення регуляторної політики та механізмів системи економічного стимулювання, екологічного нагляду та моніторингу, покращання в цілому методичних підходів до регулювання діяльності підприємств, що забруднюють навколишнє середовище.

Регіон становить собою природно-соціально-економічну систему безприкладної складності, яка знаходиться під дією природних і економічних закономірностей, підпадає під вплив безлічі різнорідних випадкових факторів та об'єктивно схильна до високого рівня ризику втрати рівноважного стану.

Для її ефективного дослідження необхідна розробка відповідного інструментарію, математичних моделей і методів, які дозволять адекватно дослідити взаємозв'язок економічних, екологічних та соціальних показників, виявити існуючі закономірності і зробити необхідні оцінки, висновки та прийняти відповідні управлінські рішення.

Останніми роками проведено велику кількість комплексних та спеціальних досліджень взаємопов'язаних економічних, соціальних та екологічних компонент розвитку сучасної спільнот [3] з урахуванням національної специфіки соціально-екологічного розвитку загалом. Особлива увага приділялася розгляду конкретних способів імплементації міжнародно визнаних інструментів і механізмів сталого розвитку [4] в різні сфери суспільного життя України.

Важливо, щоб застосовувані інструментарії, які описують зв'язок економічних і екологічних показників, (а через них і соціальних) мали б певний сенс, зрозумілий економістам, екологам та управлінцям. Необхідно також враховувати той суттєвий момент, що природоохоронна діяльність в цілому та окремі проекти, спрямовані на поліпшення природоохоронних

систем, ведуть до зменшення шкідливого впливу на природу та соціум з різним ступенем ефективності, яку необхідно оцінити з високим рівнем точності, виходячи з детального аналізу даних. Крім того, частина поточних витрат і інвестицій не викликає змін стану навколишнього середовища, що також потребує врахування в спеціальних інструментах, які б з однаковою успішністю могли б досліджувати виробничі і еколого-економічні процеси.

Загалом основним є завдання знаходження балансу інтересів між потребами в розвитку на території регіону тих чи інших видів господарської діяльності, розвитку соціальних параметрів та необхідністю збереження навколишнього середовища. Найбільш ефективним засобом знаходження даного балансу є відповідний економіко-математичний інструментарій [5]. При цьому необхідність реалізації такої взаємодії на умовах збалансованої підтримки функціонування національної економіки за відтворювальними, технологічними, діяльнісно-видовими та зовнішньоекономічними макроструктурними пропорціями обумовлює застосування балансового методу «витрати-випуск» та побудованих на його основі балансових моделей [6].

Моделювання сталого розвитку передбачає синтез різномірних соціальних, економічних, науково-технічних і екологічних факторів [7]. У той же час використання виключно грошових оцінок і ігнорування універсальних фізичних вимірників не дає можливість здійснити цей синтез і різко знижує ефективність управління. Перевагою моделювання, як складного напрямку наукових досліджень, покликаного об'єднати в строгих математичних формах явища принципово різної природи, є те, що при такому методі дослідження представляється можливим вивчити об'єкт, спираючись на його створену просторову характеристику, що часто неможливо в ході натурних спостережень.

Еколого-економічне моделювання дає можливість аналізувати стан складних динамічних систем, оцінювати процеси, які в них відбуваються та розробляти прогнози і варіанти реакції системи на природні явища та управлінські

рішення [8], а також оцінювати ефективність прийнятих рішень, спрямованих на сталий розвиток регіону і виявляти ключові чинники цього розвитку.

Особливо важливе значення еколого-економічне моделювання має для встановлення результативності інвестицій в природоохоронну діяльність в межах еколого-економічної взаємодії та визначення на цій основі додаткових ресурсів для покращання соціальних параметрів розвитку регіонів [12]. Оцінка результативності має спиратися на конкретні дані або показники, які характеризують вплив інвестицій на дві основні складові еколого-економічної взаємодії. В якості варіанту вирішення зазначеної проблеми доцільно застосувати поняття інтегрований еколого-економічний показник як результат еколого-економічного моделювання.

При цьому для моделі розрахунку інтегрованого еколого-економічного показника, пропонується використати в якості базової традиційну функцію забруднення (як найвагомішу в еколого-економічній системі), яка може враховувати два чи три фактори і будуватися за окремими, або комплексними (інтегрованими) показниками [13].

Так, у випадку використання двох факторів формула розрахунку інтегрованого еколого-економічного показника матиме наступний вигляд:

$$E(t) = F(X_1(t), X_2(t), t) \quad (1)$$

де $E(t)$ – досліджуваний еколого-економічний показник,
 $X_1(t)$ – фактор, який показує економічний розвиток і, зазвичай, здійснює негативний вплив на екологічні параметри довкілля (розуміється розмір ВВП, інвестицій в промисловість чи нове будівництво, інші показники економічного розвитку),
 $X_2(t)$ - фактор, який відображає грошову оцінку цілеспрямованої діяльності, направленої на покращення якості екологічних параметрів і, зазвичай, здійснює позитивний вплив на навколишнє середовище (мається на увазі витрати на охорону навколишнього природного середовища, інвестиції в природоохоронні проекти, гроші на розвиток альтернативної

енергетики тощо). При цьому доцільно здійснити ряд припущень: функція F є однозначною, безперервною та такою, що двічі диференціюється, внаслідок збільшення витрат одного фактору зазвичай відбувається зниження його ефективності. Числове значення факторів завжди ≥ 0 .

Для ефективного розрахунку результатів взаємодії екологічних та економічних процесів доцільно ввести декілька додаткових спеціальних показників [14], а саме:

- норму заміщення – кількісний вираз одного фактору, необхідний для дотримання незмінного рівня впливу на екологічні параметри при деякій зміні іншого фактору;

- еластичність компенсації (коливається в межах від 0 до 1), що відображає ступінь складності компенсації одного фактору іншим. Якщо еластичність = 0, то зміна одного фактору призводить до пропорційної зміни екологічних параметрів, яку неможливо компенсувати іншим фактором, якщо еластичність = 1, то зміни екологічних параметрів, викликані зміною одного фактору, можуть бути повністю нівельовані за рахунок іншого фактору;

- факторна еластичність, що є логарифмічною похідною за факторами, і характеризують ступінь впливу кожного конкретного фактору на інтегрований еколого-економічний показник. Наприклад, при збільшенні ВВП (або іншого економічного показника) на 1%, інтегрований еколого-економічний показник збільшується на $\delta_1\%$, а при збільшенні інвестицій (вкладень) в захист навколишнього середовища (або іншого екологічного показника, який впливає на стан довкілля) – зменшується на $\delta_2\%$, оскільки δ_2 має від'ємну еластичність;

- екологічна змінність, яка пов'язана зі зміною рівня забруднення, що залежить від часу або інших чинників. Основний вплив на показники екологічної змінності надають структурні зрушення в економіці, для оцінки ступеня впливу яких побудовано наступні рівняння:

$$\delta_1 = \sum_i \delta_{1,i} \cdot \frac{E_i(t)}{E(t)},$$

$$\delta_2 = \sum_i \delta_{2,i} \cdot \frac{E_i(t)}{E(t)},$$

$$\rho = \sum_i \rho_i \cdot \frac{E_i(t)}{E(t)} + \delta_0,$$

$$\delta_0 = \sum_i (\delta_{1,i}(L_{1,i} - L_1) + \delta_{2,i}(L_{2,i} - L_2)) \frac{E_i(t)}{E(t)}.$$

де $E(t)$ – досліджуваний еколого-економічний показник,
 L_1 – логарифмічна похідна економічного показника,
 L_2 – логарифмічна похідна екологічного показника,
 t – рік,

i – сектор (має різне значення в залежності від галузі економіки, регіону тощо).

Виокремлення декількох секторів (регіонів, галузей) дозволяє досліджувати можливості перерозподілу факторів (інвестицій, кредитів, міжнародної допомоги тощо) між секторами економіки з метою мінімізації забруднень:

$$E_{\omega} = \sum_i E_i(t) = \sum_i F_i(X_{1,i}(t), X_{2,i}(t), t) \rightarrow \min$$

$$X_1(t) = \sum_i X_{1,i}(t)$$

$$X_2(t) = \sum_i X_{2,i}(t)$$

$$\delta_{1,i} > 0, \quad \delta_{2,i} \leq 0, \quad \delta_{1i} + \delta_{2,i} \geq 0, \quad i = 1, N$$

Запропоновану модель можна також побудувати для двох-факторних та трьох-факторних функцій.

Використання трьохфакторних функцій дозволяє отримати більш релевантні результати за рахунок точнішого

опису реальних процесів, адже вони дозволяють враховувати неоднозначність впливу економічного розвитку на стан навколишнього середовища, яка виникає в результаті наявності економічних проєктів, найчастіше пов'язаних зі зміною структури економіки, які не погіршують стан навколишнього природного середовища, а, навпаки, позитивно впливають на стан екологічних параметрів (використання новітніх більш ефективних та, водночас, екологічних технологій, модернізація виробництва тощо).

У випадку врахування трьох факторів формула розрахунку інтегрованого еколого-економічного показника матиме наступний вигляд:

$$E(t) = F(X_1(t), X_2(t), X_3(t), t) \quad (2)$$

де $E(t)$ – досліджуваний еколого-економічний показник,

$X_1(t)$ – фактор, який показує економічний розвиток, і зазвичай, здійснює негативний вплив на екологію (розмір ВВП, інвестицій в промисловість чи нове будівництво, інші показники економічного розвитку),

$X_2(t)$ – фактор, який відображає цілеспрямовану діяльність, спрямовану на покращення якості навколишнього середовища і зазвичай, здійснює позитивний вплив на екологічні параметри (витрати на охорону навколишнього природного середовища, інвестиції в природоохоронні проєкти, кошти на розвиток альтернативної енергетики тощо),

$X_3(t)$ – фактор, який відображає структурні зміни в економіці і, зазвичай, здійснює позитивний вплив на навколишнє середовище (інвестиції в модернізацію виробництва, перехід до більш ефективних в екологічному аспекті способів виробництва тощо). Числове вираження факторів завжди ≥ 0 , збільшення витрат одного фактору зазвичай приводить до зниження його ефективності.

Практика показує, що оптимальним варіантом вибору трьох факторів для розрахунку інтегрованого еколого-економічного показника є інвестиції за певний період:

- в розвиток економіки екстенсивним шляхом (створення нових промислових комплексів тощо);
- в розвиток економіки інтенсивним шляхом (модернізація виробництва);
- в екологічні проекти.

При такому виборі факторів з'являється можливість розрахунку оптимального розподілу інвестицій за трьома основними напрямками, який забезпечив би мінімізацію рівня забруднення при умові досягнення певного обсягу виробництва:

$$l(t) = \sum_i l_i(t) = \sum_i F_i(X_{1,i}(t), X_{2,i}(t), t, X_{3,i}(t), t) \rightarrow \min$$

$$X_1(t) = \sum_i X_{1,i}(t), \quad X_2(t) = \sum_i X_{2,i}(t) \quad X_3(t) = \sum_i X_{3,i}(t)$$

$$\delta_2 = \sum_i \delta_{2,i} \cdot \frac{E_i(t)}{E(t)}$$

$$Y(t) = G(X_1(t), X_3(t)) \geq Y_0(t)$$

$$X_1(t) + X_2(t) + X_3(t) = \text{const}$$

$$\delta_{1,i} > 0, \quad X_{1,i}(t) \geq 0, \quad X_{2,i}(t) \geq 0, \quad \delta_{1i} + \delta_{2,i} \geq 0, \quad i = 1, N$$

Таким чином інтегрований показник ілюструє яким чином інвестиції або вкладення інших коштів в економічні або екологічні проекти впливають відповідно на стан навколишнього природного середовища або господарську систему. Збільшення витрат (ролі) одного фактору в більшості випадків зумовлює зниження його ефективності.

Використання запропонованої моделі може допомогти прийняти оптимальне управлінське рішення як по інвестиціям в цілому по країні так і по окремим регіонам.

Оптимізація розмірів інвестицій в природоохоронну діяльність дозволить органам управління перерозподілити кошти в напрямку поліпшення соціальної складової сталого розвитку з одночасним забезпеченням належного рівня екологічної безпеки регіонів [13].

Для розрахунку інтегрованого еколого-економічного показника найбільш доцільно використовувати існуючі на регіональному рівні дані щодо капітальних інвестицій за джерелами фінансування та капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища за видами природоохоронних заходів [14].

Виникає питання, яким чином це може уможливити? Перш за все, через досягнення прийняттого рівня привабливості екологічних проєктів, тобто, проєктів, які є дружніми до довкілля та інвестиційно привабливими. Критеріями таких проєктів можуть стати практики Стратегічної екологічної оцінки, які поступово впроваджуються в Україні. Зокрема, в межах проєктів з відновлювальної енергетики. Захід України є достатньо привабливим для таких проєктів. На Івано-Франківщині побудовані потужні сонячні та вітрові станції, активно впроваджуються проєкти з паливних пеллетів тощо. В цілому, зелена модернізація економіки просувається вельми ефективно.

З метою формування системи моніторингу процесу «зеленого» економічного зростання експертами ОЕСР розроблено та запропоновано систему індикаторів, об'єднаних за такими критеріями (узагальнено за Т.Квашою та О.Паладченко [17]): ефективність використання природних багатств; база наявних природних ресурсів; вплив навколишнього середовища на якість життя; економічні можливості і політичні заходи, одними з основних серед яких є індикатори інноваційної діяльності, що є узагальненим відображенням результативності «зеленого» зростання. Пропонований набір індикаторів та показників «зеленого» зростання не є вичерпним та остаточним, водночас, він є настільки гнучким, що його можна адаптувати до цілей та можливостей як на рівні окремої країни, так і на глобальному

рівні, зокрема, в Україні при розробці Концепції державної політики розвитку «зеленої» економіки до 2020 р. та плану заходів щодо її реалізації. Пропонуємо наступний підхід щодо побудови системи цільових показників розвитку «зеленої» економіки в Україні для моніторингу досягнення цілей «зеленого» зростання в рамках чинного законодавства. Цільові показники пропонуємо розподілити за 4 групами (ресурсна продуктивність ВВП, база природних активів, екологічні аспекти якості життя, економічні можливості та відповіді політики), у кожній з яких представлено від 4 до 12 показників. Багатомірний характер «зеленого» зростання вимагає достатньої кількості показників для відображення та характеристики різних аспектів цього зростання. Моніторинг стану навколишнього середовища, ресурсної продуктивності та стану розвитку «зелених» технологій та інновацій є особливо важливим для країн, що розвиваються, через значну роль природних активів і ресурсів в економіці цих країн та застосування нових ресурсоефективних технологій, що стосується і України.

Зелена модернізація спирається на чинний нормативно-правовий простір, який формується низкою законів, постанов, розпоряджень та регуляцій (інших нормативних документів), які прямо чи опосередковано задіяні у трансформаціях на засадах «зеленої економіки» (зелена економіка – більш розлога система знань, уявлень, управлінських та нормативно-правових засад, що забезпечують економічне зростання без втрат та загроз для довкілля та безпеки людства (суспільства)). Зелена модернізація є механізмом зеленого зростання економіки, яке передбачає: більшу суспільну та глобальну рівність і справедливість розподілу ресурсів; обмеження негативних соціальних наслідків і впливу на навколишнє середовище; розуміння високої цінності природного і соціального капіталу, зокрема, відповідальне ставлення до виробництва і споживання в межах життєвого циклу продукції; ефективність використання ресурсів; соціально-відповідальне, екологічно-безпечне та економічно-ефективне споживання та виробництво; створення «зелених» робочих місць.

Екологічна модернізація промислового сектора економіки неможлива без державної підтримки, а саме: удосконалення системи екологічного оподаткування; покращення економічного механізму природокористування; стимулювання процесу впровадження ресурсо- та енергозберігаючих, мало- і без відходних технологій на промислових підприємствах; поглиблення вторинної переробки сировини; розробки нових методик будівництва очисних споруд та установок задля зменшення кількості викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря; впровадження системи матеріальної допомоги (надання безпроцентних кредитів) та економічного стимулювання (зменшення ставки оподаткування) для тих промислових підприємств, які зменшують кількість викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря, а також орієнтуються на виробництво екологічно чистої та безпечної для суспільства продукції; розроблення та впровадження економічних методів стимулювання зменшення енергоспоживання в країні; розширення кордонів співробітництва у сфері ресурсо- та енергозбереження.

Особливе зростання уваги до проблеми нерівномірності регіонального розвитку, яке простежується у багатьох новітніх дослідженнях як вітчизняних, так і зарубіжних наукових шкіл, викликане світовою фінансовою кризою, що стала додатковим чинником загострення диспропорційності економічного розвитку між регіонами у різних країнах.

Порівняльний аналіз динаміки зрушень у територіальній структурі господарств протягом тривалого періоду в Україні, використовуючи відомий статистичний показник – індекс Джині, надає можливість виділити основні етапи трансформацій у регіональному розвитку [9]: – 1 етап стрімких змін регіональних диспропорцій – охоплює період 1998 – 2007 рр. та характеризується швидкими темпами зростання рівня диспропорційності, а саме: значення індексу Джині збільшилося з 0,16 до 0,24; – 2 етап помірних коливань регіональних диспропорцій – триває протягом 2008 – 2010 рр. Значення індексу Джині у зазначений період характеризується незначними змінами, зокрема, у 2008 р. він становив 0,241, а у

2010 р. – 0,237; – 3 етап поступового зменшення регіональних диспропорцій – період розпочався з 2011 р. і за останніми даними триває досі. Значення індексу Джині перебуває в середньому на рівні 0,23.

Слід зауважити, що закономірною характеристикою будь-якого економічного простору є диференційований розвиток регіонів (територій), який з об'єктивної точки зору не характеризується чітко визначеним позитивним чи негативним впливом на розвиток національної економіки, оскільки цей вплив залежить від того, які структурні зрушення потенціуює диференційований розвиток територій усередині окремої національної економіки. Зокрема, в країнах з ефективною регіональною політикою та розвинутою економікою, де процес управління диференційованим розвитком регіонів є контрольованим і врегульованим, має місце підсилення стимулу збільшення конкурентних переваг регіонів, що мінімізує прояв розбіжностей соціально-економічного розвитку між регіонами.

Так, наприклад, значення індексу Джині щодо розміру територіальних диспропорцій серед окремих країн – членів Євросоюзу демонструють, що поміж країн ЄС, подібних до України за площею території або за кількістю населення, найбільший рівень розбіжності спостерігається у Польщі та Великій Британії, а найменший – у Швеції та Іспанії [17].

Висновки. Проведене дослідження показало, що в якості показника який ілюструє взаємний вплив і взаємодію економічних і екологічних факторів на рівні регіону може бути використаний інтегрований еколого-економічний показник, який розраховується за принципом традиційної моделі забруднення і враховує при цьому економічні і екологічні фактори, в ролі яких виступають насамперед інвестиції.

Показник має потенціал для використання в управлінській діяльності оскільки дає, зокрема, змогу визначити яким чином запланований економічний розвиток вплине на стан навколишнього середовища.

Подальші дослідження у цій сфері доцільно зосередити на питаннях проведення конкретних розрахунків запропонованого еколого-економічного показника, пошуку

механізмів еколого-економічного моделювання, які б безпосередньо враховували б соціальні фактори в процесі взаємодії традиційної тріади сталого розвитку (екологічної, економічної та соціальної компонент розвитку).

Література

1. Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года [електронний ресурс]. Режим доступу: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/92/PDF/N1529192.pdf?OpenElement>
2. Сухоруков А. І. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України: монографія / А. І. Сухоруков, Ю. М. Харазішвілі. – К. : НІСД, 2012.
3. Schmalensee, Richard, and Robert N. Stavins. "The Design of Environmental Markets: What Have We Learned From Experience With Cap and Trade?" *Oxford Review of Economic Policy* 33, 4 (2017): 572-588
4. Ann P. Kinzig, Paul R. Ehrlich, Lee J. Alston, Kenneth Arrow, Scott Barrett Social Norms and Global Environmental Challenges: The Complex Interaction of Behaviors, Values, and Policy *BioScience*, Volume 63, Issue 3, 1 March 2013, Pages 164–175, <https://doi.org/10.1525/bio.2013.63.3.5>
5. Леонтьев В.В., Форд. Д. Межотраслевой анализ влияния структуры экономики на окружающую среду // *Экономика и математические методы*. —1972. — Т. 8.
6. Онищенко І.М. Агрегування моделей "витрати-випуск" для екологічно збалансованої економіки [Текст] : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.11 / Онищенко Ігор Михайлович ; Держ. вищ. навч. закл. "Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана". - К., 2013.
7. Nahorski Z. A review of mathematical models in economic environmental problems / Z. Nahorski Z., H.F. Ravn // *Annals of operations research*, 2000, № 97, pp. 165-201.
8. Григорів В.С. – Моделювання економіки [Текст]: навчальний посібник. – Чернівці: ЧНУ, 2009.

9. Сталий розвиток промислового регіону: соціальні аспекти: моногр. / О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, В.П. Антонюк та ін.; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2012.
10. Онищенко А. М. Методологія математичного моделювання економіко-екологічної взаємодії в умовах реалізації Кіотського протоколу/ І.М. Ляшенко, А. М. Онищенко// Економічна кібернетика. – 2011. – № 4-6(70-72) – С. 17-26.
11. Ляшенко І.М., Онищенко А.М. Прямі та двоїсті балансові моделі «витрати-випуск» // Економічна кібернетика.– 2009.– №1–2. – С. 14–18.
12. Моделирование социо-эколого-экономической системы региона / под ред. В. И. Гурмана, Е. В. Рюминой. – М. : Наука, 2003. – 175 с.
13. Costanza R., Wainger L., Folke C., Mäler KG. (1993) Modeling Complex Ecological Economic Systems: Toward an Evolutionary, Dynamic Understanding of People and Nature. In: Ecosystem Management. Springer, New York, NY
14. Daly H. Ecological Economics. Principles and applications / H. Daly, J. Farley. – Washington: Island Press, 2004. – 454 p.
15. Петровська, С.А. Моделювання сталого розвитку: процесні й еколого-економічні аспекти проблеми [Текст] / С. А. Петровська // Механізм регулювання економіки. — 2011. — № 2. — С. 159-166.
16. Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток: наукова доповідь / [Шинкарук Л.В., Бевз І.А., Барановська І.В. та ін.] ; за ред. чл.-кор. НАН України Л.В. Шинкарук; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – К., 2015.
17. Кваша Т.К., Паладченко О.Ф. Зелене зростання як модель інноваційного розвитку з урахуванням екологічних викликів / Наука та наукознавство. – 2014. - №2. – С.50-60.

1. Preobrazovanye nasheho myra: Povestka dnya v oblasti ustoychivoho razvytyya na peryod do 2030 hoda [elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: <https://documents-dds->

ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/92/PDF/N1529192.pdf?OpenElement

2. Sukhorukov A. I. Modelyuvannya ta prohnuzuvannya sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy: monohrafiya / A. I. Sukhorukov, Yu. M. Kharazishvili. – K. : NISD, 2012.

3. Schmalensee, Richard, and Robert N. Stavins. "The Design of Environmental Markets: What Have We Learned From Experience With Cap and Trade?" *Oxford Review of Economic Policy* 33, 4 (2017): 572-588

4. Ann P. Kinzig, Paul R. Ehrlich, Lee J. Alston, Kenneth Arrow, Scott Barrett *Social Norms and Global Environmental Challenges: The Complex Interaction of Behaviors, Values, and Policy* *BioScience*, Volume 63, Issue 3, 1 March 2013, Pages 164–175, <https://doi.org/10.1525/bio.2013.63.3.5>

5. Leont'ev V.V., Ford. D. *Mezhotraslevoiy analiz vlyyannya struktury ekonomyky na okruzhayushchuyu sredu* // *Экономика y matematycheskiye metody*. —1972. — Т. 8.

6. Onyshchenko I.M. *Ahrehuvannya modeley "vytraty-vypusk" dlya ekolohichno zbalansovanoi ekonomiky [Tekst] : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.11 / Onyshchenko Ihor Mykhaylovych ; Derzh. vyshch. navch. zakl. "Kyyiv. nats. ekon. un-t im. Vadyma Het'mana". - K., 2013.*

7. Nahorski Z. A review of mathematical models in economic environmental problems / Z. Nahorski Z., H.F. Ravn // *Annals of operations research*, 2000, # 97, pp. 165-201.

8. Hryhorkiv V.S. – *Modelyuvannya ekonomiky [Tekst]: navchal'nyy posibnyk*. – Chernivtsi: ChNU, 2009.

9. *Stalyy rozvytok promyslovoho rehionu: sotsial'ni aspekty: monohr.* / O.F. Novikova, O.I. Amosha, V.P. Antonyuk ta in.; NAN Ukrainy, In-t ekonomiky prom-sti. – Donetsk, 2012.

10. Onyshchenko A. M. *Metodolohiya matematychnoho modelyuvannya ekonomiko-ekolohichnoyi vzayemodiyi v umovakh realizatsiyi Kiot-s'koho protokolu/ I.M. Lyashenko, A. M. Onyshchenko// Ekonomichna kibernetyka. – 2011. – # 4-6(70-72) – S. 17-26.*

11. Lyashenko I.M., Onyshchenko A.M. *Pryami ta dvoysti balansovi modeli «vytraty-vypusk» // Ekonomichna kibernetyka.–*

2009.– #1–2. – S. 14–18.

12. Modelyrovanye sotsyo-ekoloho-ekonomycheskoy systemy rehyona / pod red. V. Y. Hurmana, E. V. Ryumynoy. – M. : Nauka, 2003. – 175 s.

13. Costanza R., Wainger L., Folke C., Mäler KG. (1993) Modeling Complex Ecological Economic Systems: Toward an Evolutionary, Dynamic Understanding of People and Nature. In: Ecosystem Management. Springer, New York, NY

14. Daly H. Ecological Economics. Principles and applications / H. Daly, J. Farley. – Washington: Island Press, 2004. – 454 p.

15. Petrovs'ka, S.A. Modelyuvannya staloho rozvytku: protsesni y ekoloho-ekonomichni aspekty problemy [Tekst] / S. A. Petrovs'ka // Mekhanizm rehulyuvannya ekonomiky. — 2011. — # 2. — S. 159-166.

16. Strukturni transformatsiyi v ekonomitsi Ukrayiny: dynamika, superechnosti ta vplyv na ekonomichnyy rozvytok: naukova dopovid' / [Shynkaruk L.V., Bezv I.A., Baranovs'ka I.V. ta in.] ; za red. chl.-kor. NAN Ukrayiny L.V. Shynkaruk; NAN Ukrayiny, DU «In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrayiny». – K., 2015.

17. Kvasha T.K., Paladchenko O.F. Zelene zrostannya yak model' innovatsiynoho rozvytku z urakhuvannyam ekolohichnykh vyklykiv / Nauka ta naukoznavstvo. – 2014. - #2. – S.50-60

10.12.2018

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 94 (429: 24)

Алієв Замін

ТЕРИТОРІАЛЬНА ПОЛІТИКА ЦАРСЬКОЇ РОСІЇ І РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ НА ПІВДЕННОМУ КАВКАЗІ НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

У статті досліджується деякі аспекти територіальної політики великих держав на Південному Кавказі, привідшій до множинам конфліктів в цьому регіоні. Відзначається, що цілеспрямована політика русізації і християнізації регіону порушили баланс між народами в цьому регіоні. Підкреслюється, що з часу штучного утворення псевдодержавності елементів в регіоні чужих для корінного населення створила в сучасний період прецедент безкарності за окупації під заступництвом деяких геополітичних сил.

На основі опрацювання документів, проведення аналізу та дослідження історичних джерел простежено формування ряду аспектів територіальної політики держав на Южному Кавказі, що свідчить про формування навмисного конфлікту в цих регіонах.

Ключові слова: Ірванское ханство, територіальні претензії, геополітика, псевдодержава, прецедент безкарності

Aliiev Zamin

TERRITORIAL POLICY OF TSARIST RUSSIA AND SOVIET AUTHORITIES IN THE SOUTH CAUCASUS AT THE BEGINNING OF THE XX CENTURY

The article explores some aspects of the territorial policy of the great states in the South Caucasus, leading to many conflicts in this region. It is noted that the targeted policy of the Russification

and the Christianization of the region upset the balance between the peoples in this region. It is emphasized that since the artificial formation of pseudo-state elements in the region, alien to the indigenous population has created in the modern period the precedent of impunity for occupation under the auspices of some geopolitical forces.

On the basis of processing documents, conducting analysis and research of historical sources, the formation of a number of aspects of territorial policy of states in the South Caucasus was traced, indicating the formation of a deliberate conflict in these regions.

Key words: Irevan khanate, territorial claims, geopolitics, pseudo-state, precedent of impunity

Алиев Замин

ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА ЦАРСКОЙ РОССИИ И СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ НА ЮЖНОМ КАВКАЗЕ В НАЧАЛЕ XX ВЕКА

В статье исследуются некоторые аспекты территориальной политики великих государств на Южном Кавказе, приведший к множествам конфликтов в этом регионе. Отмечается, что целенаправленная политика русизации и христианизации региона нарушил баланс между народами в этом регионе. Подчеркивается, что со времени искусственного образования псевдогосударственных элементов в регионе чуждых для коренных населений создала в современный период прецедент безнаказанности за оккупации под покровительством некоторых геополитических сил.

На основе обработки документов, проведения анализа и исследования исторических источников прослеживается формирование ряда аспектов территориальной политики государств на Южном Кавказе, что свидетельствует о формировании преднамеренного конфликта в этих регионах.

Ключевые слова: Иреванское ханство, территориальные претензии, геополитика, псевдогосударство, прецедент безнаказанности

DOI: 10.32680/2409-9260-2018-11-263-231-239

Постановка проблеми. Впервые в истории в начале XX века армяне с помощью некоторых геополитических Запада создали государственное образование в Иреванском регионе на землях Западного Азербайджана. В 1918 году на этих территориях установилась дашнакская Республика Армения. Премьер-министром этой республики был дашнак О. Качазнуни.

Инициаторы образования этого государства утверждали всем, что за пределами их новообразованного государства – в Грузии, Азербайджане, Турции, в Балканах и во всем мире проживают более 10 миллионов их сограждан. Приведя в качестве предлога возможность размещения в это стране только небольшой части зарубежных армян, узость границ страны, невозможность компактной реэмиграции, предъявляли претензии на новые территории соседних стран, тем самым желая расширить свои границы за счет этих земель. Осведомленные о слабости государственного сознания, силе отчуждения идеологи этого образования, устанавливая связь с своими сродичами зарубежом, пытались поднять уровень их национального самосознания. Больше всего было дано предпочтение, проживающим их сродичей в Азербайджане и Грузии. «На них должна опереться и для них должно утвердиться это государство. Колонии зарубежом – в наилучшем случае – остаются как содействующая (и то в скромных размерах) и в некотором роде запас для неопределенного будущего.» [6, 48].

Анализ последних исследований и публикаций.

По мнению О. Качазнуни, «это первое армянское государство, созданное в Иреванском регионе и на Западном Азербайджане, вне зависимости от того, является ли оно независимым, или зависимым, дашнакским, советским, террористским, должна «функционировать».

Первый премьер-министр первого государства признается, что весной 1918 года националистическая социал-демократическая партия Дашнакцутюн был против отделения Армении от России: «Мы были против и боялись отделения. Хотели быть связанными с Россией. Сегодня непосредственным

предметом забот армянской политической мысли должен стать существующий народ, живущий внутри и около неё. Но это не значит, что мы не стремились к самостоятельности, что положение вассала было нашим идеалом. Партия Дашнакцутюн, по моему глубокому убеждению, была и всегда оставалась – сознательно или бессознательно – борцом политического освобождения армян» [6, 48]. Автор отмечает, что маленькая, нищая и оторванная от мира Республика Армения в самом деле не сможет стать независимым. Чтобы сохранить (продолжить) свое существование, она должна опереться и полагаться на внешнюю силу. Дашнакский лидер, говорящий о проведении поисков такой опоры отмечает, что сегодня им приходится считаться с двумя силами – Россией и Турцией [2, 78].

Не случайно, что в 1919 году полковник США В.Х.Хаскел был назначен комиссаром Америки в регионе с широкими полномочиями и председателем Комитета Американской помощи Ближнему Востоку, резиденция, которого располагалась в Иерусалиме. В первой встрече с представителями правительства, Хаскел заявил о том, что Парижской мирной конференцией ему дана доверенность по защите этого народа, вне зависимости от того, где бы они не проживали (в Грузии, Азербайджане и Турции). Поэтому он зовется «Высшим комиссаром союзников». В первом сообщении, отправленном в Парижскую мирную конференцию в конце июля, Хаскел сообщал о тяжелом положении этого новообразованного государства [1, 60].

Целью статьи выступает изучение некоторых аспектов территориальной политики государств на Южном Кавказе, приведшей к множествам конфликтов в этом регионе.

Изложение основного материала исследования.

Азербайджанская Демократическая Республика выступила против попыток дашнакского правительства Армении присоединить к своим территориям остальные части Иерусалимского региона – возникшую на Кавказе Юго-Западную Кавказскую Тюркскую Республику. Правительство рассматривало передачу другой части Иерусалимского уезда в управление Армении вопреки территориальной целостности

Азербайджанской Республики. В протестной ноте по данному поводу, показывалось, что если 68 процентов населения в Сюрмали азербайджанцы, а 30,4 процентов армяне, 60,2 процентов в Иреванском уезде азербайджанцы, а 37,4 процентов армяне, если в спорных Ведибасар и Миллистане 90 процентов населения азербайджанцы [1, 61], то это является доказательством того, что это азербайджанские земли.

Представитель США, на самом деле, стремился создать условия для полной передачи Иреванской губернии этому государству. Американский высший комиссар объявил довольно-таки большую часть Иреванской губернии нейтральной зоной и дал решительное указание: «Азербайджанское правительство должно использовать свой авторитет, чтобы успокоить азербайджанское население в нейтральной зоне и в Иреванском районе, а армянское правительство армянское население в нейтральной зоне и в Зангезурском районе. Правительства Азербайджана и Армении должны дать гарантии неприкосновенности жизни и имущества азербайджанского и армянского населений, проживающих на своих территориях, право контроля над железнодорожной линией в пределах нейтральной зоны должно перейти к американскому генерал-губернатору, азербайджанское правительство не должно воспрепятствовать реализации мер по оказанию помощи, предусматриваемым Комитетом помощи Ближнему Востоку в Шуше и Горисе... Азербайджанское правительство должно дать согласие на возвращение армянских беженцев к своим местам и оказать им помощь. Азербайджанское население Большого Веди для безопасности, при сопровождении американского губернатора должно быть переселено в другое место в пределах нейтральной зоны и ему будет предоставлена возможность, чтобы взять свое имущество с собой. Во время управления американского губернатора материальные средства, необходимые для управления нейтральной зоной будут созданы за счет местных налогов. От азербайджанского правительства не будут требоваться дополнительные средства и пр. [2, 56]. Разумеется, такой проект не мог быть подготовлен со стороны американцев. Это был

армянский проект, провозглашенный от имени высшего комиссара союзников Уильяма Хаскеля. Дж. Гасанов справедливо указывает, что в 1919 году были «определены» границы Кавказской дашнакской Армении. Сюда включаются следующие территории Азербайджана: «Большая Иреванская губерния, южная часть Казахского уезда, южная часть Гянджинского уезда, юго-западная часть Джеванширского уезда, северная часть Шушинского уезда, одна часть Джебраилского уезда и Зангезурский уезд» [3, 50].

Они считают своими, районы, входящие в Тифлисскую губернию Грузии, Ахалкалакский уезд, одну часть Боржоми, северную часть Борчалинского уезда и др. территории, включают в свои фальшивые «карты» Карскую область как армянскую территорию.

История армянского государства – это история, написанная кровью, террором, резней. Историк А.А.Лалаян в произведении под названием «Исторические записки» пишет: «лишение азербайджанцев в этот период армянами, проведение этнической чистки было заранее запланированной церковно-государственной политикой». Эта политика не ограничивалась только землями азербайджанцев.

Однако, к сожалению, из-за целенаправленной деятельности армянских националистов и их покровителей, историческая правда осталась в стороне от исторических исследований. Старший научный сотрудник Архива Политических Документов Управделами Президента Азербайджанской Республики, Х.Й.Вердиева указывает на то, что «в результате агрессии тюрко-мусульманское беженство вошло в историю Первой Мировой войны как реальность, однако, историография многих стран, формируемая под воздействием мировых сил, десятилетиями не затрагивала этот вопрос, и проблема не вошла в поле исследований в качестве объекта изучения. Проблема тюрко-мусульманского беженства почти не изучена в азербайджанской историографии, являвшейся частью советской историографии, которая сформировалась по линии большевистской идеологии, и оставалась как «пустота», а муки бесчисленного количества

людей, переживших большие трагедии, были преданы забвению [11]. Автор показывает, что опирающиеся на аргументы исторические документы являются критерием исторической правды.

Видные армянские историки, в том числе Мэри Кочар признаются, что Иреван, Гёкча, Зангезур и другие территории принадлежат Азербайджану.

Противоречивые суждения армяне выносят также в отношении советизации. Страдающий крайней формой армянского шовинизма Александр Сваранц показывает, что большевики предали армянские интересы: он обвиняет большевиков в «передаче» Турции Карса, Ардахана, территории Артвина, уезда Сюрмели вместе с «Большим и Малым Араратом», Азербайджану Нахичевани и Нагорного Карабаха. Автор утверждает, что современный армянский вопрос состоит из «возвращения» их исконных земель» [12]. Тем самым, он маскирует территориальные претензии к исконным землям Азербайджана и их оккупацию. Ставший первым премьер-министром псевдообразованного государства Ов.Качазнуни, подтверждает, что независимо от партийной принадлежности все армяне должны служат идее «Великой Армении».

Желавшие воплотить в жизнь иллюзорную идею о некогда как будто существующего «Великой Армении» они, в основном, переезжали в Азербайджан, в частности в Иреванскую губернию, и подвергнув местных автохтонцев – азербайджанцев массовому выселению, воспользовавшись благоприятными условиями по окончанию Первой Мировой войны, создали государство. И таким образом, не имея даже пяди земли на Кавказе, они, несмотря на преобладающий демографический состав местных азербайджанцев, путем вооруженного насилия, этнической чистки создали свое государство в Иреванской губернии, образованного на территории Иреванского ханства.

Вывод. Анализ и исследование исторических источников формирования некоторых аспектов территориальной политики государств на Южном Кавказе свидетельствует об образовании нестабильности, приведшей к множествам конфликтов в этом регионе

Литература

1. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Dövlət Arxivi, fond 470, siy 1, iş 142. vərəq 60,61 (Центральный Государственный Архив Азербайджанской Республики, фонд 470, спис.1, дело 142, лист 60, 61 (на азерб.))
2. Həsənov С. Azərbaycan Respublikası beynəlxəq münasibətlər sistemində: 1918-1920-ci illər. Bakı: Azərnəşr, 1993, 362 s.(Гасанов Дж. Азербайджанская Республика в системе международных отношений: 1918-1920 годы, Баку: Азернешр, 1993, 362 стр. (на азерб.))
3. Qızıyev Y. Erməni məsələsi: yalanlar və gerçəklər. Bakı: Nurlar, 2009, 344 s. (Газыев Й. Армянский вопрос: вымыслы и реалии. Баку: Нурлар, 2009, 344 с. (на азерб.))
4. Mızrak K. Aldadılmış millət-üsyənçi ermənilər. Bakı: XAN, 2017, 189 s. (Мызрак К. Обманутый народ – армяне повстанцы. Баку: ХАН, 2017, 189 с. (на азерб.))
5. Гасымлы М. Анатолия и Южный Кавказ в 1724-1920 гг.: в поисках исторической истины. Москва: ИНСАН, 2014, 550 с.
6. Качазнуни Ов.. Дашнаксутюн больше нечего делать. Баку: Элм, 1990,89 с.
7. Контрреволюционная роль партии Дашнаксутюн // Azərbaycan Respublikası Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin Arxivi, vərəq 164, vərəq 169. (Архив Министерства Национальной Безопасности, лист 164, лист 169)
8. Микоян А. Об армянском империализме// АРМТНА, в 164, 264.
9. The Concul at Tiflis Smith.Temporarily in Moscov, to the Secretary of State, Moscow. July 15, 1918-Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. 1918. Russia in three volumes, Volume II Washington. 1932. 637-638. NARA. file No, 861, 00 2458.
10. Qaraqoyunlu Y. Ermənistan iki millətli, iki dilli dövlətə çevrilməlidir. //https://www.gunaz.tv/az/meqaleler/ ermənistan - iki - millətli- iki –dilli- dövlətə- çevrilməlidir (Гарагоюнлу Й. Армения должна стать двунациональным, двуязычным государством (на азерб.))

11. Verdiyeva H.Y. Birinci dünya müharibəsi illərində “erməni məsələsi”: tarixi baxış. //http://etnoqlobus.az/az/ index. Php/x-b-ri-r/item/562-birinci-d (Вердиева Х.Й. «Армянский вопрос» в годы Первой Мировой войны: исторический взгляд на азерб.)

12. Сваранц А. Армянский вопрос и Ближне-Восточный кризис. //http://www.noravan.am/rus/articles/detail /php? ELEMENT_ID=14426

5. Насымлы М. Anatolya y Yuzhny Kavkaz v 1724-1920 hh.: v poyskakh ystorycheskoy ystyny. Moskva: YNSAN, 2014, 550 s.

6. Kachaznuny Ov.. Dashchnaksutyun bol'shche necheho delat'. Baku: Elm, 1990,89 s.

7. Kontrevolyutsyonnaya rol' partyu Dashchnaksutyun // Azərbaycan Respublikası Millî Təhlükəsizlik Nazirliyinin Arxivı, vərəq 164, vərəq 169. (Arkhyv Mynysterstva Natsyonal'noy Bezopasnosty, lyst 164, lyst 169)

8. Mykoyan A. Ob armyanskom ymperalyzme// ARMTNA, v 164, 264.

12. Svarants A. Armyanskyu vopros y Blyzhno-Vostochny kryzys. //http://www.noravan.am/rus/articles/detail /php? ELEMENT_ID=14426

26.12.2018

УДК 94(479.24)

Намазова Ельминаз Мухаррем гизи

ПРО ДЕЯКІ ПЕРШІ СЕРЕДНЬОВІЧНІ РЕЛІГІЙНІ ПАМ'ЯТНИКИ ТОВУЗСЬКОГО РАЙОНУ

Стаття присвячена деяким середньовічним релігійним пам'ятникам Товузського району Азербайджанської Республіки. Відзначається, що пам'ятник «Торпаг гала» був першим середньовічним поселенням міського типу на цій території. У

цьому пам'ятнику локалізували перший середньовічний місто Хунань Кавказької Албанії. Одним з пам'ятників, виявлених в поселенні Торпаг гала, є Албанська християнський храм.

З історико-археологічних досліджень, існуючих археологічних пам'яток стає відомо, що територія сучасного Товузського району, як і в різні історичні періоди, так і в перші століття середньовіччя була густозаселеним регіоном. Чому сприяло географічне положення, наявність родючих ґрунтів, інших природних ресурсів, проходження важливих торгових і караванних маршрутів через регіон та ін. Ці чинники зумовили наявність на території Товузського району численних населених пунктів періоду першого середньовіччя. Слід також особливо відзначити, що багато пам'ятників на території Товузського району першого середньовіччя – надгробні пам'ятники, християнські храми, численні поселення, з археологічної точки зору, ще підлягають докладному дослідженню.

Ключові слова: Кавказька Албанія, Товузський район, Храм Торпаг гала, храм Авдала, Албанська християнський храм, храм Есрік Джірдахан.

Namazova Elminaz Muharrem gizi

ABOUT SOME FIRST MEDIEVAL RELIGIOUS MONUMENTS OF TOVUZ DISTRICT

The article is devoted to some medieval religious monuments of the Tovuz region of the Azerbaijan Republic. It is noted that the monument "Torpag Gala" was the first medieval urban-type settlement on this territory. The first medieval city of Hunan in Caucasian Albania was localized in this monument. One of the monuments found in the settlement of Torpag gala is the Albanian Christian church.

From the historical and archaeological research of existing archaeological sites it becomes known that the territory of the modern Tovuz region, as well as in different historical periods, and in the first tables of the Middle Ages was a densely populated region. What contributed to the geographical location, the presence of fertile

soils, other natural resources, passing important trade and caravan routes through the region, etc. These factors predetermined the presence of numerous settlements in the Tovuz region of the first medieval period. It should also be noted that many monuments on the territory of the Tovuz region of the first medieval period - tombstones, Christian temples, numerous settlements, from an archaeological point of view, still subject to detailed study.

Key words: Caucasian Albania, Tovuz district, the Temple of Torpag gala, the temple of Avdal, the Albanian Christian temple, the temple of Esrik Jirdahan

Намазова Эльминаз Мухаррем гызы

О НЕКОТОРЫХ ПЕРВЫХ СРЕДНЕВЕКОВЫХ РЕЛИГИОЗНЫХ ПАМЯТНИКАХ ТОВУЗСКОГО РАЙОНА

Статья посвящена некоторым средневековым религиозным памятникам Товузского района Азербайджанской Республики. Отмечается, что памятник «Торпаг гала» был первым средневековым поселением городского типа на этой территории. В этом памятнике локализовали первый средневековый город Хунань Кавказской Албании. Одним из памятников, обнаруженных в поселении Торпаг гала, является Албанский христианский храм.

Из историко-археологических исследований, существующих археологических памятников становится известно, территория современного Товузского района, как и в различные исторические периоды, и в первые средневековья являлась густозаселенным регионом. Благоприятное географическое положение, наличие плодородных почв, других естественных ресурсов, прохождение важных торговых и караванных маршрутов через регион и др. факторы обусловили наличие на территории Товузского района многочисленных населенных пунктов периода первого средневековья. Следует также особо отметить, что многие памятники на территории Товузского района первого средневековья - надгробные памятники, христианские храмы, многочисленные поселения, с

археологической точки зрения, еще подлежат подробному исследованию.

Ключевые слова: Кавказская Албания, Товузский район, Храм Торпаг гала, храм Авдал, Албанский христианский храм, храм Эсрик Джирдахан.

DOI: 10.32680/2409-9260-2018-11-263-239-250

Постановка проблемы. Товуз является одним из регионов, отличающихся богатыми средневековыми религиозными памятниками Азербайджана. Выявление здесь поселений, относящихся к различным историческим периодам, еще раз подтверждает, что территория Товуза еще с эпохи неолита является густонаселенным местом, одним из регионов, где жизнь устойчива и интенсивна. Не случайно, что на территории Товузского района были обнаружены многие населенные пункты и городская культура Кавказской Албании, охватывающая тысячелетнюю историю государственности Азербайджана. Другими словами, в Товузском регионе в ранние средневековые времена существовало густонаселенное поселение, отсюда проходили важные маршруты торговых караванов, в ранние средневековья Товузский район находился на знаменитом торгово-караванном маршруте Барда-Тифлис. Также в письменных источниках название Товуз было упомянуто как место проживания.

Целью статьи выступает изучение некоторых средневековых религиозных памятников Товузского района Азербайджанской Республики, как одного из давних густонаселенных регионов страны.

Изложение основного материала исследования.

Естественные и географические условия и положение Товузского региона обусловило поселение и устойчивое проживание здесь наших предков. В результате проведенных археологических раскопок были обнаружены поселения различных периодов, богатые археологические материалы. В том числе были исследованы первые средневековые поселения, религиозные памятники.

Следует отметить, что на территории Товузского района есть первые средневековые памятники, поселения, которые с археологической точки зрения не полностью исследованы или не учтены, их исследования с историко - археологической точки зрения необходимы. Особенно в горных местностях Эсрик и Хынна Товузского района, в здешних лесистых местностях не были проведены исследования, хотя некоторые остатки памятников, крупных поселений (скорее всего развалины городов или поселений городского типа) дошли до наших дней. В этом районе много средневековых религиозных памятников. В целом, как в бассейне реки Кура, так и в горных районах Товузского района, другими словами, в бассейне реки Эсрик и в долине Хынна есть Албанские христианские религиозные памятники, остатки поселений, относящихся к первому средневековому периоду, которые не были широко изучены в историко - археологическом плане. В целом, в широкой и комплексной форме есть необходимость в историко - археологическом исследовании первых средневековых памятников Товузского района. Во время археологических исследований, проводившихся в разные времена на территории Товузского района, были обнаружены религиозные памятники, в основном Албанские христианские храмы периода первого средневековья.

В 1974-1977 года Шемкирская археологическая экспедиция под руководством Р. М. Вахидова вместе Товузской археологической группой в памятнике Торпаг гала провели стационарные раскопки [3, с. 180; 4, с. 40-41; 5, s.20]. Во время археологических раскопок в центре памятника Торпаг гала, находящийся на территории Товузского района, были обнаружены остатки зала с нефом Албанского христианского храма [6, с. 488-489; 10, с. 46]. В деревнях Авдал, Эсрик Джирдахан, Алмалытала, Гирзан и Карабахлы Товузского района до наших дней сохранились Албанские христианские памятники и их остатки.

О памятнике Торпаг гала. В Азербайджане в археологической литературе под названием Торпаггала есть несколько средневековых поселений. Одно из них, как было

отмечено выше, расположен на территории Товузского района. Этот памятник в первый средневековый период был городским поселением. Анализ археологических материалов, полученных в результате археологических исследований, проведенных в Торпаггала, в одном из самых важных поселений средневековья, показывает, что здесь в IV-XI веках существовала кипящая жизнь [5, с. 20]. Памятник Торпаггала расположен в 17 км к северо-востоку от Товузского районного центра, недалеко от сел Хатынлы и Алимарданлы [4, с. 40]. Из исследователей А. М. Мамедов, С. К. Аллахвердиева и Э. Дж. Аббасова локализовали город Натил, упомянутый в средневековых источниках Торпаггала [8, с.140; 7, с.182]. Здесь, во время проведения археологических раскопок, были обнаружены остатки зданий, археологические материалы о городской культуре, богатые материальные культурные образцы, в том числе, остатки памятников. Храм Торпаггала был отнесен к первому средневековому периоду. Этот храм по структуре был прямоугольным храмом с нефом.

Длина храма - 6,5 м, ширина - 4 м. Фундамент был заложен на глубине 2,5 - 3 м крупными речными камнями. Стены с толщиной в 1 м были построены гладко тесаными прямоугольными известковыми камнями. В качестве укрепительного материала был использован известковый раствор. В стенах ряды известковых камней были укреплены заполнением речных камней. Дверь храма была на западной стене [1, с.108]. Отметим, что как правило, в большинстве албанских христианских храмах, основные входные двери обычно были с западной стороны, а напротив двери на восточной двери было помещено маленькое окно.

Полукруглая апсида, находящаяся на востоке храма, имеющий удлиненную прямоугольную форму, была выпучена за пределами стен храма, то есть повлияла внутри на прямоугольную часть. Апсида михраб выше 0,30 м над полом зала. Облицовочные камни апсиды, не разрушаясь, сохранились до высоты 1,5 м. Предел влияния апсиды на кладку стены составляет 2,4 м. Примерно на таком расстоянии, в центре апсиды был зафиксирован кусок каменной колонны размером

44x28 см. Высота защищаемой части, начиная от основания, 0,45 м [9, с. 495] или 0,75 м [11, с. 32]. Предполагается, этот камень является частью цокольного креста [11, с. 32].

Обнаруженные в храме черепичные обломки, скорее всего, являются частью его крыши. Предполагается, что крыша храма была с двойной трещиной [11, с. 32]. Вдоль южной стены зала молитвы был сооружен выступ с шириной 0,4 м, с высотой - 0,3 м. В северо-восточном углу зала был зафиксирован каменный купель (большой чашеобразный сосуд для крещения) в форме куба (40x40x40 см). Около дна купеля есть дыра. Толщина ее стен - 6,0-6,5 см. Купель покрыта каменной стеной (45x38x5,5 см) овальной формы...

Храм первоначально относился к VII веку [9, с. 496], а затем было высказано мнение, что храм был построен в VII-VIII веках [11, с. 32]. В результате раскопок было определено, что храм после разрушения был восстановлен приблизительно в X-XI века, когда использовали жженный и сырой кирпич. В процессе реконструкции западная часть храма была полностью разрушена, зал молитвы был значительно уменьшен, а длина каждой стороны составляла 3 м, крыша храма вместо черепицы была покрыта камышом и оштукатурена глиной [9, с. 496; 11, с. 32-33]. В период восстановления храма, христианство в Азербайджане постепенно ослабло, а география влияния албанского католикоса в стране была уменьшена. Поэтому, реконструкция храма проходила не в прежнем архитектурном стиле, а он восстанавливался в вышеупомянутой форме. Также еще отметим, что в X-XI веках и последующих периодах восстановление и строительство христианских храмов в современном Агдеринском регионе, в Карабахе, где находилась резиденция албанского католикоса, проводились в роскошной форме. Это можно наблюдать архитектурным состоянием религиозных памятников, расположенных в этом регионе.

Памятник Эсрик Джирдахан. Древний храм на территории села Асрик Джирдахан Товузского района дошел до наших дней более невредимо. Храм расположен на холме на левом берегу моста реки Эсрик. Этот Албанский христианский храм был построен с запада на восток. Входная дверь храма

находится с западной стороны. На верхней части входной двери есть небольшое окно. Храм в основном был построен из речных и местных черных камней известковым раствором. Над входной дверью как навес был сооружен выступ, с тесаными прямоугольными скалистыми камнями на стене. И в этом храме на восточной стене была построена полукруглая апсида, на верхней части восточной стены установлено небольшое место для маленького окна. Принимая во внимание архитектурную структуру церкви с нефами, ее, как и других похожих албанских храмов, можно отнести к VI-VII векам. Также отметим, что о времени постройки храма Эсрик Джирдахан, условно названный нами из-за своего расположения, мы сможем дать решительное мнение только лишь после археологических раскопок, проведенных здесь. По структуре этот храм можно считать прямоугольным храмом с нефом.

В общем плане размеры храма составляли 7 x 4 м, а толщина стены 1 м. В целом, у этого храма, построенного местными каменными материалами, крыша в форме стреловидного свода [12, с. 39]. Храм Эсрик Джирдахан дошел до наших дней полуразрушенным. И этот храм относился к V-VI векам [12, с. 41].

Храм Авдал. На территории деревни Авдал (вблизи села Яныглы) Товузского района, примерно в 5 км от деревни, в густой лесистой местности с крутыми скалами находится древний храм. Этот древний храм по архитектурной структуре и строительной технике можно отнести к первому средневековому периоду. Дорога на территорию нахождения храма проходит через сложный горный рельеф. Этот храм из-за расположения вблизи деревни Авдал условно называется храмом Авдал. Храм Авдал - церковь с нефом и был построен в форме прямоугольника скалистыми и речными камнями с известковым раствором.

Этот храм, построенный большими скалистыми камнями, был построен в направлении с востока на запад. Вход в храм также, как и в других албанских храмах, находится в западной части. В отличие от входной двери в трех других стенах храма были поставлены места окон в форме бойницы. У храма, с

общими величинами 7м x 9,4м, толщина стены доходит до 1,5 м [12, с. 36-37].

В восточной стороне храма находится полукруглая апсида. На правой и левой сторонах апсиды имеется пустота шириной 70 см и глубиной 1 м. Крыша храма дополняется стреловидным сводом. Для того, чтобы эта часть была более крепкой, поднятые пилястры соединяются с внутренними стенами зала в форме сводчатого потолка. В боковых стенах пилястры выходят вперед на 1,8 м от общей поверхности стены и смотрится как дополнительная стена. Пустоты, оставшиеся в боковых сторонах пилястров, ограничиваются стреловидным сводом. Храм, имеющий такую прочную конструкцию, несмотря на то, что на протяжении веков подвергался естественному и искусственному разрушению, дошел до наших дней в полуразрушенном состоянии. На поверхности памятника мы не встречаем какую-нибудь надпись [12, с. 37].

Сотрудники Института Архитектуры и Искусства АНАН Р. Б. Гарабахлы (Бабашов) и С. П. Алигусейнли (Тагиев), исследовавшие архитектурную структуру памятника, учитывая его сходство по архитектурному стилю и конструкции с памятниками в других регионах Азербайджана, храм Авдал отнесли к V-VI векам.

Выводы. Таким образом, из историко-археологических исследований, существующих археологических памятников становится известно, территория современного Товузского района, как и в различные исторические периоды, и в первые средневековья являлась густозаселенным регионом. Благоприятное географическое положение, наличие плодородных почв, других естественных ресурсов, прохождение важных торговых и караванных маршрутов через регион и др. факторы обусловили наличие на территории Товузского района многочисленных населенных пунктов периода первого средневековья. Следует также особо отметить, что многие памятники на территории Товузского района первого средневековья - надгробные памятники, христианские храмы, многочисленные поселения, с археологической точки зрения, не были исследованы.

Можно прийти к такому выводу, что храм, обнаруженный в Торпаггала на территории Товузского района, действовал на протяжении многих веков, затем был разрушен в результате внешних вмешательств, после чего был восстановлен, но в более уменьшенной форме и предоставлен для молитвы. Скорее всего, храм сохранял свое существование до падения города. Можно так посчитать, что этот город, расположенный на пути Барда - Тифлис, был разрушен со стороны монгольских войск, напавших в XIII веке на Гянджу, а оттуда в направлении Тифлиса. Храм пал именно в этот период.

Литература

1. Xəlilov M.C. Albaniyanın xristian abidələri (IV-X əsrlər). Bakı: Xəzər Universiteti nəşriyyatı, 2011, 344 s.
2. Асланов Г.М. Исследования в зоне затопления Кирзанской ГЭС. // Археологические открытия 1981 года. Москва: Наука, 1983, с.419-420.
3. Ваидов Р.М., Геюшев Р.Б., Гулиев Н.М., Касымов Э.А. Археологические работы на участке IV городища Торпаггала. // Археологические и этнографические изыскания в Азербайджане 1977 года. Баку: Элм, 1980, с.25-29.
4. Vahidov R.M., Quliyev N.M. Torpaqqala və onun tarixi-arxeoloji tədqiqinin ilk nəticələri // Azərbaycanın maddi mədəniyyəti, XI cild, Bakı: Elm, 1993, s.40-49.
5. Ваидов Р.М., Гулиев Н.М. Городище Таузское Торпаггала // Итоги полевых археологических и этнографических исследований за 1972 год в Азербайджанской ССР. Тезисы. Баку: Элм, 1973, с.20-21.
6. Ваидов Р.М., Гулиев Н.М., Касымов Э.А. Работы Таузского отряда. // Археологические открытия 1976 года. Москва: Наука, 1977, с.488-489.
7. Məmmədov A.M., Abbasova E.C., Allahverdiyeva S.K. Xunan şəhərinin tarixinə yeni baxış. // Məmmədov A.M., Abbasova E.C. Qazax bölgəsində arxeoloji və etnoqrafik tədqiqatlar (toplu). Bakı, Elm, 2008, s.178-185.
8. Allahverdiyeva S.K. Xunan şəhərinə dair mənbə

məlumatları. // АМЕА Археологија və Етнографија Інституту, Azərbaycan археологijası və etnoqrafijası jurnalı, Bakı, 2010, №1, s.137-142.

9. Ваидов Р.М., Гулиев Н.М. Раскопки на участке III городища Торпагала // Археологические открытия 1977 года. Москва: Наука, 1978, с.495-496.

10. Ваидов Р.М., Геюшев Р.Б., Гулиев Н.М., Касымов Э.А. Археологические работы Таузского отряда в 1975 году // Археологические и этнографические изыскания в Азербайджане 1975 года. Баку: Элм, 1978, с.44-46.

11. Ваидов Р.М., Гулиев Н.М. Обследование и раскопки городища Торпагала // Археологические и этнографические изыскания в Азербайджане 1976 года. Баку: Элм, 1979, с.30-33.

12. Qarabağlı (Babaşov) R.S., Əlihüseynli (Tağıyev) S.P. Tovuz memarlığı. Bakı, “Nurlan” nəşriyyatı, 2009, 96 s.

2. Aslanov H.M. Yssledovanyya v zone zatoplenyya Kyrzanskoy HES. // Arkheolohycheskye otkrytyya 1981 hoda. Moskva: Nauka, 1983, s.419-420.

3. Vaydov R.M., Heyushev R.B., Hulyev N.M., Kasyrov Э.А. Arkheolohycheskye raboty na uchastke IV horodyshcha Torpakhala. // Arkheolohycheskye y etnohrafyicheskye yzyskanyya v Azerbaydzhane 1977 hoda. Baku: Элм, 1980, s.25-29.

5. Vaydov R.M., Hulyev N.M. Horodyshche Tauzskoe Torpakhala // Ytohy polevykh arkheolohycheskykh y etnohrafyicheskykh yssledovanyu za 1972 hod v Azerbaydzhanskoй SSR. Tezysy. Baku: Элм, 1973, s.20-21.

6. Vaydov R.M., Hulyev N.M., Kasyrov Э.А. Raboty Tauzskoho otryada. // Arkheolohycheskye otkrytyya 1976 hoda. Moskva: Nauka, 1977, s.488-489.

9. Vaydov R.M., Hulyev N.M. Raskopky na uchastyke III horodyshcha Torpakhala // Arkheolohycheskye otkrytyya 1977 hoda. Moskva: Nauka, 1978, s.495-496.

10. Vaydov R.M., Heyushev R.B., Hulyev N.M., Kasyrov Э.А. Arkheolohycheskye raboty Tauzskoho otryada v 1975 hodu // Arkheolohycheskye y etnohrafyicheskye yzyskanyya v Azerbaydzhane 1975 hoda. Baku: Элм, 1978, s.44-46.

11. Vaydov R.M., Hulyev N.M. Obsledovanye u raskopky horodyshcha Torpahhala//Arkheolohycheskiye u etnohrafyicheskiye yzyskanyya v Azerbaydzhane 1976 hoda. Baku: Elm, 1979, s.30-33.
26.12.2018

УДК 94(477): 930.85.

Остащук Віра

ОРГАНИ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ ГУБЕРНАТОРСТВА ТРАНСНІСТРІЇ

Публікація присвячена дослідженню органів виконавчої влади губернаторства Трансністрії. Актуальність проблеми обумовлена недостатньою вивченістю цієї сторінки історії окупації. Комплексного історичного дослідження присвяченого означеним проблемам на сьогодні не існує, хоча окремі аспекти окупаційної політики, в тому числі органи виконавчої влади розглядались в контексті більш ґрунтовних робіт, присвячених добі окупації. Їх можна поділити на чотири групи: радянські, сучасні вітчизняні, американські, румунські та молдавські дослідники.

Джерельною базою статті є документи Державного архіву Одеської області та румунська періодична преса. Автор простежує становлення дирекцій - органів виконавчої влади, які займалися питаннями адміністрування, юстиції, фінансів, комерції, праці, індустрії, харчової промисловості, агрокультури, монополії, економіки, культури, охорони здоров'я, шляхів сполучення, зв'язку тощо.

Відзначається, що міський голова Г.Пинтя відразу сконцентрував у своїх руках досить велику владу: навіть кілька дирекцій губернаторства були підпорядковані водночас і йому і губернатору Трансністрії Г.Алексяну. Поступово частина відділів дирекцій, кількість яких постійно зростала, перейшла у повне підпорядкування муніципалітету.

В примарії Одеського муніципалітету, було запроваджено 5 секторів: економічний, сектор комунальних підприємств, сектор культури та комунального майна, сектор громадянського стану та технічний сектор.

Таким чином, румунська влада сподіваючись на майбутнє входження Трансністрії до Румунського Королівства, намагалася наблизити адміністративно- територіальний апарат до існуючого на інших окупованих нею територіях. Створення органів виконавчої влади (дирекцій) носило прагматичний характер: стабілізувати та забезпечити управління в Трансністрії, зокрема Одесі, щоб максимально використати матеріальні та людські ресурси для власних потреб.

Ключові слова: румунська адміністрація, органи виконавчої влади, губернатор, дирекція, Трансністрія, Одеса.

Ostashchuk Vira

ADMINISTRATIVE CONTROLS OF THE EXECUTIVE AUTHORITY OF TRANSNISTRY HUBERNOTRATION

The publication is devoted to the study of the executive administrative controls of the Transnistrian governorate. The urgency of the problem is due to insufficient study of this page of the history of occupation. Today, there is no comprehensive historical study devoted to these problems, although some aspects of occupation policy, including those of executive power, were considered in the context of more thorough works devoted to the era of occupation. They can be divided into four groups: Soviet, modern domestic, American, Romanian and Moldovan researchers.

The source of the article is the documents of the State Archives of the Odessa region and the Romanian periodical press. The author traces the formation of directorates - administrative controls dealing with administration, justice, finance, commerce, labor, industry, food industry, agro-culture, monopoly, economy, culture, health care, communications and the others.

It is noted that the mayor G. Pintia immediately concentrated in his hands a fairly large power: even several directorates of the governorship were subordinated to him and the governor of Transnistria G. Alexianu. Gradually, part of the directorate's departments, whose number was constantly growing, became fully subordinated to the municipality. In the ghost of the Odessa municipality, 5 sectors were introduced: economic, utilities sector, culture and communal sector, civil society and technical sector.

So, the Romanian authorities, hoping for the future of the Transnistrian accession to the Romanian Kingdom, tried to bring the administrative-territorial apparatus closer to the one existing in other territories that were occupied by it. Creation of executive administrative controls (directorates) was pragmatic: to stabilize and secure management in Transnistria, in particular Odesa, in order to maximize the use of material and human resources for their own needs.

Key words: Romanian administration, administrative controls, governor, directorate, Transnistria, Odessa.

Остащук Вера

ОРГАНЫ ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ ВЛАСТИ ГУБЕРНАТОРСТВА ТРАНСНИСТРИИ

Публикация посвящена исследованию органов исполнительной власти губернаторства Транснистрии. Актуальность проблемы обусловлена недостаточной изученностью этой страницы истории оккупации. Комплексного исторического исследования посвященного указанным проблемам на сегодня не существует, хотя отдельные аспекты оккупационной политики, в том числе органы исполнительной власти рассматривались в контексте общих работ, посвященных эпохе оккупации. Их можно разделить на четыре группы: советские, современные отечественные, американские, румынские и молдавские исследователи.

Источниковой базой статьи являются документы Государственного архива Одесской области и румынская

периодическая печать. Автор прослеживает становление дирекций – органов исполнительной власти, занимавшиеся вопросами администрирования, юстиции, финансов, коммерции, труда, промышленности, пищевой промышленности, агрокультуры, монополии, экономики, культуры, здравоохранения, путей сообщения, связи.

Отмечается, что городской голова Г. Пинтя сразу сконцентрировал в своих руках достаточно большую власть: даже несколько дирекций губернаторства были подчинены одновременно и ему и губернатору Транснистрии Г. Алексяну. Постепенно часть отделов дирекций, количество которых постоянно росло, перешла в полное подчинение муниципалитета.

В примарии Одесского муниципалитета, было введено 5 секторов: экономический, сектор коммунальных предприятий, сектор культуры и коммунального имущества, сектор гражданского состояния и технический сектор.

Таким образом, румынские власти в надежде на будущее вхождение Транснистрии в к Румынское Королевство, пыталась приблизить административно-территориальный аппарат к существующему на других оккупированных ею территориях. Создание органов исполнительной власти (дирекций) носило прагматический характер: стабилизировать и обезопасить управления в Транснистрии, в частности Одессе, чтобы максимально использовать материальные и человеческие ресурсы для собственных нужд.

Ключевые слова: румынский администрация, органы исполнительной власти, губернатор, дирекция, Транснистрия, Одесса.

DOI: 10.32680/2409-9260-2018-11-263-250-261

Постановка проблеми. Період Другої світової війни та окупації залишається однією з найбільш гострих в українському суспільстві тем. Відтак, потребує незаангажованого, об'єктивного, позбавленого міфологізації, нових дослідницьких методик та наукового інструментарію. Серед дослідних лакун в

історіописанні Другої світової війни в Україні є румунська окупаційна політика, зокрема управління губернаторством Трансністрія.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Комплексного історичного дослідження присвяченого означеним проблемам на сьогодні не існує, хоча окремі аспекти окупаційної політики, в тому числі органи виконавчої влади розглядалися в контексті більш ґрунтовних робіт, присвячених добі окупації. Їх можна поділити на чотири групи: радянські (Левит И.Э., Єгоров В.Ф., Зотов Н.І. [1]), сучасні вітчизняні (Щетников В.П., Левченко Ю.І. Дейнека Н. [2]), американські (А. Даллін[3]), румунські та молдавські (А. Габор, О. Веренка, Р. Соловей[4]) дослідники.

Джерельною базою дослідження є фонди Державного архіву Одеської області та румунська періодична преса, яка виходила у 1941 – 1944 рр. в Одесі, зокрема «Одесская газета», «Одесса», «Молва».

Виділення невирішених частин проблеми.

Актуальність проблеми обумовлена недостатньою вивченістю цієї сторінки історії окупації. Без вивчення окреслених проблем неможливе цілісне бачення історії Другої Світової війни.

Виходячи з цього, **метою даної роботи** є аналіз органів виконавчої влади.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Участь Румунії у німецько-радянській війні на боці Німеччини дослідники пов'язують у першу чергу з територіальними претензіями Румунії, а саме з прагненням повернути території Бессарабії та Північної Буковини, які 28 червня 1940 р. румунський уряд змушений був передати Радянському Союзу. Пізніше І. Антонеску стверджував, що Гітлер запевняв: за «допомогу у війні Румунія зможе окупувати радянську територію аж до Дніпра», а Німеччина допоможе не тільки повернути втрачені території, а й завоювати нові [5,с.7].

Одеса була включена до складу губернаторства Трансністрія, куди входили лівобережна частина Молдови, Одеська область, південна частина Вінницької області, західні

райони Миколаївської області. З 19 серпня центр губернаторства розташовувався у місті Тирасполь, а 17 жовтня 1941 р. його було перенесено до Одеси [6,с.262].

Міста Одеса та Тирасполь були виділені в окремі муніципалітети, примарії яких підпорядковувались безпосередньо губернаторові. На чолі Одеської примарії стояв генеральний примар (міський голова), який здійснював керівництво містом через систему дирекцій аналогічно губернському адміністративному апарату. Очілював одеського муніципалітету (міським головою) постановою губернатора Трансністрії було призначено Германа Пинтю (1894 –1967), румунського політика, родом з Бессарабії.

Апаратом виконавчої влади губернатора Трансністрії стали дирекції, які займалися питаннями адміністрування, юстиції, фінансів, комерції, праці, індустрії, харчової промисловості, агрокультури, монополії, економіки, культури, охорони здоров'я, шляхів сполучення, зв'язку тощо. Слід зауважити, що Г. Пинтя відразу сконцентрував у своїх руках досить велику владу: навіть кілька дирекцій губернаторства були підпорядковані водночас і йому, і губернатору Трансністрії Г. Алексяну. Поступово частина відділів дирекцій, кількість яких постійно зростала, перейшла у повне підпорядкування муніципалітету.

У 1943 р., згідно з постановою № 2058 від 10 травня 1943 р., підписаною губернатором Трансністрії проф. Г. Алексяну, в організації адміністрації примарії Одеського муніципалітету відбулося збільшення повноважень примаря Одеського муніципалітету Г. Пинті [7]. В примарії Одеського муніципалітету, згідно з постановою № 578 від 25 травня 1943 р., запроваджувалися 5 секторів: економічний, сектор комунальних підприємств, сектор культури та комунального майна, сектор громадянського стану та технічний сектор.

Економічний сектор під керівництвом В. Кіореску у своєму розпорядженні мав дирекцію постачання. Сектор комунальних підприємств, очолюваний Є. Сінікліу, завідував дирекціями водогону та каналізації, трамваю, дач, парків та садів, електротехнічною дирекцією. Секторові культури та

комунального майна підпорядковувалися дирекції культури, експлуатації нерухомості, інвентарна дирекція. Його очолив К. Видрашку. Сектор громадянського стану, який очолював М. Засвлошин, була підзвітна дирекція громадянського стану. Технічному секторові, очолюваному В. Кундертом, підпорядковувалася технічна дирекція.

Під прямим керівництвом примарії, відповідно до постанови №5184 від 27 травня 1943 р., підписаної генеральним примарем Г. Пинтею, залишалися адміністративна, фінансова, медико-санітарна дирекції, дирекція оздоровлення міста та транспорту, патронажна рада і бюро соціального захисту [8].

Управління містом, таким чином, здійснювалося через систему дирекцій, дослідження діяльності яких дає можливість скласти загальне уявлення про основні напрями політики румунської влади, а також окреслити стратегічні плани окупантів щодо післявоєнного майбутнього цього регіону.

Розглянемо діяльність дирекцій, повноваження яких безпосередньо стосувалася функціонування освітніх та науково-дослідних установ міста Одеси.

Центральним органом загального характеру була адміністративна дирекція, яка займалась організацією та функціями адміністративного апарату з усіх питань. За пропозицією цієї дирекції, з метою нагляду та контролю у справах управління, в усіх дирекціях було створено спеціальні приймальні комісії, через загальну реєстратуру яких було отримано та розподілено 24657 прохань та звернень, розглянуто 220 скарг [9, арк.1-162]. Публікація подібних даних у пресі створювала ілюзію тісної співпраці адміністрації з місцевим населенням.

Основним завданням фінансової дирекції була нормалізація фінансових відносин між муніципальними відділами у межах бюджетних установ і встановлення контролю над управлінням муніципальним майном.

Дирекція постачання вжила необхідних заходів для відновлення роботи харчової промисловості, займалася розподілом нафтопродуктів та вугілля, постачанням дровами, в тому числі і навчальним закладам, причому такий розподіл

розпочинався з весни, завдовго до початку опалювального сезону [10].

Суттєвих змін зазнала система торгівлі. Якщо зарадянської влади вона була монополізована державою, то дирекція постачання зробила ставку на приватну ініціативу, в результаті чого за часи румунської влади 95 % торгівлі належало приватним особам. Важливо підкреслити, що 5% торгівельних операцій у місті здійснювалося владними органами (губернаторством та примаріями муніципалітету) [11], причому торгівельною мережею дирекції були охоплені в першу чергу робітники та службовці підприємств та установ. Решта населення постачалася продовольством в муніципальних магазинах за картками. Активно діяв відділ закупівель, який займався заготівлею харчових продуктів. Окрему увагу було приділено контролю за цінами, що здійснювався шляхом продажу відділом продуктів на міських ринках за цінами, набагато нижчими, ніж у приватних підприємств. Такі дії влади мали сприяти зниженню комерційних цін на ринках.

Отже, аналіз діяльності даного відділу свідчить про використання регуляторних важелів у сфері розподілу продуктів харчування та предметів першої необхідності.

За даними періодичних видань, румунська влада приділяла увагу соціальному захисту населення та благодійності. В цьому напрямку діяла Рада патронажу та суспільних справ, яку очолювала Л. Пинтя. За часи окупації було прийнято 6315 прохань про допомогу, проведено 5063 обстежень за місцем проживання малозабезпечених [12]. Установи соціального захисту 1 червня 1943 р. були передані місцевому патронажному комітету. Особливо детально висвітлювалася робота комітету дамського патронажу. Робився наголос на тому, що комітет при Одеському муніципалітеті допомагав найбільш нужденним людям похилого віку [13]. Так, у квітні була організована лотерея, яка дала значний прибуток грошима та речами. Гроші були використані на допомогу бідним, а речі (подушки, ковдри, простирадла, рушники, посуд та ін.) були передані лікарням, дитячому притулку, інвалідним будинкам. За роки окупації, стверджували газети, на користь

бідних були отримані наступні кошти: допомога губернаторства – 62 120 РККС; допомога Одеської примарії – 47 059 РККС; суспільні збори, лотереї, концерти – 150 639 РККС; добровільні пожертви за закликом Комітету – 123 555 РККС. Усього 383 373 РККС [14].

Крім того, жіночим патронажем були взяті під опіку безпритульні дівчата віком від 15 до 19 років, колишні вихованки дитячого будинку при джутовій фабриці. Вони отримали харчування і за сприяння патронес були влаштовані на роботу на підприємствах міста[15]. Дитячий будинок на 7-й станції Великого Фонтану, на прохання комітету жіночого патронажу, було переведено у нову будівлю, «де малята стали жити у більш сприятливих гігієнічних умовах» [16].

Висвітлювалися у пресі також випадки всиновлення: так, «пані Мушицяну, член комітету дамського патронажу, всиновила семирічного Миколу Іванова, круглого сироту, взятого з дитячого будинку...» Було засновано будинок примусового виховання неповнолітніх безпритульних, пізніше переданий Інспекторату в'язниці губернаторства Трансністрія [17].

Таким чином, висвітлення діяльності цієї дирекції у пресі мало на меті формування образу «доброї» та «справедливої» румунської влади, яка опікується соціальним захистом найбільш незахищених прошарків населення.

Висновки. Створення органів виконавчої влади (дирекцій) носило прагматичний характер: стабілізувати та забезпечити управління в Трансністрії, зокрема Одесі, щоб максимально використати матеріальні та людські ресурси для власних потреб.

Література

1. Левит И.Э. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. Истоки, планы, реализация(1.09.1939 – 19.11.1942) – Кишинев. – 1981. – С.319; Єгоров В.Ф., Зотов Н.І. 907 дней в тылуврага.–Одесса: Маяк, 1969.–74с.

2. Щетніков В. П. Роки Великої Вітчизняної війни (1941-1945) // Історія Одеси – Одеса : Друк, 2002. – С. 397–414; Левченко, Ю.І. Особливості реалізації політики окупаційної влади в адміністративно-територіальних одиницях України 1941 – 1944 рр. : автореферат дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Ю. І. Левченко; наук. кер. К. П. Двірна ; М-во освіти і науки України ; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. –22 с.; Дейнека Н.Боротьба підпільників і партизан південно-західної України і Молдавії проти румунського окупаційного режиму (1941-1944 рр.) : дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / Дейнека Н. В. ; - Одеса, 2007. - 240 с.

3. Dallin A. Odessa, 1941–1944: a Case Study of Soviet Territory Under Foreign Rule.– Santa Monica, 1957.– 296 p.

4. Adrian Gabor, Adrian Nicolae Petcu Biserica ortodoxă si e vrei in timpul lui Antonescu. "Dosarile, Istoriei", nr. 11 (75), 2002; Verenka O. Administratiacivilă română in; Transnistria - Chisinău, 1993; Rodica Solovei Activitatea Guvernamentului Transnistriei on domeniul social-economic si cultural: 19 auq. 1941 -29 ian. 1944. Iasi, 2004.

5. Косик Володимир. Україна і Німеччина у Другій світовій війні / Наукове товариство імені Т. Шевченка у Львові; Українознавча бібліотека НТШ. – Париж; Нью-Йорк; Львів: 1993. – 684 с.

6. Левит И. Э. Крах политики агрессии диктатуры Антонеску (19. XI. 1942 – 23. III. 1944)/Левит И.Э. – Кишинев: Штиинца, 1983.-376 с.

7. Одесская газета. –1943. – 16 октября.

8. Одесская газета. –1943. – 16 октября.

9. Ф.Р. 2242. – Оп.4. – Спр.1. –162 арк.

10. Молва. – 1943. – 23 января.

11. Одесская газета. – 1943. – 16 октября.

12. Одесская газета – 1943. – 16 октября.

13. Молва. – 1943. – 27 января.

14. Одесская газета. –1943. –16 октября.

15. Молва. – 1943. – 24 января.

16. Молва. – 1942. – 22 декабря.

17. Одесская газета. – 1943. –16 октября.

1. Levy't Y'.Э. Uchasty'e fashy'stskoj Rumynu'y` v agresy'y` proty`v SSSR. Y`stoky`, планы, realy`zacy`ya(1.09.1939 – 19.11.1942) – Ky`shy`nev. – 1981. – S.319; Yegorov V.F., Zotov N.I. 907 dnej v tyluvraga.–Odessa: Mayak, 1969.–74s.

2. Shhetnikov V. P. Roky` Vely`koї Vitchy`znyanoi` viy`ny` (1941-1945) // Istoriya Odesy` – Odesa : Druk, 2002. – S. 397–414; Levchenko, Yu.I. Osobly`vosti realizaciyi polity`ky` okupacijnoyi vlady` v administraty`vno-tery`torial`ny`x ody`ny`cyax Ukrayiny` 1941 – 1944 rr. : avtoreferat dy`s. ... kand. ist. nauk : 07.00.01 / Yu. I. Levchenko ; nauk. ker. K. P. Dvirna ; M-vo osvity` i nauky` Ukrayiny` ; Nacional`ny`j pedagogichny`j universy`tet imeni M. P. Dragomanova. –22 s.; Dejneka N.Borot`ba pidpil`ny`kiv i party`zan pivdenno-zaxidnoyi Ukrayiny` i Moldaviyi proty` rumuns`kogo okupacijnogo rezhy`mu (1941-1944 rr.) : dy`s... kand. ist. nauk: 07.00.02 / Dejneka N. V. ; - Odesa, 2007. - 240 s.

3. Dallin A. Odessa, 1941–1944: a Case Study of Soviet Territory Under Foreign Rule.– Santa Monica, 1957.– 296 p.

4. Adrian Gabor, Adrian Nicolae Petcu Bisericaortodoxă si evreii in timpul lui Antonescu. "Dosarile, Istoriei", nr. 11 (75), 2002: Verenka O. Administratiacivilă română in; Transnistra - Chisinău, 1993;Rodica Solovei ActivitateaGuvernamintului Transnistriei on domeniul social-economic si cultural: 19auq.1941 -29 ian.1944.Iasi, 2004.

5. Kosy`k Volody`my`r. Ukrayina i Nimechchy`na u Drugij svitovij vijnj / Naukove tovary`stvo imeni T. Shevchenka u L`vovi; Ukrayinoznavcha biblioteka NTSh. – Pary`zh;N`yu-Jork;L`viv: 1993. – 684 c.

6. Levy't Y'. Э. Kpax poly`ty`ky` agresy'y` dy`ktatury Antonesku (19. XI. 1942 – 23. III. 1944)/Levy't Y'.Э. – Ky`shy`nev: Shty`y`ncza, 1983.-376 s.

7. Odesskaya hazeta. –1943. – 16 oktyabrya.

8. Odesskaya hazeta. –1943. – 16 oktyabrya.

9. F.R. 2242. – Op.4. – Spr.1. –162 ark.

10. Molva. – 1943. – 23 yanvarya.

11. Odesskaya hazeta. – 1943. – 16 oktyabrya.

12. Odesskaya hazeta. – 1943. – 16 oktyabrya.
13. Molva. – 1943. – 27 yanvarya.
14. Odesskaya hazeta. –1943. –16 oktyabrya.
15. Molva. – 1943. – 24 yanvarya.
16. Molva. – 1942. – 22dekabrya.
17. Odesskaya hazeta. – 1943. –16 oktyabrya.

27.12.2018

НАШІ АВТОРИ

Антонюк Павло Олегович – к.е.н., ст. наук. сп., Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України

Алієв Замін – докторант Нахічеванського Державного Університету (Азербайджанська Республіка)

Балаєв Гусейн Магеррам оглу – магістрант, Азербайджанський Державний Економічний Університет

Береза Іван Володимирович – аспірант інституту Проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України

Брит Анастасія Віталіївна – магістр, Одеський національний економічний університет

Вдовічен Анатолій Анатолійович – д.е.н., доцент, завідувач кафедри менеджменту і туризму, Чернівецький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

Горбатюк Валентина Вікторівна – магістр, Одеський національний економічний університет

Грішнова Олена Антонівна – д.е.н., професор кафедри економіки підприємства, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Іжко Ігор Олексійович – аспірант кафедри економіки, права та управління бізнесом, Одеський національний економічний університет

Ковальов Анатолій Іванович – д.е.н., професор, проректор з наукової роботи, Одеський національний економічний університет

Кузнецова Інна Олексіївна – д.е.н., професор, завідувача кафедри менеджменту, Одеський національний економічний університет

Маммадова Нігяр Октай гизи – к.е.н., ст. викладач, Азербайджанський Державний Економічний Університет

Мищенко Максим Іванович – д.е.н., професор, професор кафедри економіка та менеджмент Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В.Лазаряна

Намазова Ельміназ Мухаррем гизи – старша викладачка кафедри Історії Азербайджану Гянджінського Державного Університету, дисертант Інституту Археології і Етнографії Національної Академії Наук Азербайджану

Орленко Ольга Михайлівна – ст. викладач кафедри економіки підприємства та організації підприємницької діяльності, Одеський національний економічний університет

Остацук Віра Іванівна – к.істор.н., ст. викладач кафедри культурології, мистецтвознавства та філософії культури, Одеський національний політехнічний університет

Полянська Алла Степанівна – д.е.н., професор, завідувача кафедри менеджменту та адміністрування, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Савка Юлія Іванівна – аспірантка, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Салавеліс Дмитро Євгенійович – менеджер, ТОВ з П «Дікергофф (Україна)»

Танасюк Ірина Михайлівна – к.е.н., доцент, Одеський національний економічний університет

Тарасевич Наталія Вадимівна – к.е.н., доцент, Одеський Національний Економічний Університет

Тарасенко Денис Леонідович – к.е.н., доцент, декан факультету права і соціального управління, Донецький державний університет управління (м. Маріуполь)

Янковий Володимир Олександрович – к.е.н., доцент, Одеський національний економічний університет

Матеріали номера друкуються мовою оригіналу

НАУКОВИЙ ВІСНИК
ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
Збірник наукових праць

Наукове видання

За достовірність викладених фактів, цитат та інших
відомостей відповідає автор

Підписано до друку за рекомендацією
Вченої ради Одеського національного економічного
університету
30 серпня 2013 р. Протокол № 1

Підписано до друку 28.12.2018
Формат 60 x 84 1/16
Тираж 100 прим.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 12,5